

ЧАСТ ЈЕ СЛУЖИТИ ОТАЏБИНИ

ОКРУГЛИ СТО

**МИТРОВДАНСКЕ БИТКЕ
НЕВЕСИЊСКЕ БРИГАДЕ -
СИМБОЛ ОДБРАНЕ ИСТОЧНЕ
ХЕРЦЕГОВИНЕ
И РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ**

Зборник радова

Невесиње, новембар 2019. године

**МИТРОВДАНСКЕ БИТКЕ
НЕВЕСИЊСКЕ БРИГАДЕ -
СИМБОЛ ОДБРАНЕ
ИСТОЧНЕ ХЕРЦЕГОВИНЕ
И РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ**

**МИТРОВДАНСКЕ БИТКЕ НЕВЕСИЊСКЕ БРИГАДЕ -
СИМБОЛ ОДБРАНЕ ИСТОЧНЕ ХЕРЦЕГОВИНЕ
И РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ**

ИЗДАВАЧ:

Организација старјешина Војске Републике Српске
Регионални одбор Требиње
Општински одбор Невесиње

ЗА ИЗДАВАЧА:

Радован Радојичић, пуковник

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР:

Радован Радојичић, предсједник
Миодраг Новокмет, члан
Радован Палавестра, члан
Неђо Пантић, члан
Симо Чампара члан

УРЕДНИК

Радован Радојичић, пуковник

ШТАМПА:

График, Невесиње

ЗА ШТАМПARIЈУ:

Никола Вукајловић

ЛЕКТОР:

Даница Ђурасовић

Тираж:

300

**МИТРОВДАНСКЕ БИТКЕ
НЕВЕСИЊСКЕ БРИГАДЕ -
СИМБОЛ ОДБРАНЕ ИСТОЧНЕ
ХЕРЦЕГОВИНЕ И РЕПУБЛИКЕ
СРПСКЕ**

Зборник радова

Невесиње 2019.године

ИСКРЕНУ ЗАХВАЛНОСТ ЗА ОРГАНИЗОВАЊЕ ОКРУГЛОГ
СТОЛА И ШТАМПАЊЕ ЗБОРНИКА РАДОВА ИЗРАЖАВАМО:

- Општини Невесиње,
- Општини Источни Мостар,
- Општини Берковићи,
- Електропривреди Републике Српске,
- Хидроелектранама на Требишњици Требиње,
- Електро Херцеговини Требиње,
- Невесињепутеви ДОО,
- Рудник и Термоелектрана Гацко,
- Водовод Невесиње,
- Болница Невесиње,
- Дом здравља Невесиње,
- Штампарији ГРАФИК из Невесиња,
- Божу Кијцу, новинару и пјеснику,
- Јовану Братићу, сликару и пјеснику,
- Даници Ђурасовић, професорици,

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	9
Божо Кијац МИТРОВДАН	13
Епископ Светосавске Херцеговине Атанасије (услед повреде врата после рата, умировљени Епископ) с.р., свештеници Благота Васиљевић и Момчило Пејичић, свештеник Алекса Зубац Прва бесједа СЈЕЋАЊА ЕПИСКОПА АТАНАСИЈА НА РАТНИ ПЕРИОД	16
Друга бесједа ПРУЖАЊЕ ПОМОЋИ СТАНОВНИШТВУ	19
Трећа бесједа ОБИЛАЗАК СРПСКИХ СВЕТИЊА У ГРАДУ МОСТАРУ	20
Академик, проф. др Владимир Лукић, емеритус, Проф. др Слободан С. Жупљанин ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА У БиХ И РЕПУБЛИЦИ СРПскоЈ ОД 1991. ГОДИНЕ ДО КРАЈА 1992. ГОДИНЕ	24
Проф. др Милован Милутиновић, пуковник ПОЛИТИЧКО-БЕЗБЈЕДНОСНА СИТУАЦИЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ ПРОИЗВЕЛА ЈЕ ФОРМИРАЊЕ И АКТИВНОСТ ВОЈСКЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	41
Миодраг Новокмет, пуковник ФОРМИРАЊЕ ХЕРЦЕГОВАЧКОГ КОРПУСА ВРС И ВОЈНЕ АКЦИЈЕ ДО КРАЈА 1992. ГОДИНЕ	76

Радован Радојичић, пуковник, Јањић Зоран, пуковник ФОРМИРАЊЕ НЕВЕСИЊСКЕ БРИГАДЕ	96
Радмило Кравић, пуковник ФУНКЦИОНИСАЊЕ ПОЗАДИНСКОГ ОБЕЗБЈЕЂЕЊА НЕВЕСИЊСКЕ БРИГАДЕ	112
Јован Братић КРОЗ ОГАЊ <i>Сјећање на Митровдан -1992. г.</i>	125
Зоран Пурковић, пуковник, Никола Гузина, пуковник ПРВА МИТРОВДАНСКА БИТКА 8-12. НОВЕМБРА 1992. ГОДИНЕ, ОКОЛНОСТИ И ЦИЉЕВИ ОФАНЗИВЕ, ЈЕДИНИЦЕ КОЈЕ СУ УЧЕСТВОВАЛЕ У БОРБИ, ТОК БИТКЕ, ГУБИЦИ И ПОСЉЕДИЦЕ	126
Јован Братић КАМЕНИ ВОЈНИЦИ	157
Зоран Јањић, пуковник ДРУГА МИТРОВДАНСКА БИТКА 10-13. НОВЕМБРА 1994. ГОДИНЕ, ОКОЛНОСТИ И ЦИЉЕВИ ОФАНЗИВЕ, ЈЕДИНИЦЕ КОЈЕ СУ УЧЕСТВОВАЛЕ У БОРБИ, ТОК БИТКЕ, ГУБИЦИ И ПОСЉЕДИЦЕ	159
Душан Вукоје, пуковник 2. ХЕРЦЕГОВАЧКА ЛАКА ПЈЕШАДИЈСКА БРИГАДА И САДЕЈСТВО У СЛАМАЊУ ПРВЕ МИТРОВДАНСКЕ БИТКЕ	197
Вукан Братић, професор ФУНКЦИОНИСАЊЕ ЦИВИЛНЕ ВЛАСТИ ОПШТИНЕ НЕВЕСИЊЕ У РАТНОМ ПЕРИОДУ 90-ТИХ	203

Славенко Лучић, мајор и садашњи Командир ПС Невесиње
САДЕЈСТВО СТАНИЦЕ ЈАВНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ
НЕВЕСИЊЕ СА НЕВЕСИЊСКОМ БРИГАДОМ
У СЛАМАЊУ НЕПРИЈАТЕЉСКИХ ОФАНЗИВА 220

Ђорђо Кљајић, др хирург
ОРГАНИЗАЦИЈА САНИТЕТСКОГ ОБЕЗБЈЕЂЕЊА У
НЕВЕСИЊСКОЈ БРИГАДИ И ЗНАЧАЈ РАТНЕ
БОЛНИЦЕ НЕВЕСИЊЕ 229

проф. др МИЛОШ ШОЛАЈА,
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА Бања Лука
УЛОГА МЕДИЈА У ОДБРАМБЕНО-ОТАЏБИНСКОМ
РАТУ И ЊИХОВЕ ЗАСЛУГЕ ЗА ПРЕДСТАВЉАЊЕ
ПРАВЕДНЕ БОРБЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ И ВОЈСКЕ
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ 240

ПРЕДГОВОР

Организација старјешина Војске Републике Српске формирана је 4. априла 2017. године у Бања Луци, као невладина и нестраначка организација да заступа ставове и интересе преко 18.000 старјешина одбрамбено-отаџбинског рата, који су са својим борцима дали велики допринос одбрани српског народа, те стварању и одбрани Републике Српске. Организација не врши подјеле на активне и резервне старјешине јер су сви они током протеклог рата успјешно извршили постављене задатке.

Она окупља подофицире, официре и генерале ВРС, породице погинулих и умрлих старјешина, чланове породица старјешина, борце који су обављали старјешинске дужности и симпатизере на територији Републике Српске координишући планиране активности на реализацији циљева у складу са Законом о удружењима и фондацијама Републике Српске у складу са Статутом и плановима усмјерених на јачање патриотизма и свијести српског народа о угрожености која тражи акцију свих субјеката у заштити Републике Српске и постигнутих резултата.

Уписана је у судски регистар 3. јула 2017. године, Рјешењем Основног суда Бања Лука, број Ф-1-89/17, чиме је стекла својство правног лица. Највиши орган је Скупштина а извршни орган Предсједништво Организације. Стуб Организације чини седам регионалних одбора: Приједор, Бања Лука, Добој, Бијељина, Зворник, Источно Сарајево и Требиње у оквиру којих организовано дјелују градски и општински одбори.

У своме досадашњем раду ОСТА ВРС је организовала и реализовала научно-стручно конференцију са темом Улога старјешина ВРС у стварању и одбрани Републике Српске током одбрамбено-отаџбинског рата и на истој је представљено 36 реферата, а исти су и објављени у књизи под истим називом, као и међународну науч-

ну конференцију “СРЕБРЕНИЦА-СТВАРНОСТ И МАНИПУЛАЦИЈЕ“. Но овој међународној научној конференцији представљено је 48 реферата 52 аутора и коаутора од којих је 16 са простора изван подручја бивше Југославије (Русија, САД, Енглеска, Француска, Аустрија, Холандија, Португалија, Швајцарска и Бугарска). И ови реферати су обједињени, одштампани и дистрибуирани на српском језику, а у току је превођење на енглески језик и биће одштампани и дистрибуирани широм Европе и свијета.

Општински одбор Организације старјешина Војске Републике Српске формиран је почетком 2018. године, а својим Планом рада за 2019. годину планирао је организовање и извођење Округлог стола на тему „Митровданске битке-симбол одбране Републике Српске и Источне Херцеговине“. Циљ одржавања Округлог стола је евоцирање успомена на славне битке Војске Републике Српске, Херцеговачког корпуса и Невесињске бригаде и одавање почести свим погинулим (бригада је током рата изгубила 476 бораца), рањеним и заробљеним припадницима ове славне јединице која је на нивоу Републике Српске прва одликована Орденом Немањића. Као трајна успомена на организовање овога Округлог стола остаје књига са свим пристиглим радовима на задату тему, а која је уручена или ће бити дистрибуирана свим активним учесницима, слушаоцима, установама и појединцима који су својим донацијама омогућили штампање, уз напомену да се књига дијели као бесплатан примјерак.

Одлука о формирању Војске Републике Српске, која је донесена 12. маја 1992. године, била је историјска и предуслов за одбрану и заштиту српског народа на његовим вјековним огњиштима. Војска Републике Српске, вођена часним циљевима и несебичном храброшћу, бранећи право на живот и слободу српског народа, одиграла је одлучујућу улогу у одбрани Републике Српске. Настала је упоредо са оснивањем Републике Српске, а усљед почетка грађанског рата у БиХ (1992-1995). Први начелник Главног штаба Војске Републике Српске био је генерал Ратко Младић, који је своју војску водио током цијелог рата, издејствовавши многе значајне побједи за српску страну, које су потом биле основа за територијална разграничења Дејтонским мировним споразумом. Главни циљ је био очување Републике Српске и српског народа од њених неприја-

теља: Армије Босне и Херцеговине (де факто војске муслиманског народа), Хрватског вијећа обране, војске Републике Хрватске и НАТО-а. Током рата у Босни и Херцеговини погинуло је 17.437 припадника Војске Републике Српске, а од тога 6.626 старјешина.

Херцеговачки корпус, као један од шест корпуса био је у саставу Војске Републике Српске. Формиран је у мају 1992. године. Командант корпуса је био генерал мајор Радован Грубач. Током рата у Босни и Херцеговини покривао је фронт од тремеђе бивших југословенских република са Босне и Херцеговине, Црне Горе и Хрватске изнад Превлаке, преко Стоца, Мостара, Борачког језера, Трескавице, па до Горажда, са преко 300 км фронта.

Осма херцеговачка моторизована бригада, у народу и читавој Републици Српској познатија као Невесињска бригада, је била једна од јединица Херцеговачког корпуса Војске Републике Српске. Бригада је званично формирана 16. јуна 1992. на Чобановом пољу у Подвележју. Претечу бригаде и окосницу њене будуће структуре чинило је људство 10. моторизоване бригаде ЈНА и 13. моторизоване бригаде ЈНА. Бригада је попуњавана борцима општина Невесиње и Мостар као и Србима из долине Неретве. Зона одговорности бригаде налазила се у четвороуглу општина Мостар-Коњиц-Невесиње-Столац и служила је одбрани Источне Херцеговине.

Први командант био је Новица Гушић, док је у љето 1994 године бригаду преузео Зоран Пурковић. Бригада је у два наврата одбранила град Невесиње и западне дијелове Источне Херцеговине током непријатељских напада у првој Митровданској бици 1992. године када су хрватско-муслиманске снаге под јединственом командом војске Републике Хрватске и другој бици 1994. године у нападу такозване Армије Републике Босне и Херцеговине у операцији Јесен 94, јуришали да заузму Невесиње и Источну Херцеговину.

У првој митровданској бици, у којој је учествовало 3.500 бораца Невесињске бригаде, погинула су 42 борца, теже и лакше је рањено око 100 војника и старјешина, док су губици непријатеља по њиховом признању износили 800 погинулих.

Поучени лошим искуством из прве митровданске битке непријатељска такозвана АРБиХ је организовала и другу офанзиву

непосредно после Митровдана 1994. године. У другој бици, која је трајала три дана, погинуо је 21 борац Невесињске бригаде, теже и лакше рањено је 60 војника и старјешина, док су непријатељски губици, по њиховим признањима, износили неколико стотина погинулих. Само у зони одговорности Невесињске бригаде пронађено је 96 тијела погинулих непријатељских војника и старјешина.

Обје ове битке су биле јединствене на простору Републике Српске и цијеле Босне и Херцеговине, како по побједи коју су извојевали борци Невесињске бригаде, тако и по мобилизацији цијелокупног материјалног и људског потенцијала Невесиња који је дат на располагање команди бригаде и цивилним структурама општине Невесиње.

Општински одбор Организације старјешина Војске Републике Српске Невесиње одржавањем Округлог стола и штампањем ове књиге са свим темама урађеним од стране еминентних учесника жели да остане трајна успомена на ове двије велике битке Невесињске бригаде и да као таква буде историјски приручник за младе генерације и поука како се воли и брани своја отаџбина и свој народ. У исто вријеме ова књига представља и помен на све погинуле, нестале, рањене и заробљене борце Невесињске бригаде и читаве Војске Републике Српске.

Отаџбина се воли срцем, а брани властитом крвљу и својим животом.

Радован Радојичић, пуковник
предсједник Организационог одбора

БОЖО КИЈАЦ:

МИТРОВДАН

Ја умирем па се рађам крадом
Да још неке животе оплодим
Српкиња увијек чека с надом
Да је уз Светосавску стазу водим

Неретва ми у пола сузе
Грозд ми присјео душманину
Небо ми безобразно огњиште узе
Очева туга врати се сину

Гледам те одгрљену у албуму младости
Крвава ти опет она хаљина
Умјесто збогом поново опрости
Зашто ми ниси родила сина

Други ми у сну обрали бостан
Из винограда однијели најдражи сан
Био сам зато хајдучки болестан
У мени негдје неки Митровдан

А доље негдје испод Митровдана
Уплакана чека ме ријека
На моме срцу цвјета рана
Између звијери и обале човјека

Митровдан је заперак велике Србије
Румена јабука пуна зреле туге
Рођендан славе мртве делије
За неке нове дане дуге

На бранику отаџбине српство се винуло
Митровдан је почетак новог времена
Окрени се сагни се куло
Испод тебе још је камена

За мрклих ноћију ходе те синови
Што преко нишана пјесме пишу
У небеску Србију похитали снови
Јунаци међу звијездама данас дишу

На Мерџан кули и Светој гори
Под ногама суре Вележи
Слободи широм отворени прозори
И као на длану огњиште лежи

На моме југу цвјета туга
Дјевојке вино пију
Дао бих очи за здравље друга
У житима се наше душе крију

На моме југу има југ наде
Јао кад једном полудим од среће
Дјевојачко вино истину краде
Нико те више пољубити неће

Митровдан задојен мајчиним млијеком
У лелеку јесени болесне
Збратимио се човјек са дивљом ријеком
Заувијек застали у пола пјесме

Стопе прадједова походиле виле
Стасала пјесма у мирису зреле диње
„Заратила двије велесиле
Сва Хрватска и Срез Невесиње“

Тамо су остале наше процвјетале кости
Глас звона бдије над нашим гробљима
Никада нико не смије да опрости
Онима што опет хтједоше Србина

Митровдан је конак мртвих јунака
И бистри зденац новомученика
Посвећена сунчева златна зрака
И претило виме побједника

На крилима Богочовјека зоре јунаци
Светосавску и световасилијевску Херцеговину носе мајци
У Неретви су остали српски опанци
А све је друго као у бајци

У мени ноћас дозријева Митровдан
Јутро ми с гранатама чекају птице
Ко је то дирнуо у мој дан
И ведро небо Божје улице

Одлази тако недосањан сан
Одлази тако и мој Митровдан
Одлазим и ја без Србије сам
Волим те Србијо и тужан сам

Одлази тако недосањан сан
Одлази тако и мој Митровдан
Одлазим и ја без Србије сам
Волим те Србијо и тужан сам

У Невесињу, 21. новембра 1992. Године

Српска Православна Црква – Епархија Захумско-Херцеговачка и Приморска у периоду рата у Херцеговини (мај 1992- до краја 1995)

- Ваш молитвеник пред Господом, Недостојни Епископ Светосавске Херцеговине Атанасије (услед повреде врата после рата, умировљени Епископ). с.р.
- свештеници Благота Васиљевић и Момчило Пејичић
- свештеник Алекса Зубац

Прва бесједа

Сјећања Епископа Атанасија на ратни период

Пошто је дотадашњи Митрополит Захумско-Херцеговачки и Дабро-Босански Г. Владислав (Митровић) лежао болестан у Манастиру Житомислићу, па накратко у Манастиру Тврдош, па затим пребачен у ВМА у Београд, Свети Архијерејски Сабор СП Цркве, под Председништвом Његове Светости Патријарха Светог Г. Павла, после мишљења стручног конзилијума лекара, пензионисао је болесног Впр Митрополита Владислава, а за Администратора Епархије у Мостару најприје поставио Митрополита Црногорско-Приморског Г. Амфилохија, а затим изабрао за Епархијског Архијереја Захумско-Херцеговачког и Приморског дотадашњег Епископа Банатског Атанасија (Јевтића) крајем маја 1992.г.

Новоизабрани Епископ је већ почетком јуна 1992.г. дошао у Манастир Тврдош (а устоличен је у Саборном Храму у Требињу тек на Видовдан 15/28. јуна исте године од стране Патријарховог изасланика поменутог Администратора Митрополита Амфилохија), па је већ првих дана јуна 1992.г. кренуо обилазак ратом захваћене Епархије (посетио је у пролазу Попово Поље, Билећу, Гацко, Невесиње, Љубиње, Борачко језеро и Храмове који нису били разрушени, и у њима служио), па како није могао одмах ући у Мостар (него тек касније), служио је у недељу пред Педесетницу 7. јуна 1992. у Цркви у Благају и отуда пошао преко Пијесака да посети Манастир Житомислић. Сишавши пјешке кроз шуму у манастир затекао је само 2 војника и једног вјерника, а видио да је Црква у Житомислићу била погођена са 2-3 минобацачке гранате по крову, док је кров манастирског конака био пробијен са неколико граната.

Потом је Епископ са оцем Симеоном (Биберцићем) уз помоћ УНПРОФОР-а Шпанске војске некако посетио (после непријатељског заузећа Мостара, услед повлачења Југо-војске) порушену Саборну и Стару Цркву у Мостару, као и нарушени Владичански Двор (у Житомислић нисмо могли ићи док нисмо успоставили везу са Мостарским бискупом Г. Перићем, те је он долазио у Требиње, те је хрватски ХВО једва дозволио посету до темеља срушеном Храму и конацима у Житомислићу (тек 2 године после рушења).

Епископ је почео редовно да служи по градовима и селима ван ратне зоне, и на реци Требишњици крштавао са свештеницима на стотине до тада некрштене деце и одраслих. Међу којима пар десетина Муслимана, који су писменом молбом то тражили, јер су неки препознали своје раније српско порекло). Крштења је било и на Борачком језеру. По завршеном рату, почели смо обнову порушених 35 цркава и Манастира, а тај свети посао је наставио наш наследник Владика Григорије.

На дан Св. Великомученика Димитрија 1992.г. служио сам са Владиком и Митрополитом Амфилохијем у селу Домрке код Фојнице, и током службе чуле су се артиљеријске борбе на Невесињу, па сам одмах по служби кренуо у Невесиње, и стигавши у град говорио народу и војсци охрабрење и подршку да истрају, на тамошњем радију, и потом посетио рањенике у болници, а у Подвележју војног команданта пуковника Гушића и браћу војнике на појединим првим линијама, а и био на сахранама јуначки погинулих наших бораца, који животе своје храбро положише за Крст Часни и Слободу Златну свог Светосавског и Световасилијевског народа.

Како смо већ били почели да добијамо и новчану помоћ и камионима храну, пре свега од браће Грка (из Јеладе и нарочито са Кипра), организовали смо давање помоћи и у новцу и храни за породице и сирочад пострадалих. У току година 1992-95. помагали смо ратну сирочад 800 дјеце до 18 година (мјесечно по 20 долара или 30 нем. марака) , а у току 3 лета водили смо по 300 дјеце у Грчку (Аспровалта источно од Солуна), где су наша дјеца била 20 дана гости Грчке Цркве и народа. (Бивала су и групна крштавања наше некрштене дјеце, и дирљива кумовања од добровољних кумова побожних Јелина).

Помоћ у новцу стизала нам је и од Срба из Дијаспоре, због чега смо и путовали по Европи и САД. У свему овоме усрдно су нам помогала новооснована Кола Српских Сестара, наравно, помоћ је стизала и из Српске Патријашије, железницом до Никшића, гдје нам је помогло и тамошње Коло Српских Сестара (на челу са С. Сенком Дугутовић). Помоћ је слао и довозио и Брат Цетињски Митрополит и Свети Манастир Острог (дивни отац Лазар Херцеговац) и други родољубиви Срби из Србије и то баш са Косова и Метохије.

Просечно сам, осим Невесиња, најчешће боравио у селима Коњичког краја (око Борачког језера). Не смемо заборавити тамошњу несебичну братску помоћ доктора Мише Николова, лекара из Софије, који је на Борачком језеру обављао 3 године (наравно све бесплатно) све нужне љекарске услуге (педијатрија, гинекологија, хирургија, срчане и све друге прегледе, итд.) Њега смо новчано помагали повремено, и потом смо покушали да му Влада РС да пензију. А наш манастир Тврдош покљонио му је један мањи путнички ауто.

Одлазили смо и посећивали војнике нашег Херцеговачког Корпуса и на другим ратиштима, од Калиновика до Озрена, Дрвара у Гламоча. Наравно, да смо и током овог рата рукополагали овом Божјем народу Таконе и Свештенике , и монашали извјестан број Монаха и Монахиња у наших, хвала Богу, Светих 7 Манастира (старих и новијих).

Приликом 2 Митровданске офанзиве , 1994.г. са 1 игуманом и 2 монаха из Свете Горе посећивали смо борце у Подвележју и наше власти на Палама. Најчешће сам ипак бивао на борбеним линијама Требињског ратишта, као и у Љубињу, и касније у долини Неретве, па нешто касније и на Бобанима, и носио разноврсну помоћ.

Захвални смо Човекољупцу Богу и Светима и Анђелима, и наравно нашим јуначким борцима (од којих, просјечно, понајвише животе своје давали су „јединци“, који нису жалили несебичну Југовића и Обилића жртву за Вјеру и Отечество.

Ваш молитвеник пред Господом, Недостојни Епископ Светосавске Херцеговине Атанасије (услед повреде врата после рата, умировљени Епископ). с.р.

Друга бесједа **Пружање помоћи становништву**

У најтежем времену ратне 1992.г. на чело наше епархије је дошао владика Атанасије, кога је Свети Архијерејски Сабор СПЦ бирао у мају те године. Народ га је са одушевљењем дочекао, јер је у његовој личности препознао правог архипастира. Као што је бивало много пута кроз историју, да су свештеници дијелили зло и добро са својим народом, тако се догодило и овог пута. По благослову Архијереја свештенство је добило задатак да, поред моралне, пружа и материјалну подршку народу у Херцеговини. Тако смо донијели одлуку да породицама погинулих бораца дијелимо по 100\$ или 100 њемачких марака зависно од дестинације одакле је новац пристизао. Дјеци погинулих бораца смо мјесечно давали по 20\$ или 30 марака. Та помоћ је редовно дијељена дјеци од 1. јануара 1993. до 31. децембра 1998. године. Заједно са Владиком, свештеници су одлазили на жељезничку станицу Никшић, гдје су лично вршили утовар брашна и осталих животних намјерница, које су пристизале теретним возом. Ту је помоћ требало подијелити. Један свештеник је том приликом рекао да би радије пристао да скупља, него да дијели народу помоћ. Убрзо је ту улогу дијељења преузело Коло српских сестара, које је основано у свим градовима Епархије.

Помоћ народу није била ограничена само на нашу Епархију, већ је покадкад дијељена и у неким мјестима митрополије дабробосанске. Тако се десило и 5. августа 1992.г. пошто је калиновачки свештеник отишао у болницу. Владика је са свештеницима Ратком Брењом и Благотом Васиљевићем отишао у Калиновик. Тих дана муслиманске снаге су заузеле Трново, а народ је избјегао у Калиновик. У граду и селима је тога дана било неколико сахрана, које су обавили пристигли свештеници, мада је једно гробље било под дејством непријатељске ватре. Са народом је избјегла и супруга страдалог свештеника Неђа Поповића из Трнова са троје дјеце, без икаквог пртљага. У ауто марке „лада“ сјело је 7 путника, а мали Никола је сједио напријед, у Владичином крилу. Одмах се пожалио Владици, да ништа слатко није појео, више од пола године. Владика је у хотелу Гацко затражио нешто слатко, али ништа нису имали. У продавници воћа, у Билећи, власници су отворили радњу и тако испунили молбу

малом Николи. Породицу Поповић владика је даровао са 200 марака. Преноћили су у парохијском дому у Билећи, а сутрадан отишли су за Нови Београд код родбине, у пратњи билећког свештеника.

Неуморан је био Владика у обиласку рањених бораца од Невесиња, Требиња, Подгорице, Рисина и Београда, гдје су они лијечени. Не могу, а да не поменем једног младића, боље рећи дјечака, који је имао 17 година и преострелну рану на плућном крилу, који је изјавио хирургу невесињске болнице: „ Да знате, докторе, ми ћемо побиједити.“ Одушевљен оваквим ентузијазмом једног дјечака, хирург из Београда, који га је оперисао, одлучио је да се крсти и крштен је у Невесињу.

Трећа бесједа

Обилазак српских светиња у граду Мостару

Од прогона српског стновништва из града Мостара и повлачења ЈНА, војске, Мостар је остао без српског становништва, са изузетком једног малог дијела. Тај мали дио нашег народа остајао је из разних разлога, а највише зато што су били из мјешовитих бракова. Међу последњима, 15. 06. 1992. сам и ја напустио Мостар. Од тада па до данас, Србима нема повратка у овај град. Тадашњи Епископ Захумско-Херцеговачки и Приморски, Господин Атанасије, од првог дана доласка желио је да обиђе све српске светиње. У епархију је дошао маја мјесеца 1992 год. Обишао је све светиње на српској територији. Одмах је тражио могућност да обиђе и оне под усташком влашћу, нарочито Мостар и Саборни храм.

Када сам сазнао кроз разговор са Еп. Атанасијем, да жели да посјети Мостар, замолио сам га да пођем са њим, јер сам био мостарски парох, 18 година. Владика је уважио моју молбу. Уложио је велики труд Еп. Атанасије и на дан св. Великомученика Пантелејмона, моја жеља се испунила.

Пошто су раније испуњени сви услови, тога дана кренули смо: Еп. Атанасије, архимандрит Симеон и моја маленкост.

По договору, у 8 часова били смо на пункту српске војске у Дољу код Стоца, где је требало да нас преузме УНПРОФОР, наши везисти су ступили у контакт са пунктом Херцег Босне. Из мени

непознатих разлога, чекали смо два сата. Потом, појавила су се два транспортера и двоје малих кола, шпанског батаљона. Дошли су из правца Стоца. Један транспортер и мала кола су ишли пред нама, а остали за нама. Шпански официр са којим је разговарао Владика, скренуо нам је пажњу да држимо што мање растојање. Тако смо дошли до хрватског пункта на улазу у Столац. Један од њих нама је рекао да строго не смијемо ни снимати ни снимати, кроз њихову територију. Кренули смо у истом распореду, са тим што је хрватска полиција ишла испред нас. Отишли смо у Столац па преко Домановића, сишли у Чапљину, а потом преко Почитеља кренули за Мостар. На уласку у Мостар су нас сачекали УНПРОФОР и муслиманска полиција, и двојица Срба, у муслиманској власти, Обрен Лозо и Ратко Пејановић. Нагласио бих да је Лозо ожењен био Хрватицом а Пејановић муслиманком.

Током пута сам примјетио да су попаљена српска села. Дошавши у Мостар свратили смо у шпански стационар. Заиста смо срдечно примљени. Чак су многи од њих тражили благослов од Владике. Владика им је поклонио боцу пића, Икону Христа и Богородице, што су заиста са радошћу примили. Пошто смо ушли у Мостар, кола остависмо код позоришта, која су чували Шпанци, кренули смо у Џемалову кућу, где је била смјештена Исламска заједница. Примила нас је хаџи Мелиха Леки, која је била особа задужена за везу мостарског начелника Сафета Оручевића.

Владика је питао да се састане са муфтијом, али до тог састанка није дошло. Телфеоном су позвали градоначелника г. Сафета, који је убрзо дошао. Изненадио нас је својом љубазношћу. Кроз разговор који је вођен, рекао је да је Мостар српски и муслимански, а не хрватски. „Мостар није град, ако у њему не буду живјели Срби.“ Поменувши и манастир Житомислић, Саборну цркву и епископију. Кроз разговор нам је рекао да је срушен споменик Османа Ђикића, само зато што се изјашњавао као Србин. Уклоњена је и биста Шантића, а „ми ћемо је вратити на њено мјесто“ рекао је. Захваљивао се српској војсци која им је помогла, помињући да је сачувала Мостар. Истакао је да се састајао са српским официрима, па и са Новицом Гушићем и мајором Самарцићем. Они су их помогли муницијом док су ратовали са Хрватима. На тој помоћи се дубоко захваљивао. Позивао је Србе да се врате у Мостар и да

се одмах обнови Саборна црква. Говорио је да има докумената о Црквама. Претпостављам да је то из мостарског архива и завода за заштиту споменика. Напомињем да је професор грађевинског факултета, Пашић, докторирао на српским црквама Херцеговине, на њеном грађевинарству. Документација о градњи Саборне цркве чувана је у архиву у свесци 17 и 24, коју је покупила после другог свјетског рата Рова Андабак, која је радила у њему.

На питање Владике Атанасија: „Да ли можемо да сликамо и снимамо у каквом су стању цркве и црквени објекти.“ Сафет је рекао: „Снимајте све што вас интересује, ништа вам није забрањено на нашој територији.“ Тако је и било. Молио је Владика да се захвали српској влади и официрима, на њиховој помоћи и да треба створити херцеговачку регију Срба и Муслимана. Нагласио је да херцеговачки Муслимани нису као босански истичући да је то говорио и Алија. На растанку Владика му је уручио једно пиће и 100 марака за помоћ сирочади. Са њим смо се растали и кренули у обилазак. Хоџа и Лехо Фатима су нас позвали на ручак после обиласка. На изласку пред вратима окупило се 30-ак Муслимана из Мостара и Невесиња који су се са нама поздрављали. Посебно са оцем Симеоном и са мном, јер су нас од раније познавали. Најприје смо посјетили владичански дом који је био у рушевинама. Ушли смо унутра и видјели да је све руинирано, како споља тако и изнутра. Владика је све фотографисао. А потом смо отишли до Саборне и старе Цркве. Саборна је била у рушевинама, преко којијх смо се пењали да би дошли до мјеста гдје је некада био олтар и часна трпеза. Владика и ми смо клекли и одпојали тропар храма: „Благословен јеси...“ Док смо појали тропар, „Христос Воскресе“, Владики су текле сузе низ лице. Упалили смо свјеће и окадили рушевине, узевши неколико дијелова камења, од часне трпезе. Нашли смо три крста која су била на куполи олтара. Владика је све снимиио као и стару школу, епископију и куће спаљене од којих су остале само омеђине.

Потом смо кренули ка старој цркви, која је посвећена рођењу Пресвете Богородице, ушли смо у порту, а цркву затекли спаљену и срушену. На улазу у цркву остао је зид на којем је стајао датум градње храма. Сазнали смо од Ратка Пејановића да су звона цркве код њега. Ушавши у цркву, на мјесто где је била часна трпеза, на-

шли смо стуб и од њега узели неколика камена. Док смо улазили одпојали смо тропар и кондак храма. Усликано је што смо затекли, а потом смо отишли да обиђемо гробове. Ни један гроб није био оштећен, сем слике на гробу проте Реповића и осталих. Обилазећи гробље одржали смо помен, а са нама сем Лоза и Пејановића су били и неколико наших војника, међу њима и Рајко Ковачевић. Хоџа и Лехо су замолили владику да замоли српске власти како би сазнали за њихових 270 несталих, као и да дозволе слободан рад муфтији у Бања Луци. Изјавили су жељу да обиђу Невесиње, Билећу и Требиње.

Послије ручка кренули смо да обиђемо Стари мост. Радње су биле полупане и попаљене као и српске куће. Све куће, породица које сам познавао биле су попаљене као и поред Саборне цркве, у свим насељима. Нисам могао вјеровати да људски разум може нешто овако дозволити и учинити. Нагласио бих један догађај. Идући кроз стари град, главном улицом, видјели смо једног дјечака без једне руке. Владика, који је познат по необичној љубави према дјечи, великој и очинској, позвао је тог дјечака и понудио му новац, једну новчаницу као помоћ. Дечак је рекао : „Ја нећу четничке паре!“ Велико сажалење Владике и његова љубав успели су да привуку дјечака, којег је помиловао по глави и докучи му једну новчаницу, рекавши: „Ми нисмо четници.“

Ово су моје успомене о доласку у Мостар. Захваљујем Господу, Св. Пантелејмону и Владики што ми омогућише да тог времена посјетим светиње наше у Мостару. Повратак, под незаборавним утиском, био је истим путем којим смо и дошли.

Уједно ово је моје запажање. Дана 28.07.1994.

Прота Алекса Зубац

ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА У БИХ И РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ ОД 1991. ГОДИНЕ ДО КРАЈА 1992. ГОДИНЕ

Академик, проф. др Владимир Лукић, емеритус
Ратни предсједник Владе Републике Српске¹

Проф. др Слободан С. Жупљанин²
Независни универзитет Бања Лука

Апстракт: Алија Изетбеговић је 1970. године, као члан организације „Млади муслимани“ написао Исламску декларацију. Ова декларација је, у ствари, програмски акт Странке демократске акције. Алија Изетбеговић у Исламској декларацији дефинише следеће: „Ислам мора бити покрет, а тај покрет треба и може прићи преузимању власти чим је морално и бројно толико снажан да може не само срушити постојећу не исламску, него и изградити нову исламску власт“.

За Босну и Херцеговину дипломатско признање од стране Европске заједнице 6. априла 1992. године није значило окончање већ ескалацију рата који се претворио у жесток грађански сукоб страна... Ратни сукоб у БиХ има сва обиљежја јужнословенског и европског сукоба иако је, у суштини, био грађански рат. Попримио је и међународне размјере у које су се укључиле многе европске државе, НАТО и други. Прве злочине у БиХ извршиле су регуларне јединице Хрватске војске над Србима у Ливну, Купресу, Равном, Броду ...

¹ Академик проф. др Владимир Лукић, ратни предсједник Владе Републике Српске, члан Предсједништва Удружење Јасеновац – Доња Градина Бања Лука, сенатор Републике Српске.

² Декан Факултета безбједности и одбране Независног универзитета Бања Лука, пуковник ВРС, ратни командант батаљона и бригаде

Рат у Сарајеву је почео покољем више десетина здравствених радника и грађана, те старог свата Николе Гардовића, полицајца заједничке полиције Пере Петровића, породице Ристовић и др. Повлачењем свог потписа са акта Бадинтерове комисије Алија Изетбеговић се определио за ратну опцију у БиХ. Фрањо Туђман је следећом реченицом дефинисао своје ратне опредељење „ Рата не би било да га Хрватска није жељела“.

О покољу Срба у Пребиловцима најбоље је рекао Италијански генерал Александар Лузана Мусолинију. У многим Италијанским документима говори се о злодјелима Павелића и његове државе. На основу извјештаја којим је располагао Нојбахер, број закланих без одбране процјењивао је у Другом свјетском рату на 750 000.

Кључне ријечи: *покољ, Исламска декларација, геноцид, профитерство, Република Српска, одбрамбено отаџбински рат, ратно стање.*

Увод

Кризни штабови Странке Демократске Акције и Хрватске Демократске Заједнице у Хрватској били су присутни свуда и у сваком најмањем мјесту и то знатно раније, прије и далеко прије Српске Демократске Странке. Постојање и рад Патриотске лиге је било познат: наоружане формације, тајни транспорти оружја, јавни транспорти оружја и постојање кризних штабова СДА. Све ово је повод да Срби формирају кризне штабове. Иначе, кризни штабови СДА су тајни, конспиративни и имали су овлашћење тајне извршне власти. Кризни штабови СДА имали су једино и искључиво функцију брзог јављања локалним властима и централи у Сарајеву о свим интересантним збивањима. Српски кризни штабови су били у функцији заштите свога народа, веома често и у функцији заштите ЈНА, њене технике и складишта опреме и наоружања јер су, углавном, у њеним јединицама, послједе напуштања Хрвата и Муслимана, остали, углавном, мобилисани Срби, војници и официри.

Циљ ХОСА–а, Патриотске лиге, Зелених Беретки и других непријатељских снага био је, у првом реду, разоружање свих састава јединица ЈНА, заузимање касарни и војних складишта, те на

сваком мјесту гдје год је то могуће угрожавање српског становништва. Кризни штабови Странке Демократске Акције и Хрватске Демократске Заједнице у Хрватској били су присутни свуда и у сваком најмањем мјесту и то знатно раније прије рата и далеко прије Српске Демократске Странке. Постојање Патриотске лиге је било познато од раније као и кризних штабова. Све ово је повод да Срби формирају кризне штабове. Иначе, кризни штабови СДА су тајни, конспиративни и имали су овлашћења тајне извршне власти. Кризни штабови СДА имали су једино и искључиво функцију брзог јављања локалним властима и централи у Сарајеву о свим интересантним збивањима. Српски кризни штабови су били у функцији, заштите свога народа, веома често и у функцији заштите ЈНА, њене технике и складишта опреме и наоружања. Циљ ХОСА –а, Патриотске лиге, Зелених Беретки и других непријатељских снага био је, у првом реду разоружање свих састава јединица ЈНА, заузимање касарни и војних складишта, те на сваком мјесту гдје год је то могуће угрожавање српског становништва.

На политичку ситуацију у Босни и Херцеговини и Републици Српској пресудно су утицали ранији догађаји, а нарочито покољи из Другог свјетског рата. Покољ српског народа, односно геноцид над Српским народом, само у јасеновачком систему концентрационих логора мучено је, опљачкано и силовано, а потом и убијено од стране Независне Државе Хрватске: 700.000 Срба, 23.000 Јевреја и 80.000 Рома. Независна Држава Хрватска једина је земља у Европи у Другом свјетском рату која је имала логоре за дјецу, и то Стара Градишка, Јасеновац, Уштица, Јабланац, Јастребарско, Горња Ријека код Крижеваца и Лобоград. У њима је страдало око 42.791 српске дјеце, 5.737 ромске дјеце и 3.710 јеврејске дјеце. Да би геноцид над србима био комплетан, многи Срби су се морали одрећи своје православне вјере и под пријетњом смрти прихватити католицизам.

Поред наведених стратишта не треба заборавити Сајмиште код Београда, Гаравице код Бихаћа, Паг, Јадовно, Шушњар код Санског Моста, Пребиловце, Шурманце, Величане, Корита, Брод на Дрини и др. Убијање Срба вршено је на око 2.724 стратишта и претпоставља се да је убијено преко 1,100.000 (милион и сто хиљада) Срба. Од тог броја их је у јасеновачким логорима смрти страдало преко 700.000. За оволики број побијених односно страдалих Срба, Независна Држа-

ва Хрватска формирала је на својој територији око 2.724 стратишта (Херцеговина око 110 стратишта, Источна Босна око 828 стратишта, Средња Босна око 207 стратишта, Босанска Крајина око 464 стратишта, Лика, Кордун и Банија око 548 стратишта, Словенија око 480 стратишта и Срем око 118 стратишта.

1. Хрватска ратна опција

Опредјељење Хрватске и њеног политичког и војног руководства несумњиво је било усмјерено ка постизању циљева ратом, а не, никако, мирним путем. То најбоље потврђују изјаве Фрање Туђмана у разним приликама („Биолошки слом и нестајање Срба у Хрватској 1880-2011“ – друго допуњено издање – стр. 162.):

„Да хрватски народ крвљу мора добити своју државу, да ћемо ми (он с ХДЗ-ом) направити оно што Павелић није успио направити 1941.“

„Сви они који овдје фућкају и галаме, морају знати да ће морати ићи из хрватских земаља тамо одакле су дошли, ако не буду поштовали вољу хрватског народа“, стр. 163.

„Рата не би било да га Хрватска није желила. Ми смо процијенили да само ратом можемо изборити самосталност Хрватске,“ стра 163.

„НДХ је била и израз тежњи хрватског народа за властитом државом“.

„Србе треба снажно ударити да практично нестану“, стр. 163.

„Сретан сам да ми жена није ни Српкиња ни Жидовка“ стр. 164.

„А што се тиче рушења споменика и уклањања спомен-обилежја, то је само геста којом је хрватски народ изразио свој раскид са прошлоћу“, стр.165. и...

„Треба попунити празан трбух Хрватске. Босна је умјетна творевина. Вријеме је да окупимо Хрвате у максимално могућим границама. Нећемо границе између Хрватске и Херцегбосне. Оваква Хрватска држава нема увјете за живот, али хрватска држава чак са границама Бановине има, а особито са побољшаним границама“. Др Фрањо Туђман стр. 169.

„Никад више 12% Срба! Фрањо Туђман“, стр. 171.

Готово иста или слична опредјељења наглашавају и Туђманови сљедбеници и симпатизери. Нека од тих опредјељења дајемо у цитатима који слиједе:

„Природна граница хрватских земаља у повијести била је на ријекама Дунаву, Сави, и Дрини“. Марија Јовић, стр. 167.

„Бела Крајина није Словенија. То је увијек била Хрватска“. Иван Баришић, стр. 167.

„Словенија, БиХ и Црна Гора биле су дио Хрватске“, стр. 168.
„Мора се исправити неправда из 1918., 1945., и 1990. године, јер су Сријем, Банат и Бачка, заједно са Боком Которском, увијек били Хрватска“. Стр.168.-Ђуро Перица.

„Ми имамо и с правног и с геополитичког стајалишта, право добити наше крајеве. То је Сријем, то је Босна, то је Херцеговина“. Миливој Ашанин, стр.168.

„Хрватска је без Босне и Хума без утробе, без срца, без душе и ума“. Божица Зовко, стр. 168.

„Ја сам за Хрватску до Дрине“. Мр Весна Легац, стр. 168.

„И Широки Бријег је Хрватска земља“. Стјепан Месић, стр. 169.

„Имали смо визију побједничке војске која ће умарширати у Београд и држати Србију неко вријеме под окупацијом“. Младен Шchwartz, стр. 170.

„У случају да Република Српска распише референдум о издвајању из БиХ, тада би наша војска заузела териториј Републике Српске“. Стјепан Месић, стр. 170.

2. Муслиманска ратна опција

„Исламска декларација према тврдњи италијанске аналитичарке Jean Toschi Marazzani Visconti представља: разрађену општу фундаменталистичку визију коју је Алија Изетбеговић обрадио у књизи - **Ислам између истока и запада**“.

„ Ислам мора бити покрет, а тај покрет треба и може прићи преузимању власти чим је морално и бројно толико снажан да

може не само срушити постојећу не исламску, него и изградити нову исламску власт “.

„За Босну и Херцеговину дипломатско признање од стране Европске заједнице 6. априла 1992. године није значило окончање већ ескалацију рата који се претворио у жесток грађански сукоб страна... „

Као што је већ наведено, прве злочине извршиле су регуларне јединице Хрватске војске над Србима у Ливну, Купресу, Равном, Броду... Ратни сукоб у БиХ имао је сва обиљежја јужнословенског и европског сукоба иако је у суштини био грађански рат. Благовремено је попримио међународне размјере јер се у овај сукоб укључило више држава, међународних организација, НАТО и др. Ово је без даљњег био грађански и међунационални рат у којем је свако ратовао против сваког, а Муслимани и међусобно. Треба овдје нагласити да је рат у Босни и Херцеговини у Дејтону окарактерисан као „трагичан сукоб у региону“.

Рат у Босни и Херцеговини је вођен уз значајно присуство најодговорнијих челника вјерских заједница. То најбоље свједочи писмо Реис-ул-улеме Мустафе Церића муфтијама , из јула 1992. године:

„Ових дана у Босни се води битка свих битака за ослобођење нашег народа од кривовјерства, зла и неправде. Наша исламска и патриотска дужност је да се активно укључимо у ову Битку свих битака и руком, и језиком , и срцем. Циљ наше борбе је да Алахова ријеч буде изнад сваке друге ријечи и да Алахова права вјера овлада људским срцима. Због тога Вас молим да пренесете на све има-ме под вашом јурисдикцијом да се активно укључе у све јединице наше Армије – Ми не можемо изгубити: или ћемо бити газије или шехити. Алах каже: Побједа је близу! Нека Вас Алах цела шану чува за добро ислама и Муслимана... Ваш брат у исламу Реис – Ул – улема , др Муставфа Церић, с.р.“. Ово писмо упућено је најодговорнијим вјерским, државним и војним дужносницима.

Војне снаге Републике Хрватске биле су дуго присутне у Босни и Херцеговини чиме су без даљњег вршиле непрекидну агресију на БиХ. Добро је познато да су бројни националистички екстремисти на територијама свих зараћених страна вршили етнич-

ка чишћења, бројне злочине паљевине, пљачку имовине и рушење вјерских објеката, споменика културе и др . У томе су се нарочито истицале паравојне, параполицијске и пљачкашке групе. У Босни и Херцеговини учествовало је неколике десетина хиљада муџахедина који су се одазвали на џихад као „свети ратници“ дошли из више исламских земаља. Показали су се као највећи злочинци који су пристигли на босанско- херцеговачко ратиште.

Повлачењем свог потписа из Бадинтерове комисије, Алија Изетбеговић, недвосмислено се определио за ратну опцију. Осамостаљена муслиманско хрватска коалиција одржала је референдум 29. фебруара и 01. марта 1992. године. Иако је референдум био против законит, јер без Срба нису имали двотрећинску већину, већ свега 63%. Такав референдум је прихваћен готово од свих органа међународне заједнице, бројних држава и удружења. Бројне одлуке, резолуције и подршка међународне заједнице допринијеле су разбуктавању, а не смиривању рата у Босни и Херцеговини. Муслимани и Хрвати, знајући да ће 06. априла 1992. године добити опште признање из свијета, извршили су општу мобилизацију свог становноштва у БиХ, прогласом 4. априла, то значи два дана прије признања, да би спремни дочекали „независност“.

Предсједништво БиХ је 8. априла 1992. године прогласило стање непосредне ратне опасности и предузело уставне интервенције Скупштине БиХ. Алија Изетбеговић својом директивом Главном штабу ТО усмјерава акције муслиманских снага према једицима и објектима Југослаvensке народне армије. Изетбеговић је наредбом од 24. априла отпочео реорганизацију Територијалне одбране. Муслимани су већ тада имали 100.000 наоружаних војника широм Босне и Херцеговине. Услиједила је, 29. априла 1992. године, наредба новог изабраног команданта Штаба територијалне одбране о блокади и заузимању складишта наоружања ЈНА. Истовремено са војним организовањем Муслимана у БиХ текао је процес војног организовања хрватског народа. Ове мобилисане војске биле су усмјерене само против Срба у БиХ. Хрвати организују своју војску (ХОС) у БиХ са 5.000 добро наоружаних припадника.

3. Ратно профитерство и почетак рата

Током љета 1992. године, Главни штаб Војске Републике Српске затражио је од политичких структура спречавање ратног профитерства и распуштање наоружаних група чије је понашање штетило одбрани. Истовремено од врховне команде и Народне скупштине затражено је утврђивање стратегије и циљева рата и дефинисање граница Републике Српске, без којих војска не може успјешно ивршавати задатке. Захтјеви за распуштање свих паравојних снага наишли су на отпор бројних локалних страначких лидера и ратних профитера који су тежили очувању стечених позиција, формирајући своје наоружане групе и гарде које ће им омогућити незаконито богаћење и ратно профитерство.

Приједлог Главног штаба Војске није прихваћен, ни од Врховне команде ни од политичких структура Републике Српске. Овакав став политичких структура и органа власти временом је довео до тога да је профитерство, у већој или мањој мјери, захватило све друштвене структуре: органе власти, политичаре, страначке лидере, полицију, посланике и на крају и одређене структуре Војске (плаћање умјесто служења војног рока, избјегавање мобилизације и сл.). Профитерство се из Републике Српске пренијело и у Србију, што нам је стварало бројне проблеме. Посредством наших учесника- профитера у свим догађајима рата бројна добра из војних и цивилних складишта су на разне начине пребачена у Србију, а тамо су реметила како и економске тако и политичке односе.

Главни штаб Војске Републике Српске на челу са генералом Ратком Младићем је једини остао досљедан идеји да је профитерство штетно и да оно може да доведе у питање и саму Републику Српску. Ови захтјеви Војске наилазили су на отпор неких локалних моћника, што је довело до неспоразума између војног и политичког руководства, које је на одређен начин бранило ове нове „богаташе“. Како је вријеме одмицало, неспоразуми су настављени, чиме је продубљено међусобно неповјерење. Главни штаб војске је такође својевремено предлагао да Република Српска уведе ратно стање што Врховна команда није прихватила. По питању увођења ратног стања у два наврата 1993. године разговарао сам, као тадашњи Предсједник Владе Републике Српске, са генералом Ратком Младићем, (разговарао Владимир Лукић), који је и тада био за увођење ратног стања, као и са

предсједником Радованом Караџићем који је био против увођења ратног стања, а кога су углавном подржавале цивилне структуре Републике Српске. Да смо благовремено увели ратно стање, спријечили би профитерство, бар у огромном проценту и имали би смо сређеније унутрашње односе за вријеме рата у Републици Српској. Изостанак сарадње са Војском довео је у многим општинама до појаве тзв. „донаторства“ укључујући и плаћање неучешћа у ратним јединицама на које су и поједини локални команданти пристајали. То је изазвало неспоразуме и незадовољство великог броја бораца. Ти „донатори“ су од власти добро наплатили своје донаторство односно свој „патриотизам“, а они који су плаћали одсуство из ратних јединица су чак добијали увјерења о статусу бораца прве категорије. Неки су за неучешће у рату примили и одликовања високог ранга од којих су неки челници Српске Демократске Странке, посланици, представници власти итд. Када је почела трговина са непријатељем преко линије фронта, то је био знак да ову проблематику треба цјеловитије сагледати и потражити нека рјешења. Тако је Влада Републике Српске, на основу договора са предсједником Републике Српске донијела уредбу на основу које ће ту трговину водити Министарство трговине, робу до линије фронта пратиће полиција која на линији фронта робу предаје војсци, а војска исту, уз претходно утврђену надокнаду, предаје непријатељу. Неконтролисана трговина је, ипак уз одобрење најодговорнијих, настављена а наведена уредба није никад ступила на снагу.

Легализовање ратног профитерства од стране политичких структура и дијела војних структура у вријеме одбрамбено отаџбинског рата, проузроковало је бројне проблеме, прије свега у Војсци Републике Српске. Осим тога, настало је велико незадовољство у народу, које се одразило и на пад борбеног морала у војсци.

4. Оснивање СДС у Србији и сусједним земљама

На почетку Одбрамбено отаџбинског рата СДС (Српска Демократска Странка) је формиран као покрет српског народа из разлога да се српском народу не понови 1941. година. Међутим, оснивање СДС посебно у Србији изазвало је бројне сукобе на највишем политичком нивоу Србије и Републике Српске. Контакти најодговорнијих политичара Републике Српске са одговарајућим политичарима из Србије доведени су на најмању могућу мјеру, а по

бројним питањима су потпуно прекинути. То се добрим дијелом односило и на војску. Многи су мислили, не без разлога, да је Република Српска доведена у питање. Знатан број политичара, интелектуалца и грађана су се питали шта је најодговорнијим политичарима Републике Српске требало да са таквим жаром крену у оснивање СДС у Србији, а посебно у Војводини. За Републику Српску је био готово спас што је предсјеник Слободан Милошевић омогућио да поједини његови блиски сарадници имају контакт са предсједником Владе Републике Српске, једним бројем министара и одговорних људи из Главног штаба Војске Републике Српске. Командант Главног штаба генерал Ратко Младић, углавном, није са руководством Србије долазио у конфликте. Заправо, на овај начин омогућена је испорука наоружања, горива и других производа који су били неопходни Републици Српској. И поред оваквих стања и односа, комуникација између појединаца и органа била је стална. Предсједнику Владе Републике Српске, поред осталих, често су се обраћали генерал Здравко Толимир и генерал Ђорђе Ђукић, најчешће због увоза наоружања и горива за потребе Војске Републике Српске. Контакти са гувернером Момчилом Пејићем односили су се, највише, на увођење конвертибилног динара. Сви ови и други контакти били су корисни за Републику Српску. Веома је био користан непрекидни контакт предсједника Србије Николе Шаиновића и предсједника Владе Републике Српске Владимира Лукића. Ова двојица бивших функционера и данас одржавају пријатељске контакте. Такође, чести и квалитетни контакти су били и са Мирком Марјановићем, прво као директором „Генекса“, а касније Предсједником Владе Србије.

Може се закључити да је оснивање СДС ван граница Републике Српске, у суштини, неуспио пројекат, који је нанио велику штету Републици Српској у то вријеме.

5. Странци о злочинима над српским народом

О страдању српског народа у другом свјетском рату говорили су и бројни странци, како историчари тако и они других професија, којима је згражавање над тим злочинима било јаче од покушаја други да скривају те злочине. Посебну пажњу заслужују бројна италијанска документа која говоре о бруталности Павелића и његове државе. За ову прилику даје се извод из дневника ита-

лијанског министра иностраних послова грофа Галеаца Ђана, који је 25. априла 1941. године у свом дневнику написао:

“Видим Павелића, окруженог његовим бандитима.“

Такође, за ову прилику, даје се писмо генерала Александра Лузана Мусолинију. У наставку се даје цјеловит текст тог писма:

„Дуче!

Моја безгранична оданост према Вама ми, надам се, даје ми за право да, у нечему, одступим од строгог војничког протокола. Зато и журим да Вам опишем један догађај којему сам, уназад три седмице, лично присуствовао.

Обилазећи среска места Столац, Чапљину и Љубиње (између 60 и 130 КМ северно од Дубровника)-сазнам од наших обавештајних официра да су Павелићеве усташе, претходдог дана, починиле неки злочин у једном селу (Пребиловци), и да ће, када се топрочује, околни Срби поново да се узнемире.

Недостају ми речи да опишем оно што сам тамо затекао. У великој школској учионици, затекао сам заклану учитељицу и 12 њених ученика! Ниједно дете није било старије од 12 година! Злочин је неумесна и невина реч - то је превазилазило свако дудило! Многима су одсекли главе и поређали их по ђачким клупама. Из распорених утроба усташе су извукле црева и, као новогодишње врпце, растеглих испод плафона и ексерима укуцали у зидове! Рој мува и несношљив смрад нису дозвољавали да се ту дуже задржимо. Приметио сам начети џак соли у ћошку и згрануто установио да су их клали полако, долећи им вратове! И таман кад смо одлазили, у задњој клупи се зачуло дечје крклање. Пошаљем двојицу војника да виде шта је. Изнели су једног ђака, још је био у животу, дисао је са напола пресеченим гркљаном! Својим колима одвезем то јадно дете унашувојну болницу, повратимо га свести и од њега сазнамо пуну истину о трагедији.

Злочинци су најпре, на смену, силовали учитељицу Српкињу (име јој је Стана Арнаутовић) и онда је, пред децом, убили. Силовали су и девојчице од осам година. За све то време, певао је силом доведени оркестар Цигана и ударао у тамбуре.

На вечну срамоту наше, римске цркве - и један божји човек, један жупник, у свему томе је учествовао! Дечак кога смо спа- сили, брзо се опоравио. И чим је рана зарасла, нашом непаж- њом побегао је из болнице и отишао у своје село, да тражи родбину. Послали смо патролу за њим, али узалуд; нашли су га на прагу кућв закланог! Од хиљаду и нешто душа, у селу више нема никога! Истога дана (то смо открили касније) кад је извршен злочин у школи, усташе су похватале још 700 ста- новника села Пребиловци и све их бацили у јаму или на жи- вотињски начин на путу до јаме побили. Спасило се само око 300 мушкараца: једино је њима успело да пробију усташки обруч око села и да побегну у планину! Тих 300 преживелих јаче је од најелитније Павелићеве дивизије. Све што су имали да изгубе, они су изгубили! Децу, жене, мајке, сестре, куће, имовину. Чак су и страха од смрти ослобођети. Смисао њиховог живота је једино у освети, у страшној освети њих је, у неку руку, и стид што су преживели! А таквих села, као што су Пребиловци, пуна је Херцеговина, Босна, Лика, Далмација.

Покољи Срба су достигли такве размере да су, у тим краје- вима, загађени и многи водени извори. Из једног врела у По- повом пољу, недалеко од јаме у коју је бачено 4.000 Срба, избијала је црвенкаста вода, лично сам се у то уверио! На са- вест Италије и наше културе нашиће неизбрисива мрља, ако се, док је време, не дистанцирамо од усташа и не спречимо да се нама притисне да подржавамо безумље!”

Када је Хитлеров специјални опуномоћеник за Балкан, др Хер- ман Нојбахер, 1943. године почео интензивније да се бави српским питањем, најпре је покушао да стане на крај хрватским злочинима. У својим мемоарима, за хрватски покољ Срба Нојбахер каже:

“Покољ Срба од стране Хрвата спада у најсвирепије акције масовног убиства целе светске историје. Доживео сам да ми се усташке вође хвале како су заклали милион Срба, укључујући ту и одојчад, децу, жене и старце.”

Према извјештајима којима је располагао, Нојбахер је број закланих без одбране процјењивао на 750.000.

Геноцид у Херцеговини је извршен на око 110 стратишта од којих су већина била “Бездане јаме Независне Државе Хрватске ждерњаче српског народа 1941-...?“, како је то написао Дане Ла-

ставица у својој књизи под овим насловом. Многе бездане јаме у Херцеговини су биле пуне мртвих, рањених и у много случајева и живих Срба које су у већини случајева биле забетониране.

6. Страдања здравствених радника у Сарајеву

О бруталности муслиманско-хрватских снага прије почетка и у току рата говори страдање цивила, међу којима се посебно истиче страдање здравствених радника. Ради истине и да се не заборави, навешћемо само неке од страдалих под посебним околностима:

1. У Сарајеву на Башчаршији убијен стари сват Никола Гардовић,
2. У заједничкој полицијској станици Ново Сарајево (ниже Трга Перо Косорић) убијен је полицајац Перо Петровић,
3. Убијена је породица Ристовић,
4. 14. августа 1992. године, нађен је масакриран, односно искасапљен један од најугледнијих професора медицине Милутин Најдановић код стадиона Кошево,
5. Директор „Трасера“ Сарајево, Славко Старовић изведен из стана, убијен и нађен у граби поред цесте,
6. Познати љекар и професор Бориша Старовић, рањен је први, 4. априла 1992. године,
7. Др Младен Ђуковић убијен на радном мјесту у болници „Јагомир“,
8. Др Владимир Беленка убијен на „Очној клиници“ на радном мјесту,
9. Примаријус Гојко Шурбат, пензионер интерниста убијен у свом стану,
10. Др Милица Гутовић удата Марковић убијена у кориту Миљацке приликом изласка. Њен супруг др Славко Марковић вукао ју је кроз воду до наше линије, иако је и сам био тешко рањен,
11. Примаријус Милица Лопандић, извршила је наводно самоубиство- скакањем са четвртог спрата,
12. Примаријус др Михајло Вујовић – хирург објесио се у стану о радијатор,
13. Примаријус др Бранко Станчић – нејасно самоубиство?

14. Др Милорад Томашевић изгубио живот у стану под неутврђеним околностима,
15. Гинеколог др Жарко Мијатовић рањен у стомак и доведен пред улаз у УНПРОФОР (зграда ПТТ инжењеринга). С обзиром да га је хтио убити муслимански мајор- раније мајор ЈНА, његово спашавање је било трауматично. Пошто је пребачен на нашу територију, имао је 11 операција,
16. Пет љекара било је у затвору 5 мјесеци под оптужбом да су организовали бијег, и то:
 - Проф. др Марко Вуковић,
 - Проф. Немања Вељков,
 - Др Немања Кавка,
 - Др Рајко Меденица,
 - Др Сабљак Игор, радиолог, и
 - Правник Васиљевић Драган.

Такође су 4 медицинске сестре одлежале у затвору 5 мјесеци. Треба имати у виду да је у току рата Сарајево напустило 500 љекара. Какав је то губитак за тај град не треба посебно наглашавати!

Закључна разматрања

Умјесто уобичајеног закључка, на крају овог рада даје се кратка ретроспектива догађања од почетка распада бивше СФРЈ до почетка рата у Босни и Херцеговини, која је у структури рада могла да буде и на самом почетку рада.

Неспорно је да је рат у Босни и Херцеговини је у најужој вези са распадом Југославије. Југословенска криза почиње слабљењем дотадашње комунистичке власти, што се може окарактерисати као дио општих промјена које су услиједиле завршетком Хладног рата у свијету. У случају Југославије, комунизам је све више губио идеолошку снагу пред јачањем национализма крајем осамдесетих година 20. вијека.

Према попису становништва на дан 31. марта 1991. године у СР Босни и Херцеговини било је укупно 4.354.911 становника. Од тога су 1.902.869 становника (43,7 %) били Муслимани, 1.364.363

(31,3 %) Срби, 752.068 (17,3 %) Хрвати, док су 7,7 % чинили припадници других нација и Југословени. Муслимани су били већина у 45 општина (у 13 релативна, у 32 апсолутна), Срби у 34 општина (5 релативна, 29 апсолутна), а Хрвати су били већина у 20 општина (6 релативна, 14 апсолутна).

На првим изборима у СР Босни и Херцеговини 1990. године побједили су три највеће националне странке у земљи. Парламентарна већина је састављена од посланика Странке демократске акције (СДА), Српске демократске странке (СДС) и Хрватске демократске заједнице (ХДЗ). Националне странке су, без обзира на повремена препуцавања и узајамне оптужбе око метода агитације (нпр. неријетко везане зелене муслиманске заставе и хрватске шаховнице) и бојазан да се не направи политички савез Бошњака и Хрвата против Срба, ипак успоставиле прећутни савез. Иако су се програмски и политички међусобно разликовале, основни разлог који их је повезивао и стварао идилу хармоније и толеранције био је антикомунизам, односно заједничка жеља да дотадашњој социјалистичкој власти у земљи дође крај. Странке су подијелиле власт по националном кључу, тако да је за председника Председништва Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине изабран Муслиман Алија Изетбеговић, за председника Скупштине Србин Момчило Крајишник, а за председника Владе Хрват Јуре Пеливан. Споразум о подјели власти функционисао је за вријеме изборне трке, у побједи на изборима, те у подјели функција, чиме је у ствари и окончан.

Распад СФРЈ, започет проглашењем независности Словеније и краткотрајним ратом против ЈНА, наставио се интензивирањем напора Хрватске за стицање независности. У Хрватској су у љето 1991. године интензивирани ратни сукоби између ЈНА и Хрватске војске (тада републичког Министарства унутарњих послова /МУП/ и јединица Збора Народне гарде /ЗНГ/). Након истека тромјесечног мораторијума на проглашење независности, склопљеног уз посредовање представника Европске заједнице на Брионима у јулу 1991. године, ЈНА проглашава дјелимичну мобилизацију 3. октобра 1991. године, а Хрватска 8. октобра 1991. године проглашава прекид свих веза с остатком СФРЈ.

Скупштина СР Босне и Херцеговине је гласовима СДА и ХДЗ-а 142 (59,16 %) прегласала српске представнике, реагујући на

догађаје у СФРЈ, 15. октобра 1991. године донијела „Акт о реафирмацији суверености Републике Босне и Херцеговине”. Тим чином одлучено је да се повуку представници СР Босне и Херцеговине из рада савезних органа док се не постигне договор између свих република које сачињавају Југославију, али је и доношењем акта без постојања двотрећинске већине дошло до анулирања важећег Устава СР Босне и Херцеговине. Овај акт је допринио стварању међунационалне напетости у СР Босни и Херцеговини и био увод у предстојеће ратне сукобе.

На скупштини крњег Предсједништва и крње Владе СР Босне и Херцеговине донесена је одлука према којој се регрути и резервни састав неће слати у ЈНА. Уједно, Муслимани и Хрвати су мобилисали резервни састав МУП-а СР Босне и Херцеговине који су упућени према Босанској Градишци и Босанској Костајници.

Имајући на уму све оно што су радили муслимани и Хрвати, од средине септембра до средине новембра 1991. године, ослањајући се на општине у којима је освојио власт, СДС успоставља српске аутономне области (САО), које су у свим својим дјеловањима биле независне од централне власти. Као резултат муслиманске и хрватске жеље за отцјепљењем СР Босне и Херцеговине из Југославије и све веће међунационалне напетости услиједио је референдум српског народа, 9. и 10. новембра 1991. године, на којем су Срби изгласали успостављање самосталне српске републике у границама СР Босне и Херцеговине, са намјером останка у СФРЈ. Дијелови владе у Сарајеву, састављени од Муслимана и Хрвата, изнијели су став да је референдум неуставан и неважећи, тако да нису предузели никакве даље мјере. ХДЗ БиХ је, међутим, 12. новембра 1991. године прогласио Хрватску заједницу Посавине у Босанском Броду, а 18. новембра 1991. године у Грдама је проглашена и Хрватска Република Херцег-Босна (ХРХБ).

Знајући за намјере друга два народа у БиХ, Срби су 9. јануара 1992. године „аутономне области” формално прогласили именом републиком, под називом Република српског народа Босне и Херцеговине, касније Република Српска, прије него што је Скупштина СР Босне и Херцеговине 25. јануара 1992. донијела одлуку да се распише референдум о независности СР Босне и Херцеговине.

Кратка ретроспектива догађања од почетка распада бивше СФРЈ до почетка рата у Босни и Херцеговини јасно указује да Срби нису жељели рат и да су њихова настојања била усмјерена на очување и остатак у СФРЈ, те да су њихови потези и одлуке били изнуђени од стране друга два народа, а усмјерени на очување интереса српског народа и његов остатак и опстанак на овим просторима.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зочин у логору Јасеновац, Земаљска комисија Хрватске за утврђиве злочина окупатора и њихових помагача, Загреб 1946. Године,
2. Декларација о геноциду Независне Државе Хрватске над Србима, Јеврејима и Ромима, Бања Лука 2011.
3. Биолошки слом и нестајање Срба у Хрватској (1880- 2011)- др Светозар Ливада, Бања Лука 2019.
4. Злочини Независне Државе Хрватске над Србима, Јеврејима и Ромима од 1941-1945. год. на простору Херцеговине, Требиње 2013.
5. Војна ситуација у Босни и Херцеговини и Републици Српској, формирање и активност војске Републике Српске- проф. др Милован Милутиновић,
6. Стварање и развој војске Републике Српске током одбранбено- отаџбинског рата 1992. до 1995. године – Манојло Миловановић, генерал пуковник,
7. Мермерне истине о Босни, Увод и завршна реч пред Хашким трибуналом, Радован Караџић,
8. Рушење Југославије и стварање Републике Српске и њене Војске- академик Владимир Лукић,
9. Република Српска од идеје до Дејтона, др Драган Ђокановић.
10. Википедиа.

ПОЛИТИЧКО-БЕЗБЈЕДНОСНА СИТУАЦИЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ ПРОИЗВЕЛА ЈЕ ФОРМИРАЊЕ И АКТИВНОСТ ВОЈСКЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Проф. др Милован Милутиновић, пуковник¹

Организација старјешина Војске Републике Српске

У међународном контексту југословенска криза кулминирала је у вријеме бурних промјена у Европи узрокованих рушењем Берлинског зида и укидањем Варшавског пакта, што је непосредно довело до распарчавања Совјетског савеза и краха биполаризма у Свијету. Према бројним ауторима распад СФР Југославије услиједио је након промјена Устава СФРЈ 1974. године којим је СФРЈ постала заједница народа и народности и суверених народа и република. Оваквим уставом утврђени су контрадикторни ставови који су онемогућили ефикасно функционисање заједничке државе и њених институција и створени услови за јачање сепаратистичких амбиција републичких националних олигархија. Након више неуспјеха у дефинисању заједничког пута разбијање Југославије услиједило је насилном сецесијом Словеније² и Хрватске³, а потом је сукоб ескалирао у грађански рат

¹ Проф. др Милован Милутиновић, пуковник, начелник Информативне службе Главног штаба Војске Републике Српске, професор политичких наука на Независном универзитет Бања Лука и предједник Организације старјешина Војске Републике Српске, аутор већег броја студија и научних радова о протеклом рату у Босни и Херцеговини.

² Скупштина Словеније 8. октобра 1991. прогласила је самосталност и независност Словеније.

³ Хрватски Сабор је 15. октобра 1991. године у Загребу донио одлуку о раскиду државно-правне везе са Југославијом и прогласио самосталност Републике Хрватске.

прво у Хрватској, а касније у Босни и Херцеговини.

Неспорно су примарни узроци југословенске кризе били унутрашњи иако су националистичке и антијугословенске снага биле инициране и снажно подржане извана, првенствено Њемачке, Аустрије, Ватикана, а касније и Сједињених Америчких Држава те земаља Европске заједнице. Услијед тога услиједио је слом реалсоцијализма и побједа националних идеологија над комунистичком што је произвело распад заједничке државе и отпочињања оружаног сукоба у Хрватској, а потом и Босни и Херцеговини.

Југославија је уставним рјешењима из 1974. године постала мултиполарна у економском и политичком смислу тј. децентрализована држава. Идеја југословенства у многим домаћим и међународним круговима приказана је као „*прикривени облик српског хегемонизма*“, чиме је оживљена стара теза о „*Југославији као вјештачкој творевини*“. Националне политичке елите у републикама претходно су заузеле важне позиције у комунистичкој власти а потом су готово све отворено реализовале властите националне и сепаратистичке програме. У европским круговима сецесија Словеније и Хрватске названа је „*националном револуцијом*“, а ЈНА „*окупаторском силом*“. То је појачало антиармијско расположење услијед чега је дошло до напуштања њених редова од стране војника потом и официра из реда словенског, хрватског и муслиманског народа. Јединице Југословенске Народне Армије су, по према одлуци Предсједништва СФРЈ, 1991. године биле ангажоване у оружаном борбама са хрватским паравојним саставима у Хрватској. У исто вријеме да би подржали сепаратизам хрватских и словеначких руководстава Предсједништво Босне и Херцеговине забранило је мобилизацију јединица војним обвезницима и слање резервиста у Хрватску, истовремено позивајући војнике који су рођени у Босни и Херцеговини да напусте ЈНА и врате се својим кућама.

У књизи *Моје виђење распада* генерал Вељко Кадиевић истиче неуспјех војног врха да се код муслиманског руководства у БиХ добије подршка за нову југословенску државу па се војни врх оријентисао на сарадњу са представницима српског народа који није затварао врата сарадњи. Развој ситуације наметао је покрете

снага ЈНА преко БиХ на простор Хрватске и Словеније ради деблокаде касарни јер су као дијелови оружаних снага СФРЈ морали интервенисати у складу са стањем на терену. Због подршке опстанку Југославије од стране српских снага на простору БиХ мобилизација је вршена Србима, чиме су ублажени проблеми изазвани слабом мобилизацијом у другим дјеловима земље⁴.

Ескалацијом политичко-безбједносне ситуације и почетком оружаних сукоба са разулареним проуштаских снагама у Хрватској постало је потпуно јасно да ЈНА не може заштитити ни сама себе, а камоли спријечити започете оружане сукобе. Услијед таквог стања и на простору Босне и Херцеговине муслиманске и хрватске снаге почеле су заузимање војних објеката (мањих касарних, складишта и полигона). Снажно бујање национализма и екстремизма муслиманских и хрватских снага озбиљно је угрозио српски народ који је био принуђен да се самоорганизује на просторима са српском већином, као што су то већ раније учинили Хрвати и Муслимани у Босни и Херцеговини организујући и припремајући оружане формације за оружане сукобе.

Двије деценије након крвавог распада СФРЈ и ратних сукоба британски *Гардијан* у коментару пише: „*Не поједностављујте рат у Босни*“ и упозорава: „*У превеликој журби да се поједноставе улоге ко је био агресор, а ко жртва у БиХ занемарују се или потискују кључни детаљ да то није била агресија већ грађански рат у којем су злочине починили представници свих страна*“ (*Независне новине*, 11.05.2010). У тексту се наводи да је корјен конфликта био снажан успон агресивног национализма који је изазвао подјеле народа на добре и лоше момке што се не може прихватити. Међутим, у политичкој свакодневици деценијама се сусрећемо са противречностима сукобљених страна и међународних кругова око карактера оружаног сукоба у БиХ, односно дилеме да ли је он био грађански рат или агресија Срба како су сукоб представљали глобални медији, администрације држава Запада, а посебно муслиманска и хрватска страна.

У суштини рат представља комплексан, врло интензиван и масован сукоб држава, војно-политичких савеза, или различитих снага унутар једне земље у којој се масовно примјењује оружана сила и води оружана борба за остваривање политичких, економ-

⁴ Вељко Кадијевић (1993). *Моје виђење распада*, Београд, Политика, с. 147

ских и војних циљева држава и народа⁵. Политика одлучује о рату, каже Мао Цетунг: „Политика је рат без крви, рат је крвава политика“. Слично Клаузевицу, Василије Церовић, пише: „Политика прожима рат јер налази да између спољне политике и стратегије постоји сталан систем веза и односа, те је за правилну стратегијску оријентацију услов тачна опређељеност политике“⁶.

У Политичкој енциклопедији стоји: „Агресија (латинска реч – напад) представља у међународном правном акту употребу силе, односно напад који једна држава изврши против друге државе или других правно заштићених објеката ... Повеља УН забрањује, не само оружани напад, већ сваку употребу силе која би била усмерена против политике независности или територијалног интегритета државе...“⁷. Обзиром на такво одређење може се закључити да у Босни и Херцеговини није било агресије.

Уколико се реално сагледају карактеристике оружаних сукоба у Босни и Херцеговини лако је закључити да је то унутрашњи рат у којем су учествовале националне и вјерске групе усмјераване од властитих политичких субјеката због чега он носи обиљежја међунационалног и вјерског сукоба трију страна. Чињенице потврђује да се у БиХ водио грађански рат са доминантно међунационалним и међувјерским сукобима вођеним између унутрашњих снага са високим степеном инволвираности сусјета и подршке страног фактора. У грађанским сукобима учествује највећи дио становништва те земље, а може бити са већим или мањим мјешањем страног фактора, али се он ипак реализује доминантно сукобом унутрашњих снага за остваривање одређених циљева⁸. Сходно таквим гледањима произлази да је протекли сукоб у Босни и Херцеговини имао сва обиљежја грађанског рата гдје су се оружаном сукобиле три националне групације а у једном периоду су чак ратовали Муслимани између себе.

У Правном лексикону, пише: „Грађански рат је рат између грађана једне исте државе, унутрашњи рат. У ширем смислу

⁵ Војна енциклопедија (1994). Београд, Војноиздавачки завод, свеска 7. 2. 746-757

⁶ Василије Церовић (1985). *Политика и рат*, Београд, ВИЗ, с. 11

⁷ Политичка енциклопедија (1975). Београд, Просвета, с. 10

⁸ Слободан Микић (2003). *Поглед на рат*, Београд, Војноиздавачки завод, с. 89

грађански рат је свака трајнија оружана борба између грађана исте државе: у ужем смислу грађански рат је само она борба у којој стране које се боре признате за тзв. зарађене стране... ”⁹. У условима сукоба унутрашњих снага сукобљене стране граде властиту политичку и војну структуру тј војску и организују власт да би оствариле властите политичке циљеве.

Грађански ратови су били чести пратиоци историје људског друштва. Анализе показују да методе и тактике ратовања сукобљених страна у грађанском рату зависе од времена и услова у којима се изводе. Ријетко се завршавају компромисом због чега се најчешће воде док једна страна не побједи и успостави своју власт на територији, што значи да се воде за освајањем стратегијских позиција у друштву.

Немачки стручњак за међународно право Томас Флајнер (Thomas Fleiner) заступа тезу о грађанском рату у БиХ: „Рат у Босни не смије се упоређивати са традиционалним ратовима, јер је у овој земљи избио грађански рат. Нације се боре против нација у истој земљи...”¹⁰ Британски министар спољних послова Даглас Херд на крају је сукобе у БиХ окарактерисао као „грађански рат”. Уредник лондонског *Тајмса* Малколм у низу текстова борбе у БиХ назива „типичним грађанским ратом”.

Неспорно је ратни сукоб у БиХ имао обиљежја јужнословенског и европског сукоба, иако је у суштини био грађански рат. Он је брзо попримио међународне размјере јер су у сукоб инволвиране државе, сусједи, међународне организације, НАТО и др. чиме су интензивирани сукоби и вршена поларизација страна на жртве и агресоре, добре и лоше момке, на демократе и заговорнике аутократије и комунисте. Уколико се свестрано анализирају посљедице грађанског рата произилази да су све стране у ратном сукобу у БиХ претрпјеле велике жртве и разарања и да се није поштовано међународно ратно право од стране свих судионика. Аутори *Дејтонског мировног споразума*, углавном америчке дипломате, добро су

⁹ *Правни лексикон* (1970). Београд, Просвета, с. 306

¹⁰ Томас Флајнер (1997). *Геноцид у БиХ 1991-1995*, Зборник међународног научног скупа о геноциду 1995. године, Сарајево, Институт за истраживање злочина против човјечности и међународног права, с. 71

познавали узроке разбијања СФРЈ и страшне посљедице међунационалних и вјерских сукоба у БиХ, па су у преамбули мировног споразума прецизно дефинисали сукоб као: „*посљедице трагичног сукоба у региону*”¹¹.

Посланик СДП у Бундестагу, Петар Глоц на јавној трибини у Њемачкој изјавио је: „*Генерална заблуда Запада је идилична идеја једне мултикултуралне Босне. Зато би мирни заједнички живот различитих народа у Босни био могућ ако је он немогућ у Југославији... Ко је желео мултикултуралну државу у југоисточној Европи, морао је да одржи Југославију*”¹². Према њему, супротно су се понашали Кол, Геншер и Кинкел разбијајући Југославију и то није била заблуда, како то неки желе представити јавности, већ промишљен чин каже њемачки стручњак за међународне односе Ралф Хартман¹³. „*За Босну и Херцеговину дипломатско признавање од стране Европске заједнице почетком априла 1992. године не значи окончање, већ ескалацију рата који се претворио у жесток грађански сукоб сукобљених страна...*” слично пише експерт за Балкан Јенс Ројтер у студији *Политичка ситуација у Босни*¹⁴.

*Грађански рат у Југославији имао је карактеристику сецесије, тј. одвајања дијелова од заједничке државе ради промјене статуса република, што га издваја од већине ранијих грађанских ратова чија је основа била промјена друштвено-економског система, или политичке гарнитуре на власти. Бивши сарајевски професор Нијаз Дураковић тексту истиче да су националне странке, без обзира на спорадичне узајамне оптужбе и бојазни од сукоба направиле политички савез Муслимана и Хрвата и прећутно договориле савез против Срба који се по политичким циљевима разликовао, али основна нит која их је повезивала и стварала идилу хармоније и толеранције била је антикомунизам, односно жеља да се скину комунисти са власти и успостави своја национална власт.*¹⁵

¹¹ Дејтонски споразум (1995). Глас, Бања Лука, с. 5

¹² Петар Глоц, Генераланзенгар, 10.5.1993

¹³ Ралф Хартман (1999). *Чесни мешетари – Немачка спољна политика и грађански рат у Југославији*, Нови Сад, Прометеј, с. 132

¹⁴ Судостоевропа, 11-12/1992, с. 674

¹⁵ Нијаз Дураковић (1993). *Проклетство Муслимана*, Сарајево, с. 203

Чарлес Шрадер професор са Универзитета Колумбија, као војни теоретичар Армије САД и стручни сарадник – експерт Хашког трибунала, објавио је студију под називом *Муслиманско-хрватски грађански рат у средњој Босни* гдје је изнио квалитетну анализу на основама хашке документације о ратним збивањима у средњој Босни у којој на студиозан начин потврђује карактеристике грађанског рата вођеног између Муслимана и Хрвата у Босни и Херцеговини. Чарлес је тиме без политичких и идеолошких оптерећења утврдио да се на овим просторима водио грађански рат¹⁶.

Припреме политичких снага за рат

Врстан познавалац босанско-херцеговачких прилика Владимир Ћоровић, у књизи *Историја Босне*, каже да је стање у БиХ вјековима исто: „Људи су хтјели да свако буде паша у свом срезу, али не само да узима новац, него да врши власт, да се зна и осјећа да је то његово с увјерењем, да само он зна и умије бранити га како треба. То је чист остатак средњег вијека...” Када се пажљиво сагледа ратна драма у БиХ, произлази да њени лидери из историје нису ништа научили јер их је национална еуфорија и жеља за доминацијом повукла у рат. И томе је писао нобеловац Иво Андрић, када каже: „Понекад се човјек пита да није дух већине балканских народа заувјек отрован и да можда никад више неће ни моћи ништа друго до једно: да трпи насиље или да га чини.” Управо се због тога, на просторима Балкана, као у прошлости, јављају оружани сукоби гдје највише трпе његови народи, јер националне вођа не успијевају водити реалну политику.

Алија Изетбеговић је Босну и Херцеговину видио као земљу са доминантном улогом Муслимана. Он је у *Исламској декларацији* написао: „... нема мира ни коегзистенције између исламске вјере и неисламске организације и институција.” Амерички аутор Семјуел Хантингтон то сматра основом сукоба цивилизација на Балкану¹⁷. *Исламска декларација* према тврдњи италијанске аналитичарке Вискон-

¹⁶ Чарлес Шрадер (2004). *Муслиманско-хрватски грађански рат у средњој Босни*, Студија за Хашки трибунал, с. 151

¹⁷ Семјуел Хантингтон (1998). *Сукоб цивилизација или преобликовање светског поретка*, Подгорица, ЦИД, с. 331

ти, представља: „*развијену општу фундаменталистичку визију коју је Алија Изетбеговић обрадио у књизи 'Ислам између истока и запада'*”. Она потом каже да су слѣдбеници Алије Изетбеговића послје судског процеса хтјели да се одуже исламском идеологу и мученику па су олимпијском објекту у Сарајеву перфидно још 1984. године дали назив „ЗеТра“, што по њој представља скраћеницу од „Зелена трансверзала” односно линија повезивања исламског свијета до Европе^{18, 19}.

Муслиманско водство приступа припремама за оружане сукобе 10. јуна 1991. године, када се на Конгресу Странке демократске акције (у даљем СДА) у Дому милиције Сарајево формира Савјет за националну обрану и који „*дјелује у СДА, све док за то постоје потребе*” наводи генерал Муслимовић²⁰. Савјет за националну одбрану био је организатор Патриотске лиге - претече Армије БиХ, а у оквиру које се формирају јединице Босна, Зелене беретке и многе друге паравојне формације. Због општих услова Патриотска лига дјелује у конспиративним условима наводи Халиловић и Хоџић²¹. Акт СДА који датира од 20.09.1991. године, потврђује припреме за рат знатно прије ескалације сукоба у Босни и Херцеговини: „*Како ситуација у Босни и Херцеговини из часа у час у погледу безбједности постаје сложенија, одлучили смо се на проглашење ПУНЕ ГОТОВОСТИ ВЕЗА И ПРАЋЕЊЕ свих активности гдје дјелује СДА... С поштовањем, Есселаму алејкум Хасан Ченгић*”²².

¹⁸ Дон Тоски Висконти Марцани (2006). *Коридор*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, с. 65

¹⁹ Европске администрације биле су упућене у фундаменталистичку политику руководства у Сарајеву и одговарала им је активност на разбијању Југославије. Немачки лист „Велт” преноси став Алије Изетбеговића: „*Први и најважнији закључак јесте неспојивост исламског и неисламског система. Не постоји мир и коегзистенција између исламске вјере и неисламских друштвених и политичких институција. Држава мора бити израз моралних концепција религије*”. Екстремном политиком и порукама неисламском свијету изражава се мржња и изазива гњев који пали ратни фитиљ сукоба људи Босне, закључује „Велт” (9.2.1993).

²⁰ Фикрет Муслимовић (1995). *Одбрана Републике*, Сарајево, Љиљан, с. 206

²¹ Сефер Халиловић (1997). *Лукава стратегија*, Сарајево, Матица Санџака; Шефко Хоџић (1998). *Босански ратници*, Сарајево, Наши дани

²² Семир Халиловић (2007). *Државна тајна 2 – Војска поражене идеје*, Сарајево, Матица

О односу према ЈНА, потпредсједник Предсједништва БиХ Ејуп Ганић, за ББЦ каже: „ЈНА је била повсуда расута и већ се претворила у четничку армију. Егзодус из источне Босне је почео, вршила су се звјерства. И ми смо рекли да се морамо бранити свим средствима која су нам на располагању”. У таквој ситуацији, активности муслиманских представника биле су приоритетно усмјерене на интензивне контакте са међународним организацијама и страним земљама ради тражења помоћи и подршке. Њихов стратегијски циљ био је добијање међународног признања који је био условљен резултатима референдума у БиХ, постављен од стране Европске заједнице. Да БиХ није стекла међународно признање прије почетка рата, питање је да ли би то право, с обзиром на интензитет оружаних сукоба, успјела касније, констатује генерал Муслимовић.

Према Муслимовићу, ЈНА је користила територију БиХ за војне операције и помоћ побуни српског становништва у Хрватској и све комуникације ишле су преко БиХ. Након истека тромесјечног мораторија на проглашење независности југословенских република, уз посредовање представника ЕЗ на Брионима јула 1991. године, ЈНА врши дјелимичну мобилизацију 3. октобра, а Хрватска већ 8. октобра 1991. године проглашава прекид веза с остатком СФРЈ. Бурне промјене политичко-безбједносне ситуације у БиХ услиједиле су након засједања нелегалне Скупштине Републике БиХ, 15. октобра 1991. године када је муслиманско-хрватска коалиција предложила Скупштини Меморандум о грађанском суверенитету БиХ и Платформу о положају БиХ у СФРЈ. Меморандум је предвиђао право на самоопредјељење грађана, а не нације, како је то било регулисано Уставом, али и Повељом УН. У члану 1. Меморандума Босна и Херцеговина није дефинисана као заједница Срба, Хрвата и Муслимана, већ „Босна и Херцеговина ће се развијати као грађанска република...”²³. Са друге стране Меморандум и Платформа дефинисали су конфедерални однос БиХ са СФРЈ и трасиран пут ка независности.

Разматрању Меморандума на Скупштини БиХ оштро се супротставио клуб посланика СДС и предсједник Скупштине Мом-

²³ Службени лист БиХ, бр. 32: 16.10.1990.

чило Крајишник. Српски посланици сматрали су да то може усложити ситуацију и нису прихватили расправу због чега је сједница прекинута. Међутим, након одласку српских посланика из Скупштине, потпредсједник из реда хрватског народа, Мариофил Љубић, супротно Пословнику, сазвао је наставак сједнице посланика из реда муслиманског и хрватског народа који су ујутро 15. октобра 1991. године усвојили *Меморандум* и *Платформу*. На илегалном засједању Скупштине БиХ за Меморандум је гласало 142 посланика, што је било 59,1% посланика хрватске и муслиманске националности. Таква одлука није имала двотрећинску већину и сходно Уставу БиХ није била пуноважна²⁴. Супротно српским противљењима у *Службеном листу БиХ* 16.10.1990. године објављена је Одлука о Меморандуму и Платформи без одобрења предсједника Скупштине Момчила Крајишника. Таква превара муслиманско-хрватске коалиције у Скупштини оставила је дубок траг и изазвала велике подјеле које се нису успјеле превазићи што је у крајњем довело до сукоба. Срби у БиХ су убрзо реаговали и на плебисциту српског народа, 10. новембра 1991. године у апсолутном броју одлучили да остану у Југославији. Неспорно је да су напетости у БиХ подгријавале националне олигархије, услијед чега је дошло до масовног наоружавања становништва и пораста инцидента на националним и вјерским основана, што је озбиљно пријетило миру, јер су се националне снаге убрзано припремале за сукобе²⁵.

На основу бројних показатеља може се закључити да су се за оружани сукоб у БиХ прије његовог почетка припремала муслиманска и хрватска страна, док је српска страна живјела у илузији да ће опстати заједничка држава и ЈНА и њене оружане формације. Опредјељењима за независност и сукобе са српском страном, која није прихватала мајоризацију, помогла је одлука Европске заједнице од 2. децембра 1991. године дајући финансијску помоћ БиХ и Македонији чиме је директно подржала сепаратистичка опредјељења националних олигархија. Убрзо, Арбитражна комисија ЕЗ, 7. децембра 1991. године утврђује став да се СФРЈ „*налази у процесу распада*“. Услијед тога националне снаге су отво-

²⁴ Оливер Потежица, *Међународна политика*, бр. 10-11- 1016, Београд, 1993.

²⁵ Милорад Павловић, Новак Поповић (1996). *Сецесија у режији великих сила*, Београд, Институт за политичке студије, с. 105

рено кренуле у припреме за рат. У складу са страном подршком и одређењима СДА на засједању Скупштине БиХ, 21. децембра 1991. године Алија Изетбеговић је изјавио: „*За суверену БиХ спреман сам и мир жртвовати*”. Што је тада рекао, касније је на терену остварио²⁶. Муслимани су покушали своје интересе ријешити декларацијом о суверености и неутралности БиХ те међународним гаранцијама задржати унутрашње границе са Хрватима, независно шта о томе мисле Срби, укидајући тиме практично њихову вјековну конститутивност у Босни и Херцеговини.

У сагласности са Врховништвом у Загребу, Предсједништво и Влада БиХ донијели су одлуку по којој се регрути и резервни војнички састав не могу упућивати у јединице ЈНА. У складу са тим вршена је мобилизација резервних одреда МУП-а БиХ који су упућени према Босанској Градишки и Костајници да спријече могуће сукобе и нападе на Хрватску са простора БиХ и зауставе дјеловање снага ЈНА према Хрватској. Међутим, ове снаге нису успјеле у том задатку, јер су их спријечиле српске патриотске снаге на граници са Хрватском, изјавио је Ирфан Ајановић за *Недељну Далмацију*²⁷.

Током 1991. године Врховништво у Загребу активност усмјерава на развој хрватских оружаних снага у дјеловима БиХ које су већински насељавали Хрвати и придобијање Муслимана за рат против Срба, како би умањили притисак ЈНА на Хрватску. Загреб је успио привући Муслимане у рат против Срба обећањем подршке међународном признању БиХ и економској помоћи. Убрзо су Загреб и Бон утицали да западне земље подрже независност БиХ чиме су потврђени национални интерес и политички циљеви Хрвата. У складу са тим требало је акцију Хрвата усмјерити на активност да се у случају распада БиХ крајеви са хрватском већином припоје Хрватској. Са друге стране у случају опстанка БиХ, политичку активност требало је усмјерити ка њеној децентрализацији, уз

²⁶ Подаци МУП-а БиХ из јуна 1991. године показују да је 92.500 Муслимана пријавило 110.400 комада оружја, 131.900 Срба пријавило 157.200 комада оружја и 43.000 Хрвата пријавило 51.800 комада оружја. Међутим, то није био стваран број оружја који се налазио код становништва јер се претпостављало да је у посједу грађана било трипут већи број (Вего, 1993а, с. 63).

²⁷ Ирфан Ајановић, *Недељна Далмација*, Сплит, 23.1. 1992.

развој сарадње БХ Хрвата са Хрватском и тиме успоставе територијалне суверености Хрвата широм БиХ чиме се обезбјеђење конститутивности и суверености хрватског народа у областима које треба да створе услове за безбједан живот људи и националну потврду у властитим институцијама (војска, полиција, школство, културне и др.).

Професор политичких наука из Загреба Мирјана Касаповић у књизи БиХ – подијељено друштво и нестабилна држава, анализира хрватску политику која је вођена према БиХ: „... националну идеологију и програм хрватске политичке елите у БиХ тешко је реконструисати због двоструке политике, које је, латентно и манифестно, обиљежила цијело раздобље од 1990. године“²⁸. У складу са усмјерењима Врховништва у Загребу, након акција на разбијању СФРЈ Хрвати БиХ су требали повести акцију ка уједињењу са Хрватском, јер су у експлозији муслиманског прираштаја видјели опасност која би временом угрозила позицију хрватског народа²⁹.

Треба истаћи да је на приједлог Фрање Туђмана одржан саста­нак кризних штабова херцеговачке и травничке регије 12. новембра 1991. године у Грудама гдје су усвојени закључци да: „Хрватски народ у БиХ мора коначно повести одлучну, активну политику, која треба довести до реализације вјековног сна - заједничке хрватске државе --- Да се приступи формулисању и обављању правних и политичких аката (проглашење Хрватске државе у БиХ, провођење референдума за прикључење Републици Хрватској у њеним етничким и повијесним (сада могућим) границама“³⁰. Сходно таквој политици Загреба Хрвати су већ 1991. године добили бројно пешадијско и минобацачко оружје из Хрватске, а дио су купили на црном тржишту. У складу са таквим одлукама убрзо је дошло до формирања ХВО 04.09.1991. године, у Широком бријегу којим је касније командовало руководство Хрватске заједнице Херцег Босне.

²⁸ Мирјана Касаповић (2000). *БиХ – подијељено друштво и нестабилна држава*, Загреб, с. 200

²⁹ Муслимани су 1948. године чинили 30,73% становништва, а по попису из 1991. године 43,67% становништва БиХ. У том раздобљу Хрвати су са 23,94% пали на 17,32% становништва у БиХ, што их је реално могло одвести у позицију мањине.

³⁰ *Слободна Далмација*, Сплит, 18.11.2000

О састанку у Грудама крајем 1991. године, пише сплитски Ферал: „ХРЗ и ТРЗ остају код закључака донесених на ранијим одвојеним сједницама, да хрватски народ регија остаје и једногласно прихвата опређељења усвојена на договору са предсједником Фрањом Туђманом, 13. и 20. јуна 1991. године у Загребу. Договорено је да хрватски народ у БиХ мора коначно повести активну политику која ће довести до реализације вјековног сна - заједничке хрватске државе...”³¹. Слиједећи подршку Хрватске, представници Хрвата у БиХ су 19. новембра 1991. године донијели одлуку о формирању Хрватске заједнице Херцег-Босне, чиме је суспендован Устав БиХ и изабрана хрватска власт, а на просторима под хрватском контролом формиране су снаге ХОС и ХВО.

Према званичном Загребу, хрватско становништво у БиХ било је изложено агресији ЈНА и дејствима српских паравојних јединица, због чега су имали „легитимно право” помоћи сународницима у њиховој одбрани. Војни аргумент хрватске стране говори у прилог ангажмана јединица Хрватске војске у БиХ чија је активност била усмјерена на спрјечавање ЈНА и српских паравојних снага у заузимању хрватског територија и излазак на Јадран. Предсједник Хрватске Фрањо Туђман је 1991. године америчком амбасадору Цимерману изнио хрватске намјере ангажовања у БиХ: „Ако Срби у Босни направе притисак, ми ћемо бранити наше интересе. Ако не, ми се слажемо да Босна остане самостална република” написао је Цимерман³².

Након референдума муслиманско-хрватске коалиције о независности 1. марта 1992. године ситуација се широм БиХ доста усложнила и пријетила ескалацијом. Убрзо је предсједавајући Предсједништва БиХ Алија Изетбеговић одбио Кутиљеров мировни план, раније потписан у Лисабону, и донио одлуку о ратној опасности и мобилизацији снага 04. априла 1992. године. Тиме се потврђује коме је одговарао ратни сукоб. Развој ситуације и мобилизација снага иницирала је хрватске челнике у БиХ да 08. априла 1992. године формирају ХВО. Пренос власти на ХВО завршен је до 12. маја 1992. године у свим општинама са хрватском већином у Босни и Херцеговини.

³¹ БХ Дани, Сарајево, 29.03.2002

³² Ворен Зимерман (1997). *Извори једне катастрофе*, Загреб, Глобус Интерн, с. 95

Ратни пожар почиње 06. априла након одлуке Европске заједнице да призна Босну и Херцеговину као независну државу³³, односно када се, и поред потписаног споразума са ЈНА, она у муслиманским круговима проглашава агресорском и непријатељском. Већ сутрадан, чланови Предсједништва БиХ из реда српског народа, Биљана Плавшић и Никола Кољевић, поднијели су неопозиве оставке. Сходно ранијим утврђеним политичким циљевима и одређењима, српска страна је формирала Републику одлуком легално изабраних посланика Народне скупштине СР БиХ 09. јануара 1992. године и усвојила мјере ка уједињењу са Крајином и СР Југославијом.

Активност муслиманских и хрватских националиста током 1990 и 1991. године и неадекватна заштита српских насеља узроквала је почетком 1992. године организовање Српских одбрамбених снага (СОС). Одређење српских кругова за војно организовање услиједило је због подијељености Предсједништва СФРЈ које није успјело спречити ратни сукоб и демонтажу заједничке државе. На почетку кризе Срби су у ЈНА видели снагу која може спасити заједничку државу и заштитити српске просторе, али је то време брзо демантовало. Погоршање политичко-безбједносне ситуације у БиХ настављено је а непосредан повод за почетак оружаних сукоба националних снага била је одлука муслиманско-хрватског дијела Предсједништва Босне и Херцеговине, 04. априла 1992. године, да прогласи мобилизацију Територијалне одбране и МУП-а која је довела до терора исламских екстремиста над Србима и отпочињања напада на војне објекте.

Формирање и борбена дејства оружаних формација страна

Већ је речено да је формирање Патриотске лиге опочело 10. јуна 1991. године у Сарајеву, што значи готово годину дана прије почетка оружаних сукоба. Генерал Фикрет Муслимовић наводи да су постојала два стратешка политичка приступа босанско-херцеговачкој кризи и то убрзање сукоба са носиоцима великосрпског концепта и довођења до директног сукоба с ЈНА који би у крајњем довео до њеног војног пораза, и тиме претпоставке за међународно признање Босне и Херцеговине.

³³ *Међународна политика*, Београд, бр. 1014, с. 11

Са друге стране губитак шанси за очување СФРЈ као заједничке државе муслиманска политичка елита искористила је на активност свих снага на очување државно-политичког субјективитета Републике БиХ. Ради очувања субјективитета Босне и Херцеговине муслиманско руководство предузима мјере за властито војно организовање, настојећи на почетку избјегне сукобе с ЈНА, а када се постигне међународно признање БиХ онда ће она сама по себи постати страном тијело, истакао је Муслимовић³⁴.

Снаге Патриотске лиге покривале су цијелу БиХ, прије почетка оружаног сукоба. Састојале су се од Главног штаба на нивоу Републике, девет регионалних штабова, 103 општинска штаба и великог броја јединица, организованих у формације до бригаде каже Халиловић³⁵. Разгранатост на подручју цијеле БиХ требала је осигурати правовремен и одлучни отпор српским снагама на подручјима са српском већином у свим дијеловима БиХ и пружити жесток отпор југословенским снагама на челу са ЈНА.

Признавањем независности Босне и Херцеговине, под притиском Њемачке и САД, отворен је пут у грађански рат. Предсједништво БиХ је 08. априла 1992. године прогласило стање непосредне ратне опасности и преузело уставне ингеренције Скупштине БиХ, а 12. априла Алија Изетбеговић упућује директиву Главном штабу ТО којом се усмјеравају акције муслиманских снага према јединицама и објектима ЈНА³⁶. Убрзо је наредбом Изетбеговића 24. априла отпочела реорганизација Територијалне одбране јер су Муслимани већ тада имали 100.000 наоружаних људи организованих широм БиХ, спремних да се ангажују у борби по захтјеву Предсједништва БиХ³⁷. Пар дана касније 29. априла 1992. године услиједила је наредба команданта ново изабраног ШТО за блокаду касарни и заузимање складишта наоружања.

Упоредо са војним организовањем Муслимана у БиХ текао је процес војног организовања хрватског народа. Штаб Хрватских одбрамбених снага (ХОС) формиран је као војно крило Хрватске

³⁴ Фикрет Муслимовић (1995). *Одбрана Републике*, Сарајево, Љиљан, с. 58

³⁵ Сефер Халиловић (1997). *Лукава стратегија*, Сарајево, Магица Санцака, с. 120

³⁶ *Међународна политика*, Београд, бр. 1014, с. 11

³⁷ Шефко Хоџић (1998). *Босански ратници*, Сарајево, Наши дани

странке права 03. јануара 1992. године у Љубушком. Током рата ХОС је прошао кроз три етапе дјеловања – у првој је дјеловао аутономно, у другој координисано са регуларном Хрватском војском Хрватске задржавајући своју аутономију, а у трећој је услиједила његова интеграција у Хрватску војску. Процјењује се да је ХОС у БиХ имао око 5.000 припадника, добро наоружаних који су брзо стекли популарност због борби против Срба и исказали спремности да војно ослободе БиХ од ЈНА а потом приступе преговорима о политичком уређењу. Због таквог односа велики број Муслимана је на почетку 1992. године приступио ХОС-у јер је њен командант генерал Блаж Краљевић признавао врховну Команду Предсједништва БиХ.

Између ХОС-а и ХВО-а на почетку кризе у БиХ владала је напетост и надметање за утицај међу Хрватима. ХОС је одиграо значајну улогу у ослобађању Мостара, Чапљине, Неума и Стоца и постао утицајан међу Хрватима у Херцеговини. Касније, генерал Блаж Краљевић и његова пратња гину у засједи код Крушева покрај Мостара, који је према неким оцјенама почињен од екстремиста ХВО-а. Да би се избјегли даљи сукоби, 23. августа 1992. године потписан је споразум у Грудима између Мате Бобана и начелника ГС ХОС-а Анте Пркачина који је резултирао распуштањем ХОС-а³⁸.

У складу са ставовима муслиманског руководства отпочели су напади на јединице ЈНА и заузимање војних објеката. Услиједиле су жестоке конфронтације снага, а врхунац је био напад муслиманских екстремиста на колону Друге војне области ЈНА која је напуштала Сарајево у Добровољачкој улици. Претходно су одржани преговори у којима учествују Алија Изетбеговић, предсједавајући Предсједништва БиХ; генерал Милутин Кукањац, командант Друге војне области; генерал Луис Мекензи командант УНПРОФОР; Антониј Сантос, представник Европске заједнице; и Кол Дојл, изасланик лорда Карингтона. Договорено је да се колони ЈНА омогући безбједно напуштање града уз пратњу УНПРОФОР. Алија Изетбеговић, генерал Луис Мекензи и посматрачи из ЕЗ гарантовали

³⁸ Милан Вего, *Federal Army Deployments in Bosnia and Herzegovina*, *Jane's Intelligence Review*, 4, 10; 445 (1993a), *The Army of Bosnia and Herzegovina*, *Jane's Intelligence Review*, 63-67 (1993b) *The Croatian Army*, *Jane's Intelligence Review*, 5,5; s. 203-210 (1993c, s. 100).

су безбједан излазак колоне ЈНА. Међутим, 03. маја 1992. године у Добровољачкој улици услиједио је жесток напад муслиманских снага на ову колону у којем је убијен велик број војника и старјешина ЈНА, чиме су скинуте све маске.

Већ сутрадан, 04. маја, Предсједништво СФРЈ донијело је одлуку о повлачењу свих припадника ЈНА, грађана СР Југославије са простора БиХ до 19. маја 1992. године. Након догађаја у Добровољачкој улици на мјесто команданта 2. војне области, умјесто генерала Милутина Кукањца, постављен је генерал Ратко Младић. Због ћутања европске јавности на злочин у Добровољачкој улици, услиједио је нови напад муслиманских екстремиста на колону ЈНА у Тузли при извлачењу Тузланског корпуса, 15. маја 1992. године при чему је убијено на стотине војника и старјешина. Убрзо су сходно одлуци под притиском КЕБС-а, на ријечи Дрини маја 1992. године постављени посматрачи ЕЗ и УН који су пратили договорено извлачење ЈНА из БиХ. Треба истаћи да су посматрачке мисије 22. маја послале Извјештај УН-у да је ЈНА напустила БиХ па се од тада не може више говорити о присуству снага ЈНА и наводна агресија, како је то неким одговарало.

Услијед бруталних злочина муслиманских екстремиста у Сарајеву и Тузли, учесталих напада муслиманских и хрватских паравојних снага на јединице ЈНА, заузимања складишта и војноремонтних завода и напада на српска насеља дошло је до организовања српских снага што је покренуо српски официрски кадар ЈНА, свјестан угрожености становништва и потребе њиховог војног организовања да би се спријечило понављања геноцида из Другог свјетског рата. Уз то, припреме ЈНА за одлазак из БиХ подстакле су Народну скупштину Српске Републике БиХ да убрза доношење одлуку о формирању Војске Српске Републике БиХ, као оружане силе српског народа³⁹.

Формирање Војске Републике Српске услиједило је након одлуке о повлачењу ЈНА из БиХ и као одговор на раније формирање муслиманских снага, снага ХВО и оружаних акција и злочина регуларних јединица Хрватске војске над Србима у Броду, Купресу и Херцеговини. На засједању Народне скупштине у Бања-

³⁹ Глас, Бања Лука, 10.05.1992

луци, 12. маја 1992. године, формирана је Војска СР БиХ, а за команданта изабран генерал-потпуковник Ратко Младић. На терену су се изводиле одбрамбене операције, а офанзивна дејства само на угроженим подручјима. У складу са циљевима, Главни штаб ВРС је формирао јединице: Први и Други крајишки, Источно-босански, Сарајевско-романијски и Херцеговачки корпус, Ваздухопловство и ПВО, Центар војних школа, четири позадинске базе, те Гардијску механизовану бригаду, Заштитни пук, Ракетну бригаду, Инжињеријски пук, Пук везе и друге јединице, а крајем године формиран је и Дрински корпус⁴⁰.

У ратним операцијама у љето и јесен 1992. године, успостављене су линија фронта које се до краја 1994. године неће битије мијењати. Иако су српски извори тврдили да Војска Републике Српске контролише 70 посто територија, Сефер Халиловић изјављује да су Армија БиХ и ХВО од априла до септембра 1992. године ослободили 58 посто државног територија⁴¹. Подаци о заузетости територија нису утврђени. Према генералу Фикрету Муслимовићу српске снаге нису успјеле заузеле сву територију Босне и Херцеговине. Оне нису осигурале комуникацију према Српској крајини у Хрватској па су у јесен 1992. године по заузимању Јајца, прешле у стратегијску дефанзиву која ће у већој или мањој мјери трајати до краја рата.

Генерал збора Хрватске војске Јанко Бобетко у Мемоарима говори да је он због опасности од одсјецања јужног ратишта у БиХ од Хрватске на пријему 10. априла 1992. године (поводом дана Независне државе Хрватске Анте Павелића) изнио приједлог акција на побољшању одбране Хрвата у БиХ хрватском министру одбране Гојку Шушку и предсједнику Фрањи Туђману. Након тога, он је исте вечери именован командантом Јужног ратишта. По доласку, на јужно ратиште Бобетко затиче панику, јединице које напуштају положаје, несређено командовања, неодговорност у извршавању задатака, што је он, како пише, брзо увео ред и стабилизовао линије бојишта⁴². Све то врло јасно потврђује одређене Загреба

⁴⁰ Формација Војске Републике Српске, Архива ГШ ВРС

⁴¹ Сефер Халиловић (1997). *Лукава стратегија*, Сарајево, Матица Санцака, с. 121

⁴² Јанко Бобетко (1996). *Све моје битке*, Загреб, властита наклада, с. 200-217

да пресудно утиче на ратну ситуацију у БиХ и буде судионик креирања укупне ситуације на том простору.

У складу са развојем оружаних формација Армија БиХ је до августа 1992. године извршила општу мобилизацију и имала 168.500 војника у јединицама не рачунајући снаге МУП-а БиХ. Међутим, убрзо су искрсли проблеми с ХВО-ом који је забрањивао постојање других јединица на територијама ХЗ Херцег Босни. По наводима официра А БиХ, од почетка рата ХВО је заустављао конвоје с оружјем и логистиком и узимао дио плијена за себе. Све то говори да је у односима између муслиманских и хрватских снага проблем представљао успостава јединственог командовања којим би се обједињавала и координирала борбена дејства. Тај проблем био је изражен до краја рата, иако су искуства говорила да су војни успјеси могући гдје постоји координирано дјеловање.

Умјесто планиране редовне смјене у Предсједништву БиХ децембра 1992. године, Алија Изетбеговић је уз подршку Хрвата обезбједио мандат до краја рата, истакао је Маркешић⁴³. Незадовољан стањем у БиХ, незајажљивим апетитима Алије Изетбеговића отима и трећи мандат предсједавајућег што доводи до неуспјеха мировне конференције Овен-Столтенбергов плана и бујања исламског фундаментализма августа 1993. године под окриљем власти у Сарајеву. Због насталих супротности и понашања Изетбеговића Фикрет Абдић се повлачи у Велику Кладушу и убрзо формира „Аутономну област Западна Босна” са парламентом, Владом, полицијом и војском. За такве акције Фикрет Абдић у Великој Кладуши је имао подршку Фрање Туђмана и Слободана Милошевића, пише Исмет Хациосмановић, члан руководства СДА⁴⁴.

Током 1993. и 1994. године дошло је до жестоких борби коалиционих партнера Армије БиХ и Хрватског вијећа обране у Средњој Босни. У немогућности да продужи мандат без подршке Хрвата, Алија Изетбеговић је прихватио приједлог Фрање Туђмана и 14.09.1993. године потписао тајни споразум о конфедерацији

⁴³ Иван Маркешић (2004). *Како смо сачували БиХ*, Сарајево, Хрватско национално вијеће БиХ и Загреб, Синопис, с. 381

⁴⁴ Исмет Хациосмановић (2006). *Бошњачко-хрватски политички обрачун*, Мостар, изд. аутор, с. 223

Хрватске и БиХ⁴⁵. Положај Изетбеговића у Предсједништву Републике Босне и Херцеговине обезбјеђивао је доминантну улогу у представљању независности БиХ. Међутим, током рата евидентно је постојање двојне политике Хрвата у Републици БиХ која се огледала у искључивости политике Хрвата, закључно са њиховим максималистичким захтјевима, што се види у стварању ХЗ Херцег-Босне као самосталног дијела БиХ и конфедерацијом са Хрватском. Хрватске војне снаге у БиХ имале су око 50.000 војника, организованих у осам бригада, са 130 тенкова, 150 артиљеријских оруђа, хеликоптера и оклопних транспортера. Предсједник Хрватске Фрањо Туђман није прихватао независну БиХ као државу већ је назива „националном државом хрватске нације“. Оптужбе ЈНА као кривца за почетак рата у СФРЈ демантовао је Фрањо Туђман на тргу Бана Јелачића, 24. маја 1992. године, када је изјавио: „*Рата не би било да га Хрватска није жељела. Али ми смо процијенили да само ратом можемо изборити самосталност Хрватске. Због тога смо ми водили политику преговора, а из тих преговора смо формирали своје оружане јединице*“⁴⁶.

Неке карактеристике сукоба у Босни и Херцеговини

У анализи карактеристика сукоба у БиХ неопходно је истаћи улогу вјерског фактора и међувјерских сукоба као и анализу агресивног понашања Хрватске, чије су снаге непрекидно борбено дјеловале. Религија је на простору БиХ била одувијек укључена у политичке процесе као саставни дио етноцентризма, изузев муслиманске стране гдје је имала доминантну улогу с обзиром на фундаментализам као основ њихове политике. Религија за Муслимане у БиХ била је мотивациона снага у борби против „невјерника“, а долазак великог броја муџахедина из исламских држава уз обилну финансијску помоћ исламског свијета снажно је подржало актуелну фундаменталистичку политику.

Рат у Босни и Херцеговини карактерисао се уплитањем челника вјерских заједница у сукоб о чему свједочи писмо Реису-л-улеме

⁴⁵ Ибид, с. 222

⁴⁶ Милорад Павловић, Новак Поповић (1996). *Сецесија у режији великих сила*, Београд, Институт за политичке студије, с. 101

Мустафе Церића муфтијама, јула 1992. године: „*Ових дана у Босни се води битка свих битака за ослобођење нашег народа од кривоверства, зла и неправде. Наша исламска и патриотска дужност је да се активно укључимо у ову Битку свих битака и руком, и језиком, и срцем. Циљ наше борбе је да Алахова ријеч буде изнад сваке друге ријечи и да Алахова права вјера овлада људским срцима. Због тога Вас молим да пренесете на све имама под вашом јурисдикцијом да се активно укључе у све јединице наше Армије - Ми не можемо изгубити: или ћемо бити газије или шехиди. Алах каже: 'Побједа је близу!' Нека Вас Алах цела шану чува за добро ислама и Муслимана... Ваш брат у исламу. Реису-л-улема, др Мустафа Церић, с.р.*”.

Писмо Реиса Мустафе Церића упућено је муфтијама и Генералштабу Армије БиХ, командама корпуса, дивизија и бригада саознаком „Војна тајна - Повјерљиво” са потписом бригадног генерала Фикрета Муслимовића и као такав у основи представља упутство о поступању вјерских службеника у јединицама. Акт је достављен имамима у јединицама Армије БиХ који су вршили дужност вјерских службеника, као „комесара”, старајући се о провођењу идеологије исламског фундаментализма. Бројни су примјери директног утицаја врха Исламске вјерске заједнице на припреме војника за борбу по плановима Армије БиХ против јединица ВРС, посебно код Сарајева, Тузле, Сребренице, Горажда, Нишићке висоравни, Бихаћа, Возуће и Озрена.

Од почетка рата у Босни и Херцеговини при Армији БиХ формиране су посебне војне јединице од муцахедина - „светих ратника цихада”. О каквим се екстремистима ради показује писмо Абу абд ал Азиза ал Халафа из Саудијске Арабије, који је погинуо код Теслића: „*О, родитељи моји, молим Алаха да вијест о мојој погубији примите радујући се, јер нећу погинути ради слободе или из патриотизма, нити са икаквим другим лажним циљем. Напротив, погинућу, ако Алах буде дао, Алаха ради, уздизања првог стуба ислама ради, да би се ислам ширио и укорјењивао у свијету, а закон Алахов и Посланика му, Алах га благословио и спасао, изабран био да пресуђује!*” Сличне поруке преносили су муслимански медији истичући заслуге муцахедина у борбама против невјерника. Долазак муцахедина помогли су исламски кругови сходно позиву на

„дихад” којег је упутио Алија Изетбеговић и Реис ул улема ефендија Мустафа Церих половином 1992. године. Значајну улогу у довођењу муџахединских снага имао је тадашњи министар иностраних послова Харис Силајидић и амбасаде у исламским државама.

Муџахединске снаге дјеловале су под заједничким називом „Муслиманске оружане снаге” (у даљем МОС) гдје су били домаћи и страни исламски фундаменталисти. Јединице су имале ознаке и заставе исписане на арапском језику. Јединице МОС учествовале су у борбама у саставу Армије БиХ и биле потчињене Врховној команди. Издавање команди у јединицама било на арапском језику⁴⁷. Према упутама Исламске вјерске заједнице БиХ и Врховне команде утврђено је да су емири имали сву власт у јединицама. Тако је, на примјер, муфтија херцеговачки хаџи Сеид ефендија Смајкић имао овлашћења добијена од Главног емира у Зеници од 1992. године да именује и смјењује команданте муслиманских снага у зони Четвртог корпуса Армије БиХ⁴⁸.

Због различитих погледа на рјешавање ситуације у БиХ, од 1994. до 1995. године, треба се подсјетити да су вођени жестоки ратни сукоба између муслиманских снага: Армије БиХ под руководством Алије Изетбеговић и присталица Фиктера Абдића Аутономне покрајине Западна Босна. То потврђује да је током рата у БиХ, ратовао свако са сваким, да би на крају рата 1995. године муслиманско-хрватска коалиција дејствовала против Срба уз снажну ваздухопловну, артиљеријско-ракетну, извиђачку и обавјештајну подршку снага НАТО. Са друге стране бројни подаци говоре да су националистички екстремисти на територијама свих зараћених страна вршили етничка чишћења, бројне злочине, паљевине, пљачку имовине и рушење сакралних и вјерских објеката првенствено од стране паравојски, параполиција и пљачкашких група.

Обраћајући се Изетбеговићу поводом намјере одбијања Венс-Овеновог плана Туђман каже: *„Изетбеговићу, Ви сте криви за рат и распад Југославије! Јесам ли вам нудио јавни војни савез и да наоружамо БиХ. Ви сте одбили. Јесам ли вам нудио тајни војни*

⁴⁷ И. Хаџиосмановић (2006). *Бошњачко-хрватски политички обрачун*, Мостар, издавач аутор, с. 249

⁴⁸ Ибид.

*савез, а Ви сте и то одбили. Шта сад хоћете и шта питате ко је крив за распад Југославије и ратове који су се потом десили? Ви сте криви господине Изетбеговићу!*⁴⁹.

Директор Института Смаил Чекић изнио је податке: „Од краја 1992. године до 18. марта 1994. године Република Хрватска извршила је агресију на БиХ употребивши војне снаге колаборациониста из РБиХ и РХ, регуларне постројбе Хрватске војске и постројбе Хрватског вијећа обране (оружане формације парадржаве Хрватске заједнице Херцег Босна).” Исто се може рећи за боравак и борбено ангажовање на простору Босне и Херцеговине више од десетине хиљада муцахедина који су по позиву на цихад као „свети ратници” пристигли из исламских земаља.

Агресија на БиХ може се приписати Хрватској, чије су оружане формације читавог рата боравиле и водиле борбена дејства, о чему постоје извјештаји међународних кругова. Генерални секретар УН је 02. фебруара 1993. године упутио писмо председнику Савјета безбједности УН наводећи да УНПРОФОР не може контролисати Хрватску војску која са седам пукова јачине 3-5.000 војника са артиљеријом, вишецељевним бацачима ракета дејствују у БиХ⁵⁰. Након писма Генералног секретара УН-а услиједило је Предсједничко саопштење Савјета безбједности, 03. фебруара 1993. године у којем се осуђује агресија Хрватске војске на БиХ. Убрзо је хрватско руководство одговорило Савјету безбједности УН-а да је присуство њихових снага у Босни и Херцеговини у складу са муслиманско-хрватским споразумом од 12. јуна 1992. године.

Ударни дио хрватских снага у БиХ чинила је главнина регуларних јединица Хрватске војске јачине између 10 и 12 бригада, које су крајем рата 1995. године наоружане модерним наоружањем (тенковима, артиљеријом и ракетама) пристиглих са Истока и са Запада, написао је Јозеф Бодански⁵¹. На простору БиХ током оружаног сукоба било је стационирано 15 бригада Хрватске војске

⁴⁹ Семир Халиловић (2007). *Државна тајна 2 – Војска поражене идеје*, Сарајево, Матица, с. 173

⁵⁰ *Југословенски преглед*, Београд, 1994, с. 122

⁵¹ Јозеф Бодански (1995). *Офанзива на Балкан*, Вирџинија, САД, Тхе интернационал Стратеџиц, Студиес Асохиатион Болз, с. 91

које су се сукобиле са Армијом БиХ. Генерал Армије БиХ Јован Дивјак изјавио је: „У борбама са јединицама Армије БиХ погинуло је, нажалост, више војника Хрватске војске него у борбама на тлу Хрватске, у почетку с ЈНА, а касније са Српском војском Крајине“⁵². Стине Месић је пред Хашким трибуналом рекао да су многи команданти Хрватске војске смјењени јер су одбили ићи ратовати у Босну, а други су морали скинути ознаке Хрватске војске и стављати ознаке Хрватског вијећа обране. Он је при том истакао да је боравак Хрватске војске у БиХ био незаконит, јер Хрватски сабор никада о томе није донио никакву одлуку, пише Слободна Далмација (18.11.2000). Евидентно је да су хрватски заступници у Хрватском сабору сатанизирали Муслимане и њихово право да бране БиХ, казао је на саслушању Месић.

Суочени са ескалацијом сукоба са снагама муслиманско-хрватске коалиције и са свјежим сјећањима на геноцид у Другом свјетском рату, Срби су се хомогенизовали и збијали редове око традиционалних вриједности, првенствено православља, захваљујући коме је сачуван идентитет кроз петовјековно ропство под Турцима. Разлог за стварање јединственог српског војно-одбрамбеног фронта, био је превазилажење ранијих подјела на „четнике” и „партизане” и спрјечавање егзистенцијалне угрожености српског народа при чему су они због сецесија од заједничке државе остали подијелени у више држава.

О рату у Босни и Херцеговини написане су и изговорене многе лажи. Сарајево је у периоду 1991-1995. године било предмет бестидних лажи, класичних манипулација и снажне пропаганде. У западним медијима, током грађанског рата у БиХ евидентан је самотероризам над сународницима Муслиманима Сарајево је наводно било симбол „страдања цивила од српске злочиначке агресије.” Након снажних притисака бројних међународних кругова и посредовања великих сила, грађански рат у БиХ завршен је Дејтонским мировним споразумом 1995. године. Ехо великог страдања грађана Сарајева од српских снага не престаје закупљати пажњу јавности ни након двије деценије. Међутим, свјесно се заборавља

⁵² Вахих Каравелић (2004). *Агресија на Босну и Херцеговину*, Сарајево, Институт за истраживање ратних злочина против човјечности и међународног права, с. 43

да се у Сарајеву налазила Врховна команда и Команда 1. корпуса Армије БиХ чије су јединице често нападале јединице ВРС на прилазима граду и кршиле договорена примирја, изазивајући српске снаге на реакцију.

Командант снага УНПРОФОР-а Франц Брикмон у часопису „Ново”, каже: „Босанска армија напада Србе изван безбједносне зоне, Срби одговарају на ватру дуж линија фронта – на што Босанска влада пребацује УНПРОФОР-у да их не брани од српских напада, те захтјева ваздушне нападе на српске артиљеријске положаје...” (Ново, бр. 11/1994). Брикмон је слично изјавио њемачком Цајту 1994. године да су након муслиманских напада на српске положаје у Грбавици Срби жестоко одговорили. Након три часа Изетбеговић је послао оштро писмо Команди УНПРОФОР-а, оптужујући српску страну за нападе тражећи истовремено ваздушне ударе на Србе: „Тако је Босанска влада покушавала да НАТО увуче у рат.” - закључује Цајт (2.9.1994).

Рат, према виђењу сецесиониста и њихових спонзора из свијета је третиран као агресорски рат у функцији стварања тзв. „Велике Србије”. Није било спремности српске стране да се на свјетло јавности изнесе стварна истина у коју се неће сумњати, без обзира колико била болна или лијепа за било коју страну. Њемачки дипломата Ралф Хартман у књизи *Чесни мешетари – Немачка спољна политика и грађански рат у Југославији*, каже: „Преокрет у ратним збивањима, у коме су босански Срби дуго били надмоћни, услједио је тек када се НАТО отворено ставио на страну Муслиманско-хрватске федерације у Босни и Херцеговини, а тиме уз једну страну у грађанском рату. Тешки ваздушни удари НАТО-а на српске положаје и насеља промјенили су однос снага...”⁵³

У тешком положају, током рата у БиХ, били су цивили припадници других народа који су остали у зонама дјеловања других националних снага. Ово становништво било је обесправљено од стране власти и јединица војске и већим дијелом служило за размјене заробљеника или извођење радова на линијама фронта. Истовремено, све зараћене стране исказале су висок степен нето-

⁵³ Ралф Хартман (1999). *Чесни мешетари – Немачка спољна политика и грађански рат у Југославији*, Нови Сад, Прометеј, с. 79

леранције према припадницима других вјерских заједница, што је произвело масовна уништења вјерских и сакралних објеката противничке стране. Поред тога, ратне сукобе карактерисали су бројна потписивања примирја зараћених страна, која су кршена због незадовољства политичких група стањем на терену.

У закључку извјештаја Комисије УН за ратне злочине у БиХ се каже да је она „*шокирана огромним бројем жртава и начином на који су почињени злочини; то исто важи и за припаднике свих страна у сукобу. Разлика је у томе што свака страна види само сопствене жртве, али не и оно што је урадила другима*“ (Борба, 12.08.1994). Закључку треба додати чињеницу да постоје велике разлике у броју цивилних жртава као посљедица остваривања ратних циљева страна у Босни и Херцеговини. Генерал Мекензи, командант мировних снага УНПРОФОР-а у Сарајеву, био је одређенији, када каже, „*...и српске и муслиманске стране крше ратне конвенције*“. Ен Варгур, предсједник мисије Европске заједнице за испитивање злочина силовања у БиХ, тврди „*...да то раде све зараћене стране*“ (Борба, 21.12.1992).

Бивши мировни посредник ЕЗ лорд Дејвид Овен, октобра 1995. године, у специјалној ТВ емисији ББЦ, посвећеној самиту у Дејтону оптужио је муслиманску владу за велике манипулације и злоупотребе самотерорисањем властитог становништва и америчку администрацију која се противила окончању босанског грађанског рата. Наступ Дејвида Овена на телевизији дао је одговор на многа питања, у првом реду да се манипулисало свјетским јавним мњењем, да је рат у БиХ био грађански рат, да је муслиманска влада у Сарајеву вршила тероризам над сународницима ради постижања жељених ефеката у јавности и да је америчка администрација спрјечавала брз завршетак рата кроз пружање подршке муслиманској страни у минирању европских напора за тражење мира.

Бројне чињенице потврђују да је у БиХ забиљежен висок степен инволвираности међународних фактора, па је циљ дјеловања националних снага био у основи промјена политичког система и насилна сецесија од заједничке државе Југославије, а потом формирање властите националне заједнице. У четворогодишњем рату међусобно су се сукобила сва три народа у БиХ - Срби и Муслимани и Хрвати, често са мржњом из најдубљих слојева подсвјести, па

је тешко утврдити ко је чинио више злочина⁵⁴.

Контраверзност рата и грађанског рата разматрао је Џорџ Орвел који истиче да „*Свака скупина у земљи води рат против властитих противника, а циљ рата није освајање туђег територија, нити одбрана властитог, него чување постојеће друштвене структуре и власти*“⁵⁵. Такво гледиште Орвела о рату наводи на став да је рат у БиХ вођен за очување позиције и власти да би се загосподарило одређеним територијем. Муслимански и хрватски аутори и политичари не прихватају чињенице да се у БиХ водио грађански рат, као сукоб разних етничких и вјерских група, друштвених слојева и антагонистичких снага на реализацији политичких и ратних циљева из разлога што међународно право не регулише поступке страна у унутрашњем рату, већ само штити жртве па је перманентно истицана жртва муслиманског становништва ради вођења антисрпске пропаганде и ефикасног обезбјеђења међународне подршке.

Утврђено је да етнички и национални спорови прерастају у најсуровији облик рата, када једна или више страна у сукобу добије „*међународну подршку*“⁵⁶. То говори да грађански ратови у историји нису никада били искључиво унутрашњи и да су их често прати утицај снага извана. Академик, Смиља Аврамов, каже да је грађански рат увезен на простор СФРЈ уз ослонац на унутрашње снаге и велику помоћ разних кругова⁵⁷. Потврђивање карактера рата у БиХ као грађанског рата, дао је Међународни суд у Хагу на Тужбу БиХ против СРЈ за агресију и геноцид, пресудом од 26. фебруара 2007. године у којој је наведено да Србија не може бити одговорна за агресију нити геноцид у Сребреници. Ставови аутора, свјетских политичких лидера и анализа оружаних сукоба у Босни потврђују активност унутрашњих политичких снага, формирање властитих оружаних формација и руковођење борбеним акцијама

⁵⁴ Радован Радиновић (2004). *Лажни о сарајевском ратишту*, Београд, Београдски форум за свет равноправних, с. 17

⁵⁵ Џорџ Орвел (1983). *Тисућу деветстотинаосамдесет четврта*, Загреб, Август Цесарац, с. 208

⁵⁶ Horowitz, L. Donald (1991). Ethnic and National Conflicts, u knjizi *World Security*, N.York, Daniel C. Tomas, s. 225

⁵⁷ Смиља Аврамов, *Југославија и грађански рат*, Београд, Војно дело, 4-5/96 с. 26

на фронту што потврђују да је сукоб имао обиљежја грађанског рата са доминантним елементима међунационалног и међувјерског сукоба са високим степеном уплитања страног фактора, како у његовом подстицању, усмјеравању и завршетку путем Дејтонског мировног споразума.

Официри из рада српског народа остају са народом

Разматрање стварања и развоја Републике Српске заслужује посебну пажњу. При томе се не смије заборавити нити умањивати улога Војске Републике Српске, јер се у њеним редовима ангажовано више од 200.000 бораца, искрених патриота, који своје ангажовање нису подредили стицању користи и богаћењу, већ одбрани вјековних огњишта и спрјечавању погрома и злочина каквих је било вјековима на овим просторима. Током одбрамбено-отацбинског рата, према незваничним подацима, страдало је више од 20.000 бораца, а на десетине хиљада су ратни војни инвалиди.

Бујање национализма на простору Југославије почетком деведесетих година XX вијека праћено је сеператним тежњама националних олигархија⁵⁸. Многи од њих добили су подршку моћних страних кругова, посебно Ватикана и исламског свијета. Трагом интереса у Југославији, Европска заједница формирала је Бадентерову комисију да би створила „правну” основу цијепача СФРЈ по административним границама република, и потом проглашења независности Словеније, Хрватске, а након тога БиХ и Македоније.

У таквим условима ЈНА, као заједничка оружана сила, била је разапета између уставних обавеза очувања државе и националних одређења њених најодговорнијих кадрова. Стерилност Предсједништва СФРЈ, као Врховне команде, није зауставила сеператне тежње република без обзира што су пријетили национални сукоби. Неки покушаји дјеловања ЈНА у оквиру законских обавеза доче-

⁵⁸ На Конференцији ЕЗ о Југославији у Хагу, 07. септембра 1991. године, донијета је Одлука о установљењу Арбитражне комисије (Бадентерова комисија). Сједници су присуствовали представници југословенских република, а у саставу комисије ушли су предсједници уставних судова пет европских земаља (Француске, Данске, Шпаније, Белгије и Ирске) са Робертом Бадентером, предсједником Уставног суда Француске на челу.

кани су од дијела „међународне заједнице” као агресорске акције великосрпских снага, што је на почетку кризе још више пасивизирало њено руководство у Београду.

Услед снажне хомогенизације националних снага у Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини, њихова руководства приступила су формирању властитих оружаних формација чију су основу чиниле полицијске снаге, дијелови територијалне одбране и бројне паравојне и параполицијске групације⁵⁹. Од почетка југословенске кризе ове снаге су блокирале касарне и отворено нападале јединице ЈНА, јер су у њима након напуштања Словенаца, Хрвата и Муслимана остали припадници из реда српског народа.

Официри из реда српског народа на командним дужностима, свјесни одговорности у заштити српског народа на одређеним просторима, нису се либили да дистрибуирају наоружање и муницију из војних складишта. Како се активност ХОС-а и Зелених беретки појачавала према просторима на којима су живјели Срби, то је помоћ била већа. Неки страначки лидери у РС истичу властите заслуге у наоружавању људи, међутим, тога не би било без официра под чијом су се надлежношћу налазила таква средства.

Захваљујући томе, до почетка оружаних сукоба у Хрватској и БиХ извршено је наоружавање великог броја добровољачких група, посебно у окруженим и кризним подручјима. Треба напоменути да је то учињено прије стварања Републике Српске, док су неки каснији српски лидери оптуживали ЈНА због ангажовања у заштити народа Книнске Крајине, Баније, Лике и западне Славоније.

Мање је познато да су официри ЈНА, из реда српског народа, априла 1992. године, супротно ставовима Генералштаба из Београда, вршили припреме за формирање српске војске у БиХ. Тако у листу *Глас*, 30. априла 1992. група официра износи став о нужности формирања Војске Српске Републике БиХ, обзиром да Муслимани већ имају стотину хиљада наоружаних припадника Патриотске лиге у свим општинама БиХ⁶⁰, као и јединица ХВО Херцег Босне,

⁵⁹ Пси рата нађушили Сарајево, Београд, *Народна армија*, 27. март 1992.

⁶⁰ У својој књизи „*Лукава стратегија*” командант Патриотске лиге, а касније начелник Штаба Армије БиХ Сефер Халиловић, наводи: „Патриотска лига је почетком 1992. године бројала око 120.000 људи, од којих је 60-70.000 било

на просторима са већинским хрватским народом. У истом броју *Гласа* српски официри позивају патриоте да спријече извоз наоружања и војне опреме за Србију. У исто вријеме, пропагандним активностима, тражи се од Народне скупштине српског народа доношење одлука о формирању војске⁶¹, о чему је писала београдска Осмица 04. маја 1992. године⁶². Евидентне су и друге активности које су допринијеле да се 12. маја 1992. године на сједници Народне скупштине у Бања Луци донесе одлука о формирању Војске српског народа у Босни и Херцеговини. Уз то, донијет је низ законских прописа којима се уређује организација и функционисање Војске, чиме она званично постаје институција за одбрану српског народа.

Главни штаб Војске и команде оперативних састава били су састављени од способних и школованих старјешина, углавном родом из БиХ, који су у ратним дејствима у Словенији и Хрватској показали висок степен одговорности у вођењу одбрамбених активности усмјерених на заштити српског народа. Захваљујући способности командног кадра, расположењу и усаглашеним ставовима са Врховном командом СР БиХ, наредних мјесеци кренуло се у формирање лаких бригада на широком простору. Уз то, јединице Војске српског народа у БиХ одлучно су браниле просторе са српским становништвом.

Током љета 1992. године, Главни штаб ВРС затражио је од политичких структура спрјечавање ратног профитерства и распуштање наоружаних група чије је понашање штетило одбрани. Истовремено, од Врховне команде и Народне скупштине затражено је утврђивање стратегије, циљева рата и дефинисање граница Републике Српске без којих Војска не може успјешно извршавати задатке. Захтјеви за распуштање свих паравојних снага наишли су на отпор неких локалних страначких лидера и ратних профитера

наоружаних.” Даље казује да је 2. децембра 1991. године у Храсници информисао Алију Изетбеговића о развоју Патриотске лиге, те да је 25. фебруара у Храсници 1992. године усвојена директива за одбрану Босне и Херцеговине, којом је јасно дефинисан непријатељ: Српска демократска странка и Југословенска народна армије и Хрватска демократска заједница.

⁶¹ *Крајишка армија— неминовност*, *Глас*, Бања Лука, 10. мај 1992.

⁶² *Амерички хонорар Силајџићу*, Осмица, Београд, 4. мај 1992.

који су тежили очувању стечених позиција, формирајући своје наоружане групе - гарде које ће им омогућити наставак незаконитог богаћења и ратно профитерство.

Кроз историју ратови су вођени ради остваривања користи, заузимања простора и присвајања туђег богатства. Ни оружани сукоби на простору Југославије нису се пуно разликовали. Учестали захтјеви Војске да се спријечи криминал и ратно профитерство наилазили су на отпор локалних моћника, што је довело до неспоразума између војног и политичког руководства, које је бранило „богаташе”. И, како је вријеме одмицало, неспоразуми су настављени, чиме је продубљивано међусобно неповјерење. Међутим, то није сметало да ВРС изврши задатке у заштити становништва и простор Српске.

Добро је познато да је Главни штаб ВРС свакодневно достављао Врховној команди детаљан извјештај о стању на ратишту, са захтјевима за убрзано рјешавање статусних питања бораца, породица погинулих бораца, те потребе позадинског обезбјеђења јединица основним средствима исхране, одјеће и погонским материјалом - горивом. Међутим, како је вријеме пролазило, проблеми су се гомилали и отежавали укупну ситуацију. Преко линија фронта почела је трговина са непријатељем. Нафта је са хрватске стране стизала у РС и распоређивана по приватним бензинским пумпама гдје се продавала по петоструким цијенама. Исто тако, блокираним муслиманским енклавама у Бихаћу, Сарајеву, Нишићкој висоравни, Тузли, продавани су прехрамбени артикли, алкохол, цигарете и друга средства по десетоструким цијенама, а забиљежена је и трговина оружјем и муницијом, што данас признају муслимански команданти.

Интензивна борбена дејства и вишегодишње ангажовање у одбрани јединица Војске Републике Српске топили су резерве одјеће, хране, наоружања и муниције, што је од државних органа тражило планску логистичку подршку и поуну ратним средствима. Међутим, због неадекватне бриге државних органа многе јединице ВРС остајале су без горива за медицинско збрињавање рањеника и немогућност извођења борбених акција. Такав однос био је изразитији за јединице са простора сиромашних општина. Неке јединице ВРС су захваљујући јаким везама са локалним моћни-

цима имале довољно средстава, док су друге једва преживљавале, као јединице Другог крајишког корпуса и неке јединице Херцеговачког корпуса.

Евидентно је да је политичко руководство Републике Српске врло често подлијегло утицајима локалних моћника и ратних профитера, па је умјесто организоване логистичке подршке војсци у општинама прихватило донаторство, укључујући и плаћање неучешћа у јединицама на које су поједини локални команданти пристајали. То је изазвало неспоразуме и незадовољство бораца о којима су писали *Глас* и *Крајишки војник*, лист Првог крајишког корпуса⁶³. Данас су ти донатори од Републике Српске добро наплатили свој „патриотизам” судским путем, а они који су плаћали одсуство из борбених јединица добили су увјерења да су бораци прве категорије. Неки су чак за властито неучешће у ратним дејствима примили одликовања високог ранга, као и многи челници Српске демократске странке, посланици и представници власти, а истакнути команданти Војске Републике Српске остали су заборављени.

Без обзира на политичку ситуацију борци Војске РС савјесно су и одговорно извршавали задатке у одбрани простора са српским становништвом. Захваљујући таквом односу више од 60% територије БиХ било је под контролом ВРС а на ослобођеним територијама на којима је успостављена потпуна власт РС. Једноставно, државно руководство, и поред проблема, дало велики допринос изградњи Републике Српске. Успјеси ВРС на заштити српских простора и становништва створили су добре позиције политичком руководству на преговорима са зараћеним странама на конференцијама.

⁶³ *Стоп за ратне профитере*, Крајишки војник, Бања Лука, 17. јуни 1993. године.

ИЗВОРИ

1. Ајановић Ирфан, *Недељна Далмација*, Сплит, 23.1. 1992.
2. Амерички хонорар Силајцићу, *Осмица*, Београд, 4. мај 1992.
3. Аврамов Смиља, *Југославија и грађански рат*, Београд, Војно дело, 4-5/96
4. *БХ Дани*, Сарајево, 29.03.2002
5. Бобетко Јанко (1996). *Све моје битке*, Загреб, властита наклада
6. Бодански Јозеф (1995). *Офанзива на Балкан*, Вирџинија, САД, The international Strategic, Studies Ashociation Bolz, s. 91
7. Церовић Василије (1985). *Политика и рат*, Београд, Војноиздавачки завод
8. Дејтонски споразум (1995). *Глас*, Бања Лука
9. Donald L. Horowitz (1991). *Ethnic and National Conflicts*, u knjizi *World Security*, New York, Daniel C. Tomas
10. Дураковић Нијаз (1993). *Проклетство Муслимана*, Сарајево
11. Флајнер Томас (1997). *Геноцид у БиХ 1991-1995*, Зборник међународног научног скупа о геноциду 1995. године, Сарајево, Институт за истраживање злочина против човјечности и међународног права
12. *Формација Војске Републике Српске*, Архива ГШ ВРС
13. *Глас*, Бања Лука 10.05.1992
14. Глоц Петар, *Генераланзеигар*, 10.5.1993
15. Хаџиосмановић Исмет (2006). *Бошњачко-хрватски политички обрачун*, Мостар, изд. аутор
16. Халиловић Сефер (1997). *Лукава стратегија*, Сарајево, Матица Санџака
17. Халиловић Семир (2007). *Државна тајна 2 – Војска поражене идеје*, Сарајево, Матица
18. Хантингтон Семјуел (1998). *Сукоб цивилизација или преобликовање светског поретка*, Подгорица, ЦИД
19. Хартман Ралф (1999). *Чесни мешетари – Немачка спољна политика и грађански рат у Југославији*, Нови Сад, Прометеј
20. Хоџић Шефко (1998). *Босански ратници*, Сарајево, Наши дани
21. *Југословенски преглед*, Београд, 1994,
22. Кадијевић Вељко (1993). *Моје виђење распада*, Београд, Политика

23. Каравелић Вахих (2004). *Агресија на Босну и Херцеговину*, Сарајево, Институт за истраживање ратних злочина против човјечности и међународног права
24. Касаповић Мирјана (2000). *БиХ – подијељено друштво и нестабилна држава*, Загреб
25. Кеџмановић Ненад (2007). *Немогућа држава*, Бањалука, Глас српске
26. Крајишка армија— неминовност, *Глас*, Бања Лука, 10. мај 1992.
27. Марцани Висконти Џон Тоски (2006). *Коридор*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства
28. Маркешкић Иван (2004). *Како смо сачували БиХ*, Сарајево, Хрватско национално вијеће БиХ и Загреб, Синопис
29. *Међународна политика*, Београд, бр. 1014
30. Микић Слободан (2003). *Поглед на рат*, Београд, Војноиздавачки завод
31. Муслимовић Фикрет (1995). *Одбрана Републике*, Сарајево, Љиљан
32. Орвел Џорџ (1983). *Тисућу деветстотинаосамдесет четврта*, Загреб, Август Цесарац
33. Павловић Милорад, Поповић Новак (1996). *Сецесија у режији великих сила*, Београд, Институт за политичке студије
34. *Политичка енциклопедија* (1975). Београд, Просвета
35. Потезица Оливер, *Међународна политика*, бр. 10-11- 1016, Београд, 1993.
36. *Правни лексикон* (1970). Београд, Просвета
37. Пси рата нађушили Сарајево, Београд, Народна армија, 27. март 1992.
38. Радиновић Радован (2004). *Лажи о сарајевском ратишту*, Београд, Београдски форум за свет равноправних
39. Санкцијама против неморала, *Глас*, Бања Лука, 23. јуна 1992.
40. *Слободна Далмација*, Сплит, 18.11.2000
41. *Службени лист БиХ*, бр. 32: 16.10.1990
42. Стоп за ратне профитере, *Крајишки војник*, Бања Лука, 17. јуни 1993. године.
43. *Судостоевропа*, 11-12/1992

44. Шредер Чарлес (2004). *Муслиманско-хрватски грађански рат у средњој Босни*, Студија за Хашки трибунал
45. Вего Милан (1993). *Federal Army Deployments in Bosnia and Herzegovina*, *Jane's Intelligence Review*, 4, 10; 445 (1993a), *The Army of Bosnia and Herzegovina*, *Jane's Intelligence Review*, 63-67 (1993b)
46. *Војна енциклопедија* (1994). Београд, Војноиздавачки завод, свеска 7.
47. Војска по жељи народа, *Глас*, Бања Лука, 16. мај 1992.
48. Зимерман Ворен (1997). *Извори једне катастрофе*, Загреб, Глобус Интерн

ФОРМИРАЊЕ ХЕРЦЕГОВАЧКОГ КОРПУСА ВРС И ВОЈНЕ АКЦИЈЕ ДО КРАЈА 1992. ГОДИНЕ

Миодраг Новокмет, пуковник¹

Апстракт: Херцеговачки корпус ВРС је формиран у вријеме напуштања Херцеговине од стране јединица ЈНА, напуштања јединица од стране припадника који су упућени са простора ван БиХ и интезивних десјтава ХВ на Дубровачко-требињском тактичком правцу. Са малим бројем становника и великом површином своје зоне, обезбјеђујући потребну довољност и економичност снага, команда Херцеговачког корпуса је 1992. године успјела да стабилизује одбрану, обједини своју зону одговорности, и спријечи непријатеља да овлада објектима стратешког значаја.

Кључне ријечи: Херцеговачки корпус, Требињска бригада, операција, одбрана,

Увод

Простор Херцеговине (старе и источне) чини гео-склоп југоистичног дијела Републике Српске, површине 6.599 км², што је уз незнатне корекције чинило зону одговорности Херцеговачког корпуса. Простор је издужен од Требиња преко Гацка и Фоче до Рудог, релативно плитак од Трескавице – Подвележја - Поповог поља до граница са Србијом и Црном Гором. На њему је живјело око 141.000 становника, од чега око 100.000 Срба.

¹ Пуковник Миодраг Новокмет, командант батаљона у Требињској бригади

У метео-климатском смислу простор у распону елемената медитеранске до сурове континенталне климе, надморским висинама од 230 до преко 2.000 метара, простор љутог камена до густих шума, испресјеџан са више већих и мањих водо токова.

Сем путне жиле куцавице, магистралог пута Требиње – Гацко - Фоча - Вишеград, простор отежане путне проходности, економски неразвијен и дијелом средње развијен. У административном смислу овај простор чини 11 општина. У оваквим свеукупним условима стваран је и дјеловао Херцеговачки корпус.

Према постојећим евиденцијама општинских органа, током рата мобилисано је 23.070 војних обвезника, од чега за потребе Корпуса око 21.000 распоређених у све његове структуре. То је чинило око 20% ујелокупног српског становништва у Херцеговини.

Поред ангажовања за потребе Корпуса, за потребе уредног функционисања органа власти, хуманитарних и других организација, те обезбјеђење минималних услова рада појединих привредних и других субјеката, радно је мобилисано око 6.133 становника или 6%.

Ако узмемо да је Корпус бранио фронт ширине преко 300 км, од црногорско-хрватске границе на југу, преко Поповог поља, Трескавице до Рудог и Чајнича, онда долазимо до закључка да је сваки километар фронта, закључно са својом дубином, бранио један вод од 30-так бораца.

Стање на територији херцеговине до стварања херцеговачког корпуса војске Републике Српске

Пред почетак рата у Херцеговини су постојала четири гарнизона и то: Мостар, Требиње, Чапљина и Билећа. У гарнизону Мостар су од оперативних састава били лоцирани: 10. мтбр, 97. аб², 107.хп и 171. вб. Поред ових јединица из Словеније је током љета 1991. године премјештен 350. рп ПВО. У гарнизону Чапљина налазио се 325. ауто-наставни центар, а у гарнизону Билећа Школа резервних официра пјешадије. У гарнизону Требиње лоцирали су 472. мтбр и 590. санитарски наставни центар (августа 1991. године дислоциран је у Нови Сад).

² Команда бригаде и двије ескадриле су лоцирале у Дивуљама код Сплита до љета 1991. године, када су пребазиране у Мостар.

Половином септембра 1991. године отпочео је организовани жестоки напад паравојних снага Хрватске против ЈНА. Врховна команда СФРЈ је због заузимања касарне ЈНА у Плочама од стране хрватских паравојних јединица, непокривености и незаштићености простора јужне Далмације све до границе са Црном Гором као и простор западне Херцеговине наредила мобилизацију 9. ВПС и упућивање дијелова Ужичког и Подгоричког корпуса на простор источне Херцеговине. У том циљу активирао је 2. ОГ са командним мјестом у Кифином Селу³ код Невесиња. У састав 2. ОГ ушли су: 2. К - подгорички; 37. К - ужички; 9. ВПС Бока и 2. тактичка група.

Послије повлачења ЈНА из Словеније и већег дијела Хрватске, на основу одлуке Предсједништва СФРЈ од 30. децембра 1991 “о доградњи организације оружаних снага Југославије”, у периоду јануар – јун 1992. године извршена је реорганизација и трансформација оружаних снага СФРЈ. То је подразумијевало укидање 5. ВО (Загреб) и њено преименовање у 2. ВО уз премјештање команде у Сарајево и дијела јединица из Хрватске у Босну. У Подгорици је формирана 4. ВО и под њену команду стављени су Херцеговина до Неретве и горње Подриње, до линије Фоча – Калиновик - Мостар, као и 13. К ЈНА, који је из Ријеке премјештен у Билећу. Војно-поморска област из Сплита премјештена је у Кумбор и преименована у Ратну морнарицу, а њена надлежност је био приобални појас до ушћа Неретве у Јадранско море. Од Босне и Херцеговине у зону одговорности РМ ушле су општине Неум и Требиње.

Марта 1992. године ССНО је донио одлуку о измјештању својих материјалних резерви (муниција, резервни дијелови, основна средства и гориво) које су биле размјештене на територији Босне и Херцеговине. ЈНА је извршила демонтажу стабилне опреме у објектима позадинске инфраструктуре која се морала користити на новим локацијама и предислоцирала дио материјалних резерви и војне индустрије. Ваздухопловна база Мостар са свим материјалнотехничким средствима предислоцирана је у Никшић, а потом у Подгорицу.

Проглашењем Савезне Републике Југославије, у границама Србије и Црне Горе, 27.04.1992. године и трансформацијом ЈНА у

³ По доласку генерала Павла Стругара на дужност команданта, командно мјесто 2. ОГ је премјештено у Требиње

оружане снаге Савезне Републике Југославије, територија Босне и Херцеговине је подијељена између три војне области: 1, 2. и 4. Тако су на простору БиХ у саставу 2. ВО – Сарајево стационирана три корпуса (4. К са командом у Сарајеву, 5. К са командом у Бањој Луци и 10. К са командом у Бихаћу), у саставу 1. ВО – Београд један корпус (17. К са сједиштем у Тузли) и у саставу 4. ВО – Подгорица један корпус (13. К са сједиштем у Билећи) и у саставу РВ и ПВО један корпус (5. ВаК Бихаћ). Ратна морнарица, која је имала команду у Кумбору из свог састава имала је 472. бригаду распоређену у Требињу.

Како је руководство СФРЈ било пред одлуком да се ЈНА повуче из БиХ, то је 30. априла 1992. године у Београду између делегација СФРЈ и Српске Републике БиХ одржан састанак ради заједничког договора о методологији повлачења ЈНА. Састанку су присуствовали Бранко Костић, вршилац дужности председника Председништва СФРЈ, Слободан Милошевић, председник Републике Србије, Момир Булатовић, председник Републике Црне Горе и генерал Живота Панић, начелник Генералштаба са једне и Радован Караџић, председник Српске Републике БиХ, Момчило Крајишник, председник Народне скупштине Српске Републике БиХ и Никола Кољевић потпредседник Српске Републике БиХ. На састанку је договорено да се повлачење оствари за 15 дана, да се морају повући генерали који нису поријеклом из Босне и Херцеговине и да се на умјесто генерала Вуковића постави генерал Ратко Младић⁴.

Скупштина нове државе је 04.05.1992. године донијела одлуку да се све војне ефективне, које су у посједу ЈНА, у року од петнаест дана повуку у границе новостворене државе⁵. На основу одлуке Скупштине и закључака са састанка, Председништво СФРЈ је, у непотпуном саставу, 08.05.1992. године донијело одлуку о коначном и потпуном повлачењу ЈНА из БиХ до 19.05.1992. године и да, док се не постигну политичка рјешења, једнако штите сва три народа. С обзиром да се очекивало да ће „ЈНА остати у БиХ и бра-

⁴ Предмет Милошевић (ТТ-02-54) изјава на основу правила 89 (Ф) - Борисав Јовић

⁵ На основу ове Одлуке крајњи рок за повлачење војних ефективна ЈНА био је 19.05.1992. године.

нити нас и Крајишнике најмање још 5 година⁶, односно до потпуног војног пораза хрватских оружаних формација, ова одлука је била шокантна за све Србе, посебно у Херцеговини, гдје је до тада једино било отворених борбених сукоба у БиХ.

Она је непосредно и неповољно утицала на борбену готовост и морал јединица распоређених у Херцеговини. Код већине војника и старјешина преовладао је став да је у питању издаја од стране политичког и највишег војног руководства српског народа. Херцеговци су, не својом вољом, били увучени у рат, а оваквом одлуком остављени да се сами бране од Хрватске војске, која је у међувремену постала добро опремљена и оспособљена. Било је јасно да ће сав терет одбране Херцеговине пасти искључиво на њено малобројно становништво. Нагло је кренуло непланско и неорганизовано напуштање јединица. Војници и старјешине које су били поријеклом са територије СРЈ су напустиле Херцеговину. Мањи дио старјешина, који нису добили одговарајућу замјену, остао је још неколико дана у јединицама.

Иако се ЈНА, под врло тешким условима и непрекидним нападима муслиманских паравојних јединица повукла из БиХ до 23.05.1992. године, Савјет безбједности је својом Резолуцијом 757, усвојеном 30.05.1992. године, увео санкције Савезној Републици Југославији којом је земља доведена у потпуну међународну изолацију.

Једновремено са доношењем одлуке о повлачењу ЈНА у границе СРЈ, Предсједништво Р БиХ је одлучило да се убрзано планирају и отпочну борбена дејства на цјелокупној територији Босне и Херцеговине уз потпуно и масовно запречавање на свим путним правцима на територији БиХ, блокадом ширег рејона војних објеката, спрјечавањем изласка војних колона из касарни и комуницирања на територији Републике БиХ. На основу овог наређења министар унутрашњих послова Р БиХ⁷ и командант ШТТО Р БиХ⁸ су 29.04.1992. године, издали своја наређења о спровођењу одлуке.

Хрватски и српски политичари у БиХ су водили преговоре у циљу постизања билатералног политичког договора у вези са кризом у БиХ.

⁶ Момчило Крајишник, *Јачи од силе и судбине*, Подгорица: Књижевна заједница Српског националног савјета, 2016, стр. 229.

⁷ Наређење МУП-а број 10.7.0 од 29.04.1992. године, 98 29 Т

⁸ Наређење број:02/145-1 од 29.04.1992. године (СА03 4915)

Договором је постигнута сагласност око тога које територије би неспорно припадале ком националном ентитету, а било је предвиђено да се до 15.05.1992. године изврши разграничење, а да се спорне територије у долини Неретве, Мостара, Купреса и Посавине рјешавају арбитражом Европске заједнице. Иако је договор потписан 06.05.1992. године у Грацу у Аустрији⁹ само дванаест дана касније отпочео је општи напад јединица ХВ и ХВО на зону одбране Херцеговачког корпуса.

Формирање Војске Српске Републике БиХ и Херцеговачког корпуса

Одлука руководства СРЈ да јединице ЈНА напусте БиХ до 19.05.1992. године ставила је српски народ у БиХ у јако неповољан положај и довела га у ситуацију да једини у БиХ није имао своју војску. Република Српска је морала предузети хитне политичке и организационе мјере за рад у таквим условима. На засиједању Народне Скупштине српског народа Босне и Херцеговине 12.05.1992. године објављени су дефинисни стратегијски циљеви српског народа у БиХ. Ти циљеви су:

1. Успоставити државне границе које би одвојиле српски народ од друга два народа;
2. Успоставити коридор између Семберије и Босанске Крајине;
3. Успоставити коридор у Подрињу, што значи укинути стање Дрине као границе српских држава;
4. Успоставити границу на Уни и Неретви;
5. Подијелити Сарајево у српске и бошњачке дијелове, те успоставити способне државне власти у оба дијела;
6. Осигурати приступ Јадранском мору.

У циљу одбране српског народа од уништења, на овој Скупштини донесена је одлука о формирању Војске Српске Републике Босне и Херцеговине¹⁰, и одлука о облику војног руковод-

⁹ Договор су потписали председник Републике Српске, др Радован Караџић и председник Хрватске Републике Херцег – Босна, Мате Бобан. У делегацији Републике Српске још су били Момчило Крајишник (председник Народне скупштине Републике Српске и Бранко Симић, потпредседник Народне скупштине Републике Српске.

¹⁰ Одлука број: 03-234/92 од 12.05.1992. године, Сл гласник српског народа у БиХ број 6.

ства и принципима на којим ће се заснивати ВРС. Одлуком је било предвиђено да се досадашње јединице и штабови ТО преименују у команде и јединице Војске, као и да је за команданта Главног штаба постављен генерал-потпуковник Ратко Младић.

Организацијским наређењем о формирању ВРС од 21.05.1992. године и Одлуком о формирању, организацији, формацији и РиК Војском Српске Републике БиХ¹¹ ВРС је била организована у четири нивоа командовања и то: (1) стратегијски ниво – Врховна команда и Главни штаб ВРС; (2) оперативни ниво – шест корпуса КоВ и ВиПВО; (3) оперативно-тактички ниво – ОГ „Добој“, 30. лпд у саставу 1.КК, ЦВШ у Бањој Луци и привремени састави, као што су тактичке и ОГ формиране и расформиране по потреби за извршење временски ограничених задатака у саставу сваког корпуса и (4) тактички ниво – бригаде, пукови и самостални батаљони. Све команде и јединице имале су одобрену организацију и формацију и правилима утврђену надлежност и намјену. Оружане снаге Републике Српске, поред ВРС чинили су још полиција и цивилна заштита.

Мјесец мај 1992. године је један од најосјетљивијих и критичних периода за Курпус уопште. Одмах по формирању ВРС наређено је да се из команди и јединица отпусте сви припадници који нису српске националности, као и да се повуку сва војна лица и војници из СРЈ. Повлачењем са територије присутних снага ЈНА, ужичког, ријечног и подгоричког корпуса са 2. оперативном групом, и свих лица која по мјесту рођења нису била из Босне и Херцеговине до 19.05.1992. године јединице корпуса остале су слабо попуњене и без највећег дијела професионалних старјешина. Оваква ситуација је наметнула да се командни кадар убрзано попуњавао припадницима резервног састава, неријетко и самим војницима.

Након повлачења ових снага Херцеговина је била неспремна за одбрану. *По своме садржају и значају свакако је проблем мобилизације, која се у оваквим условима одвијала доста стихијно, био највећи. Њоме су се бавиле готово све структуре власти*

¹¹ Одлука о формирању, организацији, формацији и РиК Војском Српске Републике БиХ, Предсједништво Српске Републике БиХ, број 01-58/92 од 15.06.1992. године (0620-1246 до 0620-1248)

- стари и нови, самопроглашени, органи НО, штабови, странке, партије, појединци, „добровољци,, и сл.

Како би се у новонасталој ситуацији извршила адекватна попуна најосновнијим старјешинским кадром, Команда ХК је преко ГШ ВРС од ВЈ тражила активне старјешине за попуну јединица. И поред чињенице да су основни критеријуми за упућивање старјешина из СРЈ били добровољни и обавезни (било је условљено мјестом рођења и војним округом упућивања у војну школу) веома мали број старјешина се одазвао добровољно. Дио старјешина се колебао и изналазио разлоге за недолазак (оболијевање „напречац“, тешкоће у породици, пријевременим пензионисањем, напуштањем професионалне службе и сл.). Дио старјешина који су из ВЈ 1992. године, по тада важећем Закону о служби у ЈНА, упућивани су на по три мјесеца, а ступањем на снагу новог Закона о служби у ВЈ упућивани су на шест мјесеци. Са старјешинама који су били у саставу јединице са територије бивше БиХ била је другачија ситуација. Они нису имали ријешен статус у ВЈ па им је једино постављење било у јединици гдје су остали до краја рата. Сви напори чињени за повратак војноспособних обвезника, посебно у периоду јун – октобар 1992. године нису дали готово никакве резултате. То нам је указивало да се морало рачунати само на оно што је остало. Старјешинског кадра није било довољно да би се попунила сва формацијска мјеста. Један од проблема појавио се и у чињеници да дио резервних старјешина бивше ТО и ЈНА није хтио, из различитих разлога, да се прихвата старјешинске дужности. Све ово је утицало да се прибјегне неадекватној попуни, бирајући лица према склоностима, моралним особинама и претходном истицању у дотадашњем извођењу б/д.

Иако се у условима недостатка кадра (војничког и старјешинског) тражио било какав излаз, показало се да ни принцип добровољности није био увијек најбољи и да он у неким условима може имати и негативан карактер. Позитивност добровољности се огледала у неопходности борбе против насиља, поробљавања и стицању слободе, као и одбране части, људског достојанства и у стицању самопоуздања и увјерености у исправност предузетих корака. Појединци и групе које су дошле у зону корпуса са простора Србије и Црне Горе углавном су представљали значајну снагу и

охрабрење. Било је врло позитивних примјера добровољаца који су распоређивани у јединице без било каквог условљавања. Негативне вриједности добровољности су стварале безбједносне проблеме, а исказивале су се првенствено у мотивима насиља и пљачке. Паравојне јединице и поједине групе „добровољаца“ су своје учешће у јединицама условљавали којекаквим захтјевима који се нису могли испунити. Дио група је долазио на основу страначког одређења и промоције странке, а један дио искључиво због пљачке и крађе.

Превазишли наведене проблеме, уз максимално напрезање свих потенцијала, Корпус је крајем јуна 1992. године, под знатним умијећем и вољом новопродошних високих старјешина из Србије, уобличио и коначно дефинисао своју структуру формирао борбени поредак у коме ће, уз мање осцилације издржати све изазове рата.

На основу ове Одлуке командант Главног штаба је наредио формирање команди и јединица ВРС БиХ¹² које је морало да се у потпуности реализује до 15.07.1992. године. У оквиру Херцеговачког корпуса формиран су: Команда корпуса са ПЈ (Билећа), 7. батаљон ВП (Билећа), 7. бв (Билећа), 7. мпоап (Требиње), 7. мап (Калиновик), 7. лап ПВО (Билећа), 7. инжб (Требиње), 7. Снб (Требиње), 7. аутотранспортни батаљон (Билећа), 189. смад (Требиње), 10. херцеговачка мтбр (Невесиње), 23. херцеговачка лпбр (Билећа), 29. херцеговачка пбр (Требиње), 284. сокб (Невесиње) и 529. смтб (Автовац). Осим ових јединица, на простору Херцеговине, у Билећи, лоцирали су још Војни суд, Војно тужилаштво при Команди ХК и 30. ПоБ, која је ХК опслуживала у позадинском смислу. Наредбом команданта Главног штаба ВРС БиХ о организацијско-формацијским измјенама и допунама¹³ од 03.07.1992. године, између осталог, у Херцеговачком корпусу формиране су 2. фочанска лпбр (Фоча), 1. калиновачку лпбр (Калиновик) и 2. лпбр (Борци). За мјесто мирнодопске локације 7. мап, умјесто Калиновика одређена је Билећа. *Овакав састав одражавао је однос могућности које је пружала територија- материјалне и људске, са процјеном могуће будуће употребе на извршењу задатака. Одроз ослонаца на простор попуне и простор ангажовања у току рата утицао је и*

¹² Наредба стр.пов. број: 30/18-17 од 16.06.1992. године

¹³ Наредба стр. пов. број: 30/18-25 од 03.07.1992. године

на означавање бригада као требињска, билећка, невесињска, гатачка, борачка, калиновачка, фочанска, чајничко-руђанска.

Фронт одбране Корпуса био је под сталним притиском дуж своје цијелокупне дужине, под сталном пријетњом упада и пресијецања зоне одбране на њеним најужим дијеловима те врло израженим психо-пропагандним дејством. Као најжешћи могу се означити удари са јужног правца Дубровника, Мостара преко Стоца, Невесињско-Борачког правца, Тресковице и Рогоја ка долини Неретве, те из заштићене зоне Горажде на више пераваца.

Као предуслов у стварању основних услова за своје опстајање, стварања компактне зоне, Корпус је током 1992. године сопственим снагама успјешно извео више операција. Овом приликом истичем три операције и то: „Битка за Херцеговину“, „Херцеговачки коридор“ и „Битка за Требиње“.

Битка за одбрану Херцеговине

Период мај - октобар 1992. године сматра се једним од најосјетљивијих и најкритичних периода за Херцеговачки корпус. У том врло кратком времену догађале су се кључне активности за исход свих планираних дејстава од којих су најбитнији повлачење присутних снага ЈНА, ужичког, ријечног и подгоричког корпуса са 2. Оперативном групом са територије, стварање Херцеговачког корпуса, као и општи напад хрватских снага на простору Херцеговине.

У складу са плановима и договорима о повлачењу снага ЈНА из БиХ и Хрватске снаге ХВ су вршили опсежне припреме за извођење нападних дејстава на територији јужне Далмације, као и остваривање циљева у босанско-херцеговачком рату, а који се прије свега односио на стварање већег простора дубровачког залеђа и обједињавања територије „самостојне Хрватске у повијесним границама“ бановине из 1939. године¹⁴. Ову историјску тежњу, предсједнику Туђману приједлогом плана изнио је генарал Бобетко. Прихватајући овај план, Фрањо Туђман га је, постављењем за команданта Јужног ратишта, лично овластио да тај план и реализује, а омогућио

¹⁴ Повијесне или историјске границе за Хрватску, на нашим просторима су: Бока Которска, граница са Црном Гором и ријека Дрина. Срем, Војводина

му је употребу свих планираних снага (јединице ХВ, ХВО, ХОС и муслиманске снаге са потребном ватреном подршком). Имајући у виду чињеницу да су у скоро цијелој Хрватској, сем у јужној Далмацији, борбена дејства престала то је ГС Хрватске одлучио извршити прегруписавање и довођење слободних снага ради ставрања повољног односа снага¹⁵. До краја априла 1992. године непријатељ је на простору јужне Далмације груписао и распоредио следеће снаге: дијелови 1. „А“ бр ЗНГ („Тигрови“ - Загреб), 4. „А“ бр ЗНГ („Пауци“ - Книн), 116. бр ХВ („Неретвански гусари“ - Метковић), 114. бр ХВ („Шкорпиони“ – Сплит), 115. бр ХВ (Имотски) и 156. бр ХВ (Макарска). Овако респектабилним снагама непријатељ је планирао да у што краћем времену изведе муњевит напад из рејона Метковића, разбије наше снаге на подручју Сланог, Стоца и Дубровника, обезбиједи широко залеђе Дубровнику и избије на границу са СРЈ.

Планом је било предвиђено да се спровођењем три операције: „Липањске зоре“ или „Чагал“, „Бура“ и „Бурин“¹⁶ напада на цијелом простору источне Херцеговине од Требиња и Попова поља, на југу, до Борака и сјеверу. Заузимање Требиња је био најзначајнији циљ операције јер су се ту, према њиховим процјенама налазиле команде јединица, логистичка и персонална основа а у околини артиљеријски положаји са којих је нападано дубровачко подручје. Осим Требиња план је предвиђао и заузимање Љубиња, као и довођење у полуокружење Билеће гдје се налазила команда ХК ВРС и на такав начин компромитовати одбрану јединица Херцеговачког корпуса ВРС и створити услове за заузимање источне Херцеговине. Реализацијом овог плана и остварењем зацртаног циља стратешки би био отворен пут хрватским снагама ка Дрини, њиховој вјековној тежњи.

Користећи договорени термин повлачења снага ЈНА са простора БиХ и очекујући конфузију и дезорганизацију на достигнутим линијама јединица ЈНА, која би им олакшала брзе продоре, 18.05.1992. године¹⁷ отпочео је општи напад ХВ и ХВО на снаге

¹⁵ Пред почетак офанзивних дејстава 01.05.1992. године ХВ је на Јужном војишту располагала снагама од око 5300 војника.

¹⁶ Операција „Бурин“ није никада изведена

¹⁷ Датум до кога је СР Југославија преузела обвезу да повуче снаге ЈНА са простора Хрватске и БиХ. Од 18.05.1992. године ЈНА мијења назив у ВЈ.

472. мтбр. Измјештање Требињске бригаде је, под јаким и бесомучним артиљеријским нападима непријатеља, извршено организовано и сукцесивно 18. и 19.05.1992. године. Планом извлачења обезбјеђена је потребна готовост и адекватна ватрена подршка на предњем крају и у извлачењу. Послије напуштања јединица од стране припадника ВЈ и претрпљених губитака, бројно ослабљена и деморалисана, изложена силини удара и јаком артиљеријском дејству непријатеља и без сусједа у извођењу одбране, бригада је наредних дана била суочена са несразмјерним односом снага у корист непријатеља и тиме принуђена на извлачење снага уз сопствени прихват на неуређене резервне положаје на линији одбране: с. Струјићи – с. Величани – с. Завала – с. Пољице Попово – с. Диклићи, с циљем да посиједањем најповољнијих топогафских објеката, спрјечавања продора непријатеља кроз зону одбране, расијецање снага бригаде у ширем рејону Попова поља и даљи продор непријатеља ка Требињу. *У овако формираном борбеном распореду бригада је, уз мање осцилације издржала све изазове до краја октобра 1992. године.*

Команде Јужног бојишта ХВ је у циљу заузимања доминантних објеката на бобанској површи, контроле саобраћајнице с. Завала - с. Осојник и избијања на југозападне обронке Попова поља спровела нову нападну операцију. Операција је отпочела 22.07.1992. године. Иако је требала да се изведе муњевито трајала је скоро два мјесеца, до 15.09.1992. године. Ударну снагу у операцији непријатеља, која је названа „Ослобођена земља“, чинила је 1.“А“ бр ЗНГ, а садејствовале су јој спдв „Задар“ и група ХОС. Резервне снаге, јачине батаљона из 4.“А“ бр ЗНГ, биле су распоређене у с. Орашац, а било је предвиђено да заузете линије преузму 115., 148. и 156. бригаде ХВ. Тежиште операције је било на подручју Бобана, од границе РХ до јужне ивице Попова поља, а по ширини од комуникације с. Слано - с. Завала на западу до с. Осојник на истоку, на правцу с. Шћеница – с. Рапти Бобани – с. Пољице Попово.

Цјелокупно провођење одбрамбене операције Корпуса карактерисало је мноштво мањих активних дејстава у циљу спрјечавања непријатеља на уредно организовање и провођење озбиљнијих намјера. Притисак непријатеља на читаву зоне одбране Тре-

бињске бригаде био је жесток. Док се 3. мтб грчевито борио у рејону Голубовог камена, с. Запланик, с. Вуковићи и Влаштице¹⁸, 2. и 4. мтб и Бобанска чета упорно су бранили висове на западном ободу Попова поља (Равне главе (тт 616) - Осмар (613) - Оштро брдо (тт 532) - Челињак - Овча (тт 497) - Вранилова глава (тт 532)). И поред снажних артиљеријских удара и више пјешадијских напада, који су кулминирали 13.07.1992. године, припадници 3. батаљона Требињске бригаде су херојски одбранили објекат Влаштица и сломили напад непријатеља.

Команда корпуса и требињске бригаде схватили су да су ово судбоносни тренуци за Требиње и Херцеговину и да је ово била одсудна и пресудна битка. Она је значила опстанак или нестанак Херцеговине. Донесена је одлука о одсудној одбрани, одбрани без повлачења. Како би се посјео дио међупростора у зони Требињске бригаде, одбрана учинила отпорнијом, ојачао систем одбране а положаји што боље увезали, команда Херцеговачког корпуса је из састава Билећке бригаде 10.07.1992. године претпочинила дио јединице ТО Требиње, а потом откомандовала и 529. самостални батаљон¹⁹ из састава Гатачке бригаде у Требињску бригаду.

У тренуцима када је непријатељ у с. Пољице Попово дошао на око пар стотина метара од команде бригаде и када је зграда команде била више пута погођена, због уливања повјерења борцима, командант бригаде, пуковник Прстојевић Миладин, није дозволио да се исто измјешта. Знао је да ће, ако се крене са измјештањем команде бригаде или повлачењем јединица са неких положаја доћи до велике панике, како у јединицама бригаде, тако и у самом Требињу, а што би условило иселјавање становништва, а тиме пада зоне одговорности бригаде и компромитовање цјелокупне зоне Корпуса. То је имало велико морално и психолошко дејство на борце. Требињска бригада је у борбама активном одбраном ломила и

¹⁸ На положаје 3. мтб нападале су снаге непријатеља еквивалента двије бригаде, дијелови 2. гбр 4. гбр и 163. бр ојачане са 13 тенкова (једанаест Т55 и два тенка Т34) од чега осам тенкова на предњем крају и пет тенкова у резерви у Купарима.

¹⁹ У склопу формирања јединица на простору општине Гацко, на Петровдан, 12.07.1992. године формиран је 529. самостални моторизовани батаљон, који се касније презвао у 1. батаљон а касније прерастао у 18. херцеговачку лаку пјешадијску бригаду, познатија као Гатачка бригада

сломила офанзиву и нападну моћ непријатеља и осујетила намјере непријатеља да избије на ивицу Попова поља и лијеву обалу р. Требишњице.

Иако је непријатељ планом операције у другој фази предвидио продужетак напада, због изнурености јединица, претрпљених губитака и развучености снага био је принуђен да пређе у одбрану, а да дио професионалних снага премјести у резерву. Извлачењем професионалних бригада ХВ значајно је и завршетак операција на Бобанској површи. Након двомјесечних исцрпљујућих борби, упорном и еластичном одбраном припадници Требињске бригаде су успјели стабилизovati линију фронта на линији: с. Струјићи – с. Мухарева љут – Градина (тт 758) – Гомила (к. 547) – Зеленикова глава (тт 481) - Влаштица (тт 911) - Звијезда (к. 480) - Малаштица (тт 628).

Послије заустављања напада у рејону бобанске површи и Иванице, непријатељ је одлучио да изврши прегруписивање снага и да дејства пребаци у долину ријеке Неретве. За извршење операције ангажоване су све расположиве снаге ХВ, ХВО и муслиманске снаге и концентрисане у рејону Метковић – Опuzен.

У периоду 07. – 23.06.1992. године непријатељ је, уз јаку ватрену подршку, успио овладати долином Неретве, Мостаром и Стоцем и избити у рејон Попово поље и Подвележје.

Операција „Херцеговачки коридор“

У другој половини 1992. године у зони одговорности Херцеговачког корпуса сталној опасности од напада били су изложени превој Чемерно, раскршће Саставци, тунели у Сухој, бројни мањи мостови и вијадукти, те околна села са српским живљем, као с. Изгори. Учесталим провокацијама и оружаним испадима заосталих група муслиманско-бошњачких снага у зони Корпуса трпљени су значајни губици у инфраструктури и становништву.

Ове чињенице, као и тактичко-територијална раздвојеност старе и источне Херцеговине утицали су на одлуку команде Херцеговачког корпуса да изведе нападну операцију под називом „Херцеговачки коридор“. Операција је изведена на простору источне и

старе Херцеговине, груписањем намјенски издвојених снага из већ постојећих састава у октобру 1992. године у ширем простору зоне одговорности Корпуса. Операција је имала нападни карактер, са предузимањем радњи одбране и заштите виталних објеката.

Главни правац операције био је Гацко – Чемерно - Тјентиште а носиоц дејства ојачани гатачки батаљон. Помоћни правац био је Фоча - Тјентиште а носиоц дејства снаге Тактичке групе Фоча. Јединице учесници операције, послје вишедневног претраживања терена од заосталог непријатеља и минираних објеката, спојиле су се у долини р. Сутјеске – Тјентиште - Суха, чиме је створена јединствена територија и деблокирана Фоча као значајно раскршће. Ова операција представља први значајнији примјер формирање и ангажовање здружених тактичко - оперативних снага Корпуса, привремене здружене команде те руковођење са истуреног у односу на основно командно мјесто. Такво поступање постат ће пракса у функционисању снага Корпуса, као врло рационална и ефикасна.

Повлачење ВЈ са Превлаке и борба за Требиње

Најтежи, скоро кризни, период Херцеговачког корпуса био је у октобру и првој половини новембра 1992. године. У складу са споразумом Ћосић – Туђман, током септембра 1992. године, уз посредовање међународне заједнице, интензивирани су преговори између хрватске и српске стране о повлачењу снага ВЈ са дубровачког подручја. Споразум је постигнут и потписан 24.09.1992. године на броду британске ратне морнарице ”Авенгер” између генерала Јанка Бобетка, команданта Јужног бојишта и генерала Павла Стругара, команданта 2. ОГ ВЈ а утаначен у Женеви, 30.09.1992. потписима предсједника СРЈ, Добрице Ћосића и Хрватске, Фрање Туђмана уз присуство копредсједника Сајруса Венса и Лорда Овена. Њиме је регулисано потпуно повлачење ВЈ са подручја Конавала, односно Републике Хрватске са линије: Звијезда (тт 521) – с. Плат – с. Обод – Цавтат на територију Црне Горе и демилитаризација полуострва Оштра до 20.10.1992. године. Заједничка декларација предсједника СРЈ и Хрватске, која је укључивала Споразум о Превлаци, потписана је 20. октобра, дана када је планирано повлачење са Превлаке²⁰.

²⁰ Момир Булатовић, Правила ћутања, Народна књига/Алфа, 2004

Користећи општу ситуацију коју је створило потписивање овог споразума, политички и војни врх Републике Хрватске је до- нио одлуку да се извођењем нападне операције у првој фази овлада Требињем, а да се потом у другој фази пробојем заузме Љубиње и тиме доведе Билећа у полуокружење. У циљу обезбјеђења по- вољног односа снага у људству и техници, непријатељ је у рејон Затон –Дубровник, извршио довођење јединица еквивалента пет бригада²¹.

Овај споразум се негативно одразио на оперативни положај Херцеговачког корпуса. Угрозио је и довео у питање одбрану њего- ве јужне зоне. Посебно негативне посљедице су се односиле на зону Требињске бригаде, која је са појавом око 30 км новог, небрањеног простора, дошла у полуокружење. Овај небрањени простор уједно је био и најкраћи пут који је из Конавала директно изводио у Тре- биње. То је био најтежи, скоро кризни, период. Проблем је био још већи имајући на уму чињеницу да Требињска бригада није имала сопствене снаге којим би покриле ово подручје. Како се морало реаговати у кратком року, команда Херцеговачког корпуса је одлу- чила да се издвајањем дијела слободних снага из Билећке бригаде, ангажовањем једне чете полиције Требиње и додатном мобилиза- цијом обезбиједи снаге еквивалента једног батаљона којим би се посјео дати рејон. Иако је квантитет попуне донекле задовољавао, квалитет попуне (ВЕС-овна структура) није одговарао потребама.

Требињска бригада, тежишно њени 3. и 5. мтб, отпочели су са вођењем тешких борби за спречавање продора непријатеља ка самом Требињу, на самој линији одбране, на правцима: Чилипи – с. Згоњево; с. Иваница – с. Волујац и с. Запланик – с. Талежа.

Снажним нападима са фронта и из позадине били су угроже- ни положаји 1. и 2. чете 5. мтб. По отпочињању напада дошло је и до потешкоћа у одржавању везе, а основни проблем у организа- цији одбране била је немогућност квалитетног вођења ПОБ и зау- стављања тенковских јединица непријатеља. Снажан продор тен- кова дуж комуникације с. Ускопље – с. Јасеница, њихово дејство по

²¹ У склопу напада на Конавле и Влаштицу ангажоване су следеће јединице: 1., 2. и 4. бр ЗНГ; 145 бр ХВ и 163 бр ХВ, јединице ХОС, специјалне јединице ХВ и јединице полиције

положајима 5. мтб, као и чињеница да војници нису посједовали никаква противоклопна средства, негативно је утицало на морал и уносило страх и панику међу борце. Једновремено са дејством снага са фронта отпочело је дејство диверзантско-терористичких група „Конавле“ са бока и из позадине. У овим дејствима у окружењу су остала, а потом и погинула 4 војника. У условима, гдје се радило и о људству без искуства у непосредном извођењу борбених дејстава, негативно се одразило на квалитет одбране. На иницијативу потчињених, дошло је до неорганизованог и самосталног повлачења са положаја. Након заузимања с. Јасеница, непријатељ је овладао раскрсницом путева с. Главска – с. Шиљешци и с. Ускопље – с. Ставча, и продужио напад ка с. Балетине. Губљењем положаја у рејону с. Вељи До и изложеношћу лијевог крила чете тенковској и артиљеријској ватри непријатеља у питање је дошла одбрана рејона 1. чете.

У циљу интервенције на угроженом правцу и покушаја поправљања тактичког положаја и повратка изгубљених положаја Команда ХК је у рејон одбране 5. батаљона упутила дио ИДОд. Како је одбрана зоне бригаде била угрожена и пријетио продор непријатеља на правцу: с. Бротнице – с. Згоњево и избијање у Требиње, остављајући одсјечене и окружене снаге 3. и дијелове 5. мтб, команда Херцеговачког корпуса је донијела одлуку да за затварање овог правца употреби дијелове 1. батаљона Гатачке бригаде.

Избијањем непријатеља на линију: с. Рупни До - с. Заградиње – с. Главска тежиште напада је премјештено на правце с. Иваница – Бувавац (к.490) и с. Орах – с. Церовац са циљем овладавања објектом Влаштица (тт 911), расијецања одбране Требињске бригаде и продужетак напада ка Требињу. Извлачењем 1/5. батаљона на резервне положаје у опасност су дошли положаји 3. мтб на лијевом боку на објектима Звијезда (к. 480) и Малаштица (тт 628). Губљењем положаја на објектима Дријен (к. 579) и Бувавац (к. 490) снага 3. Батаљон је доведен у полуокружење.

Послије исцрпљујућих петодневних борби, у току ноћи 24/25.10.1992. године борци 3. мтб повукли су се са Влаштице и с. Бобовишта и посјели неуређене резервне положаје, а непријатељ је посјео Влаштицу и објекте са сјеверне стране комуникације Требиње - Дубровник. Заузимањем овог доминантног објекта неприја-

тељ је могао успјешно контролисати све прилазе Требињу и сам град, а омогућавао је и успјешну организацију одбране.

Наношењем губитака у живој сили и материјалним средствима на требињском правцу непријатељу је сламана нападна моћ. Како је напада непријатеља заустављен то је он извршио прегруписавање снага и исте усмјерио ка Билећкој бригади с циљем расијецања одбране бригаде у рејону објекта Велиш (тт 396) и продужетак напада на правцу Столац – Љубиње.

Напад непријатеља са линије Дреновац (тт 368) – Доња Дубока, уз јако петочасовну артиљеријску припрему отпочео је 01.11.1992. године на правцима: Дреновац (тт 368) – Велиш (тт 396) и Доња Дубока – Велиш (тт 396). Херојском одсудном одбрањеном бораца на Велишу осујећен је напад припадника ХОС-а и на нијети им знатни губици у живој сили²². Непријатељ је покушао пробој и у рејону с. Бодироге, али безуспјешно.

Након десетодневних борби, непријатељ је 10.11.1992. године обуставио дејства према Билећкој бригади, а слободне снаге усмјерио ка Невесињској бригади у извођењу „Митровданске офанзиве“.

Закључак:

Херцеговачки корпус је формиран у изузетно тешким условима у току извођења непријатељске офанзиве на јужном дијелу зоне одговорности и у току напуштања зоне од стране команди и јединица ЈНА. Основни вид дејства Корпуса током 1992. године била је оперативно-стратегијска одбрана. Цјелокупно провођење одбрамбене операције карактерисало је мноштво мањих активних дејстава у циљу спрјечавања непријатеља на уредно организовање и провођење својих намера.

Херцеговачки корпус је, избијањем ратних сукоба у БиХ, био изложен јединственим нападима хрватске војске и хрватско – муслиманских снага из БиХ и био је на тежишту борбених операција половином 1992. године. О истрајности одбране Херцеговачког

²² Од тридесетак припадника ове јединице у нападу су погинула четири припадника а 16 их је рањено.

корпуса говори и чињеница да је он током 1992. године на линији фронта око 200 км осујетио сталне нападе ХВ²³, ХВО и А БиХ, а у једном моменту у августу 1992. године био је у прилици и пробити непријатељске линије. *Припадници Херцеговачког корпуса су у дејствима против изузетно снажних дејстава ХВ, ХВО и муслиманских снага.*

Успјешним извођењем одбрамбене операције Херцеговачки корпус је одржао простор Херцеговине и сачувао цивилно становништво од већих и тежих искушења. Одбранио је слободу, част и понос свога народа. Упркос губитку трећине предратне општине Требиње, важних кота и објеката у зони одбране, борци су својом пожртвовношћу, храброшћу и високим борбеним моралом успјели не само одбрани своја огњишта и очувати слободу свог завичаја, већ одбрани и спасити Требиње, Љубиње и Невесиње и цијелу источну Херцеговину од поновног геноцида над српским наодом који се десио у Другом свјетском рату.

²³ ХВ је у различитим периодима током године ангажовала респектабилне снаге (дванаест бригада - три гардијске и девет бригада ЗНГ и друге јединице подршке и то: „А“ бр ХВ „Тигрови“ (комплетна јединица од 6 пјешадијских батаљона, ард, оклопн батаљон); „А“ бр ХВ „Громови“ (комплетна бригада ојачана јединицом за специјалне намјене „Црне мамбе“ и оклопним батаљоном); „А“ бр ХВ „Пауци“ (комплетна бригада од 5 пјешадијских батаљона, једним оклопним батаљоном и ард); 112. бр ХВ Задар; 113. бр ХВ Шибеник; 115. бр ХВ Имотски; 116 бр ХВ Метковић, Опuzен, Плоче; 156 бр ХВ Макарска, Омиш, Вргорац; 163. бр ХВ Дубровник; 102 бр ХВ ојачана четом „Кобре“ Нови Загреб; 145 бр ХВ, Дубраве, Загреб; 148 бр ХВ, јединица за специјалне намјене „Зрински“, Трње, Загреб; сард ПВО (Бјеловар); 71. батаљон ВП (Ријека); 72. батаљон ВП (Сплит); Јединице ХОС-а, јединице ХВО и Специјална полиција Дубровник

Литература

1. Булатовић Момир, *Правила ћутања*, Београд: Народна књига/Алфа, 2004.
2. Буха Алекса, *Српска у контексту*, Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 2008.
3. Група аутора. *Херцеговачки корпус*. Билећа: СПКД "Просвјета", 2017.
4. Јањић Зоран, *Невесињска бригада у рату 1991-1995*, Земун: АМД Систем, 2017.
5. Кадијевић Вељко, *Моје виђење распада; Војска без државе*, Београд: Политика, издавачка делатност, 1993.
6. Кољевић Никола, *Стварање Републике Српске, Дневник 1993 – 1995*, Бања Лука: Службени гласник Републике Српске, 2008.
7. Крајишник Момчило, *Јачи од силе и судбине*, Подгорица: Књижевна заједница Српског националног савјета, 2016.
8. Тосић Добрица, *Босански рат*, Београд: Службени гласник, 2012.

ФОРМИРАЊЕ НЕВЕСИЊСКЕ БРИГАДЕ

**Радован Радојичић, пуковник
Јањић Зоран, пуковник**

Војно-политичка ситуација на подручју Невесиња

Историја претходног отаџбинског рата на подручју Невесиња почиње са припремама за одбрану и заштиту живота и егзистенције српског народа. Поучени посљедицама распада бивше државе у Словенији, а поготову у Хрватској и судбином српског народа на тим просторима наш народ се наоружавао, обучавао, организовао и настојао да у сарадњи са ЈНА што спремније дочека евентуални ратни сукоб, а до кога је почетком 1992. године и дошло. Прва жртва из Невесиња био је редовни војник ЈНА Шулетић Вукашина Здравко са Залома који је као морнар погинуо у 14.11. 1991. године на Јадранском мору.

У току 1991. године, све до септембра мјесеца једина легитимна оружана снага на подручју општине Невесиње била је Територијална одбрана, која је по Уставу тадашње државе заједно са ЈНА била најшири облик за пружање оружаног општенодржавног отпора и организовања радних људи и грађана за оружану борбу. Општински штаб Територијалне одбране Невесиње био је потчињен Окружном штабу Територијалне одбране Мостар, а овај Републичком штабу Територијалне одбране Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине.

Општински штаб ТО Невесиње по ратној формацији у току 1991. године имао је на ратном распореду 296 војних обвезника у сљедећим јединицама:

1. Штаб Територијалне одбране са бројним стањем 67 војних обвезника,
2. Одред територијалне одбране са бројним стањем 112 војних обвезника, а у својој структури је имао: команду, три стрељачка вода и пратећи вод,
3. Самостални противдиверзантски вод са бројним стањем 35 војних обвезника,
4. Позадинску базу са бројним стањем 51 војни обвезник и
5. Јединица везе са 31 војним обвезником.

Ужички корпус је дошао на подручје општине Невесиње 22.9.1991. године. Команда корпуса смјестила се у Кифино Село, командант корпуса је био генерал мајор Милан Торбица, а начелник штаба пуковник Душан Лончар. Доласком Ужичког корпуса на подручје Херцеговине њему су претпотчињене све јединице ЈНА и сви штабови територијалне одбране у Херцеговини.

Већ крајем септембра и почетком октобра по захтјеву команде корпуса у Невесињу се мобилише одређен број војних обвезника и упућује на дубровачко ратиште. Претежно се мобилишу војни обвезници који су имали ратни распоред на радној обавези у предузећима из Невесиња, а ти војни обвезници су позивани и распоређивани у ратне јединице на подручју Мостара из разлога што војни обвезници из реда хрватског и муслиманског народа нису прихватили позиве на мобилизацију, јер су сматрали да је ЈНА окупаторска војска. Такође на служење војног рока није се одазивала већина регрута из реда словеначког, хрватског, муслиманског и албанског народа па су мирнодопске јединице биле спријечене да нормално функционишу и извршавају своје редовне задатке. Предсједништво СФРЈ је у децембру мјесецу донијело Одлуку да се резервни састав може задржати у јединицама до четири мјесеца.

Иначе, на вишестраначким изборима у Невесињу је победила странка Српски покрет обнове (СПО) и треба истаћи да је тадашња званична невестињска политика коју је представљао владајући СПО, била против ЈНА (за коју су као и Хрвати и Муслимани говорили да је окупаторска) и да су правили побуне у јединица-

ма Ужичког корпуса посебно у артиљеријском дивизиону са КМ на Оџаку. На сједницама Скупштине општине Невесиње одборници из реда СПО су пропагирани да се војно способно становништво не треба јављати на позиве за мобилизацију и да је ЈНА окупаторска и издајничка војска. На сву срећу по српски народ, највећи број становништва и војно способних обвезника није слушао њихову причу и пропаганду, већ се радо одазивао на позиве за мобилизацију. Историја ће показати због чега је од стране те странке дошло до радикалног заокрета, од патриотске и просрпске странке, до пропагирања издајничке и погубне политике по српски народ. О каквој издајничкој политици се радило најбоље свједочи детаљ када су мобилисане јединице Општинског штаба територијалне одбране у складу са договором команданта Ужичког корпуса и команданта ОпШТО Невесиње кренуле да изврше смјену људства у Мостару, које је било у резерви четири мјесеца, говорили „идите дабогда се ни један не вратио“.

У току октобра мјесеца 1991. године организовано је измјештање наоружања из складишта у долини Неретве. Тако је комплетно наоружање из складишта у Габели премјештено у складиште Шеховина код Невесиња, а складиште из Баћевића је пресељено у Калиновик. Пресељењем наоружања и муниције руководио је Ужички корпус, а сарађивао је и ОпШТО Невесиње.

Општински штаб ТО са својим јединицама прву мобилизацију је имао почетком новембра 1991. године, а задатак мобилисаних јединица је био контрола територије на подручју Невесиња и приправност за евентуално упућивање на дубровачко ратиште. Пошто није било потребе за упућивање на дубровачко ратиште јединице су демобилисане. За вријеме мобилизације већина муслиманског становништва која је била у саставу јединица ОпШТО Невесиње није се одазвала на мобилизацију, тако да је ОпШТО у сарадњи са војним округом у Требињу извршио измјене са војним обвезницима од којих се очекивало да ће се одазвати на мобилизацију.

Прва мобилисана јединица на почетку 1992. године из састава Штаба био је Специјални противдиверзантски вод (СПДВ), а вод је размјештен у рејону Бакрачуше и имао је задатак да контролише и обезбјеђује путне комуникације између Невесиња и Мостара и

да осматра догађања на тој територији. Осматрање су обављали са три одређена положаја: Комић, Ријоч и у захвату комуникације Рабина Удрежње. СПДВ је крајем фебруара претпочињен 10 моторизованој бригади (мтбр) у Сјеверни логор, а задатак одреда је био посједање положаја на објекту Брканово брдо, које се налази недалеко од Хума према Лиштици.

Почетком марта 1992. године мобилисане су остале команде и јединице ОпШТО Невесиње и упућене и претпочињене у састав 10. хмтбр. До мобилизације је дошло након процјене команде Ужичког корпуса о бројном стању у јединицама наведене бригаде, а у договору са командантом ОпШТО Невесиње с обзиром на чињеницу да је планирано повлачење Ужичког корпуса и непостојање адекватног извора за попуну ратних јединица ЈНА.

Ужички корпус је из Херцеговине отишао половином марта, а у Невесиње је дошла 13. бригада из Ријечког корпуса, чији командант је био потпуковник Јовановић Велимир.

Експлозија цистерне поред касарне Сјеверни логор десила се 3.4.1992. године око 17 часова. Тога дана у пријеподневним часовима командант 13. корпуса, генерал мајор Момчило Перишић у хотелу Неретва имао је састанак са министром одбране БиХ Јерком Доком, на коме је било ријечи о успостављању реда и очувању мира у Мостару и да не дође до отвореног сукоба ЈНА са локалним становиштвом које не признаје ЈНА као своју војску као ни постојећу државу као своју домовину. Старјешине Команде и команданти потчињених јединица 10. мтбр након завршеног састанка биле су на реферисању код команданта бригаде пуковника Милојка Пантелића, а истом је присуствовао и генерал Перишић. Експлозија се десила након реферисања, а јака експлозија срушила је крило зграде у којем су биле војничке спаваонице. Срећом, у спаваоницама је било мало војника, тако да није било много жртава. Погинуо је само један резервни војник, Кисић Перо из Љубиња, један војник је теже повријеђен, а више војника и старјешина је лакше повријеђено.

Веће жртве су избјегнуте због тога што је тога дана била смјена у јединицама које су биле на борбеним положајима, тако да су војници који су дошли са смјене, након ручка изашли у град.

У то вријеме у Сјеверном логору још увијек је било Муслимана међу старјешинама и цивилним лицима на служби у ЈНА, међутим индикативно је да ни један од њих тога дана није био на послу, што говори да су они имали нека сазнања да ће се нешто десити у касарни.

Задатак Секретаријата за народну одбрану био је увођење војних обвезника у војну евиденцију, упућивање на одслужење војног рока, распоред војних обвезника у ратне јединице након одслужења војног рока и позивање војних обвезника на мобилизацију. Због ситуације у земљи и ситуације у којој се налазио Секретаријат за народну одбрану и нису могли успјешно извршавати Законом прописане послове. Јединични картони војних обвезника пресељење су у организациону јединицу Савезног Секретаријата за народну одбрану Требиње, тако да је мобилизација била компликована.

Помоћ на евидентирању и мобилизацији војно способног становништва које је избјегло из долине Неретве, као и са других подручја, надлежним органима пружао је Општински штаб Територијалне одбране Невесиње. Мобилисани војни обвезници су упућивани у састав 10. и 13. бригаде, а своје потребе за људством пријављивали су у личним контактима са ОпШТО Невесиње.

На дан 21.04.1992. године са територије општине Невесиње од домицилног становништва укупно је било мобилисано и упућено на извршавање борбених задатака 1150 војних обвезника са сљедећим распоредом: 632 в/о 10. мтбр, 150 в/о 13. бригада, 65 в/о никшићка бригада, 90 в/о обезбјеђење објеката, 81 в/о Касарна Невесиње, 62 в/о артиљеријски дивизион Чобаново поље, 60 в/о дубровачко ратиште и 10 в/о Калиновик.

За разлику од готово 100% мобилизације свог људског потенцијала са подручја Невесиња, на подручју долине Неретве мали број војних обвезника из реда српског народа се стављао под команду тадашње ЈНА. Разлог за овакав однос може се тражити у политичкој неспособности и неактивности политичког руководства. Евидентно је да су по појединим мјестима у долини Неретве формиране локалне војне и полицијске структуре које су се само у логистичком смислу ослањале на јединице ЈНА, које су извршавале своје редовне и борбене задатке са недовољним бројним стањем.

Ситуација се у позитивном смислу мијења када је становништво из долине Неретве избјегло на подручје Невесиња и других мјеста у Херцеговини. Тада се војно способно људство масовно прикључивало у јединице ЈНА, а касније у јединице Војске Републике Српске. На овоме мјесту треба истаћи чињеницу и истину да Невесињске бригаде, одбране Невесиња, Херцеговине и Републике Српске не би било без војних обвезника из долине Неретве, као и других мјеста одакле је српско становништво избјегло.

Бригаде које су дејствовале на подручју долине неретве

10.мтбр

Са доласком Ужичког корпуса на простор Херцеговине и 10. мтбр са командом у Сјеверном логору у Мостару претпочињена је истом, а због тадашњег политичког, националног, кадровског, социјалног, територијалног, материјалног и медијског стања, ова бригада није била у могућности да заживи у пуном формацијском саставу, а проблем недостатка људства рјешаван је путем додатних мобилизација војних обвезника из реда српског народа са подручја Источне Херцеговине. Од новембра мјесеца 1991. године, а поготову од фебруара 1992. године јединице 10.мтбр су посједале положаје од Салаковца до Чапљине, већином на десној обали Неретве користећи доминантне објекте који су омогућавали добру контролу територије и одбијање евентуалних напада са релативно малим бројним стањем.

Тадашња ратно-политичка дешавања у Босни и Херцеговини, долини Неретве, па и шире, определијелила су и условила да 10.мтбр уз борбено повлачење са десне обале Неретве заузме резервне положаје на лијевој обали дана 11.06.1992. године. Даља динамика борбених дејстава доводи је у неповољан тактички положај тако да је 10.мтбр била приморана да се борбено повлачи и са резервних положаја у прилично неповољним тактичко-оперативним условима уз егзодус и панику цивилног становништва. Тако се бригада нашла на борбеним положајима ван мостарске долине са којих је у жеку борбених дејстава, 16. јуна 1992. године отпочело формирање нове ратне јединице која је чувала и сачувала Невесиње, Српску Херцеговину и Републику Српску.

13. пмтбр

13. бригада ЈНА била је лоцирана у Илирској Бистрици у саставу 13. корпуса, познатијег као Ријечки корпус. Крајем августа 1991. године премјештена је у Ријеку, а крајем новембра исте године, након одлуке руководства бивше државе о измјештању јединица ЈНА из Словеније, бродовима Ратне морнарице превезена је у Бар, а одатле сопственим превозом у Билећу.

У Невесиње је стигла крајем 1991. И почетком 1992. године и размештена је у касарну, где је изводила обуку и уређивала касарну. Након експлозије цистерне у Мостару, командант је добио задатак да изврши додатну мобилизацију и да напусти касарну, што је и учињено, а 5. априла бригада је размештена у рејону Чобанова поља. Седмог априла је извршила наступање и распоредила се у рејону Шћепан Крста и Доњег Брштаника.

Бригада је од пјешадијских јединица имала један батаљон чије је бројно стање, због проблема са попуном, више прилично чети. Исти случај је и са извиђачком четом, која је по бројном стању, одговарала воду. Слична ситуација је била и у осталим јединицама.

Због ситуације на терену бригада је добила задатак да се спусти на Дубравску висораван, што је она и учинила 10. априла и успоставила контакт са јединицама 10. мтбр. Командно мјесто развијено је у рејону Расадника, а положаји су били од села Маслине до села Прењ.

Након одлуке да се јединице ЈНА повуку са простора БиХ бригада је добила задатак да попуни упражњене положаје на Јасеничкој коси. За извршење тог задатка одређен је дио мтб и извиђачка чета. Остале јединице су остале на претходним положајима.

Људство је почетком маја дошло у касарну Јужни логор и ту се смјестило, одакле је правило смјене на Јасеничкој коси. На тим положајима су остали до 20. маја. Након тога бригада је добила задатак да брани простор између ријека Буна и Брегава. У састав бригаде полако су се укључивале и мјесне јединице. У периоду од 2. до 5. јуна извршена је смјена команданата бригаде.

Операцијом “Чагаљ” уз директно учешће Хрватске војске бригада је потиснута и у ноћи између 11/12. јуна запосјела је нове положаје на Доњем Брштанику.

У међувремену командовање бригадом је преузео нови командант, пуковник Новица Гушић, а командно мјесто је развио у селу Шћепан Крст.

У том моменту бригада је имала моторизовани батаљон јачине једне чете, као и остале формацијске јединице али са јако слабом попуњеношћу. Позадинске јединице су биле лоциране у Невесињу. Након тога је бригада заједно са 10.мтбр ушла у састав Невесињске бригаде.

Како је формирана невесињска бригада

Како је формирана Невесињска бригада најбоље је описао Зоран Јањић у својој књизи Невесињска бригада у рату 1992-1995 године и због тога тај дио књиге цитирамо у цјелости:

„Околности у којима је настала Невесињска бригада

Ситуација на Чобановом пољу и у Невесињу 16. Јуна 1992. године

Иако је дио 1.батаљона 10.бригаде распоређен на новим положајима, на Чобановом пољу се у поподневним часовима 16.јуна нашло мноштво бораца и цивила из мостарске котлине. Борци су били углавном из јединица Мостарске бригаде, а било је и оних који нису ни стигли да се прикључе некој од јединица, него су из својих насеља кренули да спашавају главу пред надлазећом опасношћу. Велики број њих је наставио пут ка Невесињу, а доста их је остало не знајући шта да раде и куда да крену. Простор Чобановог поља повремено је засипан ватром непријатељских вишецијевних бацача ракета, тако да је било погинулих и рањених бораца. Ту су погинули Божо Кисић, Милован Јаредић и Душко Вукојевић. Свакојаким прича се могло чути међу масом дезорјентисаних и разочараних.

раних људи, а највише оптужби на политичко и војно руководство за ситуацију у коју су доведени. Чуле су се и гласине да су Муслимани из Гацка, у садејству са оним из Невесиња, напали и попалили села Шипачно, Слато, Братач..., што је још више доприносило незадовољству масе. Све у свему, биле су то веома ниске гране на које једна војска може доспјети.

У зони борбених дејстава, као и на територији Невесиња изражени су бројни проблеми, од којих треба истаћи:

- Велики број погинулих, рањених и несталих бораца. Одређен број погинулих је остао на територији под непријатељском контролом, што је код њихове родбине, старјешина и сабораца изазивало неспокојство и жељу да се што прије дође до њихових посмртних остатака, како би им се организовала достојна сахрана. Многи борци и цивили су заробљени и у мукама уморени у логорима смрти у Бијелом Пољу, Мостару, Чапљини, Дретелу, Лори...

- Невесиње и остали градови источне Херцеговине били су препуни избјеглица из долине Неретве, које су у очајању тражиле чланове изгубљених породица и некакав кров над главом. Велики број мобилисаних бораца је у први план ставио бригу о породици испред обавеза према својој јединици. Тако је фронт остао неорганизован и јединице непопуњене, а градови и села на слободној територији пуни наоружаних и огорчених бораца и њихових породица.

- Борбени морал је пао на ниске гране, тако да је било изузетно решко мотивисати било кога да настави борбу и спријечи даље урушавање.

У таквим околностима десила су се два догађаја који ће зауставити негативне процесе, преусмјерити ток даљих ратних дешавања и , касније ће се показати, значајно утицати на исход рата у Херцеговини.

Први догађај је појава пуковника Новице Гушића, који је у рејону Бакрачуше стао пред војску у неконтролисаном повлачењу и својим наступом имао пресудан утицај на заустављање негативних процеса.

Други догађај је самоиницијативна одлука капетана Зорана Пурковића да крене у противнапад у правцу Подвележја.

Пуковник Новица Гушић и зачетак Невесињске бригаде

Пуковник Новица Гушић, након посједаља нових положаја са 13.бригадом, није смиривао него је трагао како што боље да обезбједи леђа и бокове бригаде. У ту сврху је и поставио оно одјелење полиције у рејону села Камена. Такође, тражио је неку јединицу на коју би се могао ослонити за пружање артиљеријске подршке. Тако је, у поподневним часовима 15. јуна, стигао до 13.мјешовитог артиљеријског пука, који је био на ватреном положају у рејону Чобановог поља и састао се са командантом пука, потпуковником Павлом Бандовићем. Ту су се сагласили да је команда Корпуса наредила да пук пружа ватрену подршку бригади, те су утврђивали одређене циљеве за ватрено дејство. Договорили су се да ће Гушић поново доћи сутрадан, како би прецизирали још неке детаље око садејсрва.

Међутим, када је ујутру, 16.јуна, Гушић у селу Марићи оставио капетана Продановића и дао му задатке, те са потпуковником Ристом Алексићем поново дошао на мјесто гдје се синоћ растао са Бандовићем, имао је шта да види: нити је нашао Бандовића, нити његову артиљерију! Шта се, уствари, десило? Након што је мајор Јован Лаловић тог јутра отишао у Подвележје и када је било извјесно да је тамо заробљен, те када је сагледао комплетну ситуацију у рејону Чобановог поља, потпуковник Бандовић је донио одлуку да измјести пук на безбједније положаје. Тако су се у јутарњим часовима јединице пука премјестиле на нове положаје у рејону села Удрезње.

Гушић и Алексић су продужили даље, ка Чобановом пољу и путу који из Мостара води за Невесиње.

И ту су имали шта видјети: велики број војника, разних борбених и других средстава у нереду се креће ка Невесињу! У разговору са неколицином бораца, разумио је о чему се ради: Мостарска бригада није више у долини Неретве.

Пошто је већ имао слично искуство на Дубравској висоравни, а цијенећи да би даље повлачење имало катастрофалне посљедице по Невесиње и остатак Херцеговине, Гушић је учинио све да их заустави и доведе у некакав ред.

Ишао је од групе до групе и тако стигао чак до Бакрачуше. Борац Миленко Авдаловић, који се тог пријеподнева затекао на Бакрачуши, овако је описао разговор пуковника Гушића и обезглављених бораца:

„Сачекај бре, човече! Куд трчиш, куд ћеш? Је ли те гони неко? Еј, бре, војниче, имаш ли ти пушку, зашто бјежиш?... Па, не може се Невесиње и Херцеговина бранити из своје куће... Станите, молим вас као Господа Бога и преклињем вас Богом и светим Савом да се зауставите и станете у строј!“

„Ко си ти да нас заустављаш и постројаваш, јесу ли те послали Милошевић и Караџић? Сви сте ви комунистички официри исти, сваки сте рат изгубили, само сте знали у миру да живите и уживате! Све сте имали, а сад сте земљу упропастили... ово је издаја...“

„Ја сам пуковник Новица Гушић. Нико ме није послао, сам сам дошао. Рођен сам овдје и хоћу своју родну груду да браним заједно са вама. Кунем вам се да имам најбоље намјере и зато вас позивам да станете у строј...“

Епилог овог необичног разговора борац је описао овако: “Војници су, помало зачуђени, погледивали један у другог и, снебивајући се, лаганим и несигурним кораком стајали у строј. Престала је галама и жаморење, а у главама војника родила се потпуно нова мисао: можда је овај човјек стварно у праву. Строј је брзо нарастао, пон ово су се сакупили војници из разбијених јединица, почели су договори, све је добило свој смисао, није било хаоса...”

Сама појава пуковника Гушића дјеловала је необично у условима какви су тих дана владали у овом дијелу Херцеговине.

На први поглед види се да се ради о човјеку у пуној животној зрелости, осредњег раста, чврсте грађе, правилних црта лица, потпуно сиједи косе, немарно почешљан, увијек избријан. На себи је имао љетњи маскирни комбинезон са редовно до лаката заврнутим рукавима. Понекад би преко комбинезона носио лаки прслук на којем је са предње стране било мјесто за двије бомбе. На лијевој страни груди стајала је метална ознака чина пуковника. Никада није имао капу на глави. Око појаса је носио плетени опасач, а на њему футрола са револвером *магнум*. Када се налазио у зони борбе-

них дејстава, често је у руци носио аутомат *хеклер*. Ходао је лагано, али одлучно, кораком човјека за кога се каже да са обје ноге чврсто стоји на земљи. Саговорника је увијек гледао право у очи, што је у комбинацији са помало грубим мушким гласом одавало човјека који посједује висок ниво самопоуздања. Није говорио много, али начин на који је говорио давао је до знања да му поговора нема.

Није узмицао у критичним ситуацијама, поготово у дуелима у које је западао тих дана. Није била ријеткост да му се од стране бораца упути и нека тешка ријеч, па чак и да се потегне оружје на њега. У таквој ситуацији окренуо би се према „нападачу“ и равнодушним, али одлучним гласом казао: „ајде, кукавицо! Пуцај, ако мислиш да ћеш показати јунаштво! Што се ниси јуначио на усташама, имао си кад? Али, знадни, ако ја потегнем оружје, ја ћу и пуцати! А када овај пуковник пуца, он не промашује“!

Са таквим ставом и таквим ријечима „противник“ је у старту доживио пораз, а друштво око њега обавезно се стављало на пуковникову страну и препуштало му улогу вође.

Имајући све наведено у виду, не треба да чуди како је Новици Гушићу тог 16. јуна пошло за руком да заустави руљу и преобрази је у послушан војнички строј! Чим је бјежанија стала, он је одмах издао наређења да се заузме положај за борбу. Било је то у правцу насеља Јарчишта, сјевероисточно од Бакрачуше, гдје се тог поподнева и развила борба са муслиманским јединицама. Он је као искусан официр знао да Невесиње не може бранити на Грепку и то је на сваком мјесту понављао.

Од тога часа Гушић је практично преузео на себе одбрану Невесиња на најугроженијем правцу непријатељског напада. Тада није ни знао детаље у вези са страдањем дијела команде и дијела јединица Мостарске бригаде у Подвележју. Једино му је на памети било да се заустави бјежанија и да се линија одбране Невесиња одмакне што даље. Иако борци и јединице којима је издавао наређења за борбу формално нису биле из његове, 13.бригаде, томе није придавао значај.

Стогасе, без имало сумње, може констатовати да је 16. јун 1992. године дан када је заживјела нова јединица, Невесињска бригада, која је на себе преузела улогу одбране овог дијела Херцегови-

не, на најугроженијем, мостарско-невесињском правцу. Формално-правно то се десило два дана касније, када је командант Корпуса, пуковник Радован Грубач на састанку у Невесињу потврдио чињенично стање.

Новица Гушић је рођен у невесињском селу Братач 24. септембра 1941. године, као близанац са братом Томиславом. Име је добио по оцу који је неколика мјесеца раније, 27. јуна, погинуо у борби са усташама које су из Калиновика преко Морина долазиле у испомоћ угроженом усташком гарнизону у Невесињу.

Браћа су четири разреда основне школе завршила у Братачу, а друга четири у Невесињу. Након осмогодишње школе Новица је упућен у Војно-индустријску школу у Земуну. Ту се први пут одвојио од брата близанца, који је упућен на школовање у Трстеник.

Пошто Новица није имао афинитета према науци која му се нудила у Земуну, ту школу је напустио и конкурисао за средњу подофицерску саобраћајну школу у Земуну. Ту је остао само три мјесеца, а крајем године прекомандован је у састав војне полиције у Приштини.

Године 1961. започео је школовање на Војној академији у Београду, а 1965. године, као млади потпоручник, распоређен у гарнизон Марибор. На служби у гарнизону Пула провео је 1967. годину, а 1968. године поново се вратио у Марибор.

Године 1970. дошао је на службу у гарнизон Београд. У периоду од 1973. до 1975. године завршио је школовање на Командно-штабној академији. Након школовања остао је у гарнизону Београд до 1988. године, када је поново отишао у Марибор. Ту је био до 1991. године, када је ЈНА дефинитивно отишла из Словеније.

У богатој официрској каријери обављао је командне дужности од командира вода до команданта саобраћајног батаљона, а од управних дужности био је начелник саобраћајне службе Центра високих војних школа у Београду и начелник саобраћајне службе Мариборског корпуса.

У мају 1992. године дошао је у Херцеговину ради обиласка јединице која је дислоцирана из Мариборског корпуса, гдје је остао до 7. јуна, када се чудним сплетом околности нашао на дужности команданта 13. бригаде у Дубравама.

Битка за Подвележје Извлачење хаубичке батерије са Равница

Међу борце који су су тог 16.јуна нашли на Чобановом пољу дошла је информација да је у воду капетана Блажа Перина у рејону утврђења Губерача погинуо Момир Иваниш и да је његово тијело остало на територији под контролом Муслимана из Подвележја. Такође, препричавало се да је на Равницама остала комплетна хаубичка батерија 122 мм и да је велико питање да ли је већ пала у непријатељске руке. Информације су дошле и до капетана Пурковића, који је одмах био спреман за акцију да се дође до тијела погинулог борца, али и до хаубичке батерије. „Ако батерија дође у непријатељске руке, посљедице по нас ће бити много горе од овога што нам се до сада десило“, размишљао је Пурковић. Одлучио је да крене ка Подвележју и освртао се, не би ли приволио некога да му се придружи. Ту се нашао поручник Момо Паровић са својим водом који је бројао 34 борца, до кога је такође стигла информација о Иванишевој погибији. Он се први придружио Пурковићу. Привољели су и двије тенковске посаде да крену са њима. Једну је предводио Милан Ђурић из Требиња, а другу Марко Савић из невесињског села Крекови. Била је то већ озбиљна група, макар да опроба снагу, своју и непријатељску.

Пурковић је направио распоред и јединица је са Чобановог поља кренула ка Подвележју. Он се са тенковима кретао асфалтним путем, Паровића и његов вод је распоредио на десну, а људство свог батаљона на лијеву страну пута. На једном дијелу фронта нападао је и капетан Рајо Радојичић са групом бораца из 1. батаљона и капетан Тихомир Јањић са малим бројем људи који је преостао од 3. батаљона.

На раскрсници ка Равницама сачекала их је муслиманска група и ту се развила прва борба. Напад је услиједио и са правца Кокорине, са објекта Ријоч, који надвишава читав крај. Паровић је упутио групу да неутралише дејство са те стране, а а Пурковић се са Ђурићевим тенком усмјерио ка Равницама, гдје се развила права борба. Након неутралисања непријатеља на Ријочу, Паровићев вод се окупља и са једним тенком креће према селу Кружањ. Иако му је

један борац рањен, то га није поколебало да настави ка остварењу циља. Пред селом Кружањ су наишли на непријатељски отпор, а на путу су их дочекале постављене противтенковске мине, као и један противавионски топ 20/3 мм. То је био топ из састава дивизиона ПВО који је непријарел већ поставио и припремио за дејство. У отвореној борби одбацили су непријатеља на висове изнад Кружња, троцијевац је заробљен, а због отпора на који је наишла Пурковићева група вратили су се на правац Равница.

Када је комплетна јединица кренула у напад, непријатељ на Равницама није имао шансе. Потпуно је разбијен и натјеран на повлачење, а неколико његових војника је погинуло у борби.

Након одбацивања непријатеља са Равница, нашли су хаубичку батерију 122 мм, која је претходне ноћи премјештена од Мерцан главе и велике количине артиљеријске муниције. Одлучили су да оруђа извуку на Чобаново поље, али нису имали вучна возила. Пошто је Паровић имао радио везу са капетаном Лаловићем, затражио је да им упути возила. Но, Лаловић је успио да пошаље само једно вучно возило ТАМ-150 и приступило се извлачењу једног по једног оруђа. С обзиром да је требало прилично времена да се хаубица закачи за возило, да оде до Чобановог поља и врати се натраг, извлачење је потрајало до дубоко у ноћ. Извучено је пет хаубица, а једну нису успјели да прикаче, пошто није имала куку за вучу, те су је онеспособили за дејство.

Ако се изузму офанзивна дејства која су извођена у априлу и мају приликом деблокаде путева према Тасовчићима, кроз Мостар и Бијело Поље, која су била сасвим специфична борба за путеве, борбе у рејону сала Кружањ и на Равницама биле су у ствари прва офанзивна дејства пјешадијских јединица која су предузета, не само од стране Војске Српске Републике, него и од стране јединица ЈНА у долини Неретве. Све до тада, чак од када су у срптрмбру 1991.године јединице Ужичког и Подгоричког корпуса дошле на овај простор, ниједна јединица није изводила нападна борбена дејства. До одређених положаја су долазили наступањем, без борбе и на тим положајима су се искључиво бранили. У овим дејствима је опробана међусобна снага, а успјех у борби је у значајној мјери допринио јачању самопоуздања и пољуљаног морала јединица српске војске. Био је то импулс који ће покренути читаву лавину

коју непријатељ неће моћи зауставити. Да је којим случајем уз Пурковића и Паровића била макар једна ојачана чета и да су имали команду која би им обезбиједила одговарајућу ватрену и сваку другу подршку, непријатељ би био гоњен таквом брзином и са таквим ефектима да би се врло скоро могли повратити изгубљени положаји. Али, нажалост, таквих услова није било и јединице су се вратиле на Чобаново поље.“

Са новим даном 17.јуном долазе и нова наређења и одлуке команданата, а најзначајнија је одлука капетана Пурковића, иако је било мало бројно стање батаљона, да крене у ослобађање Подвележја и на тај начи обезбиједи сигурно залеђе за читаво Невесиње и Источну Херцеговину. Из дана у дан, метар по метар ослобађања је територија и коначно 9.јула Подвележје и репетитор Вележ су ослобођени и запосједнута је линија одбране 2.батаљона Невесињске бригаде. Храбри борци на челу са командантима и командирима, су без обзира на сталне и јаке непријатељске нападе, све до краја рата сачували линију одбране Невесињске бригаде, која је посједнута крајем јуна 1992.године.

ФУНКЦИОНИСАЊЕ ПОЗАДИНСКОГ ОБЕЗБЈЕЂЕЊА НЕВЕСИЊСКЕ БРИГАДЕ

Радмило Кравић, пуковник

У касарни у Невесињу развијено је позадинско командно мјесто. Ту се налазио помоћник команданта за позадину, потпуковник Добрислав Ковачевић. У позадинском органу формиране су следеће службе:

- Техничка служба, начелник – капетан Желимир Вујадиновић. Након његовог одласка из бригаде ту дужност је обављао потпоручник Саша Кукило. Референти у техничкој служби су били водник дипл. инж. Миладин Ивковић и водник Драган Медан;

- Интендантска служба, начелник – поручник Новица Медан, а референт у овој служби је била Снежана Кокотовић;

- Саобраћајна служба, начелник – водник дипл. инж. Владимир Чампара;

- Санитетска служба, начелник – капетан доктор медицине Трифко (Трипо) Брењо;

- Ветеринарска служба, начелник – поручник доктор ветерине Жарко Маврак;

- Финансијска служба, начелник – мајор Борислав Ђукић. Након његовог одласка из бригаде ту дужност је обављао водник Добрислав – Добро Кокотовић. Референт у овој служби била је Рада Ројевић;

- Грађевинска служба, начелник – водник Драган Анђић.

На позадинском командном мјесту налазио се и помоћник начелника штаба за организацијско-мобилизацијске и персоналне послове. На челу тог органа налазио се капетан Петар Дрвенција. Половином августа 1992. године Дрвенција је постављен на дужност замјеника команданта позадинског батаљона, а дужност је предао капетану Ристу Орозу. У саставу органа формиран су следећи реферати:

- Реферат за опште персоналне послове, референт – капетан Милан Симовић;

- Реферат за мобилизацијске послове, референт – водник Радивоје Радуловић;

- Реферат за персоналне послове, референт – Бранка Продановић.

Позадински батаљон (позб)

Позадински батаљон је, као и све остале јединице бригаде, формиран обједињавањем позадинских јединица 10. и 13. моторизоване бригаде. Позадински батаљон 13. бригаде остао у касарни у Невесињу када су почетком априла борбене јединице изашле на Чобаново поље. Позадински батаљон 10. бригаде био је лоциран у касарни Сјеверни логор до 11. јуна. Измјештањем командног мјеста бригаде у Подвележје, отпочело је и измјештање позадинског батаљона у Невесиње. С обзиром да је позадински батаљон намијењен за опслуживање свих јединица бригаде: пјешадијских, артиљеријских, оклопно-механизованих, ПВО, везе и др., може се само замислити колико је у његовом инвентару било средстава, алата, прибора, резервних дијелова, муниције и разне друге опреме потребне за живот и рад бригаде у ратним условима. Сву ту опрему и средства су припадници позадинског батаљона у току неколико дана извезли у Невесиње.

Формалним спајањем двије бригаде, формиран је и позадински батаљон и он је у наредним данима и седмицама успостављао потребну структуру, која је имала основни задатак да успјешно одговори захтјевима који су стизали са фронта. Поред тих захтјева,

батаљон се суочавао са бројним изазовима који су произлазили из чињенице да се касарна налази у граду који је препун избјеглог и осталог народа у невољи.

Командант позадинског батаљона уједно је био командант касарне, тако да су потребе наметале организационо и друго прилагођавање условима какви су владали у то вријеме у Невесињу. Тако је, на примјер, у ресторану касарне „Невесињска пушка” вршена припрема и подјела хране за избјегла лица из долине Неретве и других крајева који су спас нашли у Невесињу. У саставу радне групе формирана је и група за тов свиња која је прасила око 100 крмача и товила 350-500 свиња за потребе бригаде, тако да се већи дио потреба у свињском месу обезбјеђивао из сопствене производње.

Због специфичности и величине зоне одговорности бригаде и непрекидних борбених дејстава које је бригада изводила, позадински батаљон је био ојачан са дијеловима јединица позадинске базе Херцеговачког корпуса и то: хируршка чета, која је придодата саснитетској чети, те месарски и пекарски вод који су ушли у састав интендантске чете, а пупуњени су војним обавезницима са подручја Невесиња и Мостара. Због великог броја објеката које је батаљон обезбјеђивао као и то да је команда батаљона уједно била и команда касарне, у батаљону је формирана чета за обезбјеђење објеката.

Батаљон је формирао сљедеће јединице:

Техничка чета, чији је командир био потпоручник дипл. инж. Ранко Савић. Чета је у свом саставу имала:

Вод за техничко одржавање, који је у свом саставу имао:

- Радионицу за одржавање неборбених моторних возила са складиштем резервних дијелова за возила точкаше у касарни Невесињска пушка, чији је командир – руковаоц био капетан Душан – Дуле Радић, који је поред своје основне дужности обављао и дужност командира вода.

- Радионицу за одржавање борбених возила гусјеничара, чији је командир био Томо Лојпур.

- Радионицу за одржавање пјешадијског и артиљеријског оружја, чији је командир био водник Марко Милошевић;

- Радионицу за одржавање возила точкаша у насељу Килавци, чији је командир био водник Милован Зуровац;

- Радионицу за одржавање средстава везе, чији је командир био Видак Паровић.

Вод за техничко снабдијевање, који је у свом саставу имао:

- Складиште убојних средстава Шеховина, чији је руковаоц, уједно командир обезбјеђења објекта и командир вода био мајор Анђелко Мањак;

- Складиште пјешадијског наоружања и муниције у касарни Невесињска пушка, чији је руковаоц био Момчило Граховац;

- Складиште резервних дијелова за борбена моторна возила гусјеничаре, чији је руковаоц био дипл. инж. Радован Кравић;

- Складиште погонских средстава, чији је руковаоц била водник Гордана Човило;

- Складиште артиљеријских убојних средстава Јозовина, чији је руковаоц био водник Ђоко Рул.

Интендантска чета, чији је командир био капетан прве класе Ђоко Радовић. Његовим скидањем са војне евиденције, крајем 1992. године, дужност командира чете преузео је потпоручник Обрад Шкипина. Чета је у свом саставу имала:

Складишни вод, чији је командир био водник Душан – Дуле Вујичић, а у свом саставу је имао:

- Складиште хране, чији је руковаоц био старији водник прве класе Миро Шкипина;

- Складиште интендантске опреме, чији је руковаоц био водник Милорад Драговић;

- Интендантски сервис са складиштем интендантске опреме чији су руковаоци били Љубо Бошњак и Неђо Ћорић (уједно руковаоц интендантских материјалних средстава),

- Обућарску радионицу, чији је командир био водник Обрад Скојачић.

Пекарски вод, чији је командир био старији водник прве класе Славко Лучић.

Месарски вод, чији је командир био потпоручник Обрад Шкипина (пored основне, обављао је и ову дужност). У саставу вода је била група за тов свиња.

Војнички ресторан, чији је управник био водник Васо Брагић.

Транспортни вод, чији је командир био водник Новица Зуровац. Након његове смрти, дужност командира вода преузео је водник прве класе Горан Зубац. Вод је у свом саставу имао:

- Одељење за путнички саобраћај,
- Одељење за теретни саобраћај,
- Одељење за снабдијевање водом и
- Одељење вучних возова.

Наведене цјелине транспортног вода због специфичности организације саобраћаја у бригади нису имале своје командире, него су све послове у вези транспорта обављали командир вода и начелник саобраћајне службе у команди бригаде.

Санитетска чета, чији је командир био доктор Миро Чавалуга. Чета је у свом саставу имала:

Вод за лијечење, који је у свом саставу имао:

- Гарнизону амбуланту,
- Одељење за опште лијечење,
- Одељење за специјалистичко лијечење,
- Стоматолошко одељење и
- Привремену прихватну амбуланту.

Вод за снабдијевање лијековима са складиштем лијекова

Сво вријеме рата санитетској чети позадинског батаљона била је придодата хируршка чета из састава санитетског батаљона Херцеговачког корпуса.

Чета за обезбјеђење објеката и људства, чији је командир био капетан прве класе Бошко Таминција. Чета је у свом саставу имала:

- Вод за обезбјеђење касарне, чији је командир био водник Жарко Шиповац;
- Вод за обезбјеђење магацина и парка моторних возила на

објекту Јозовина, чији је командир и уједно руковаоц магацина био заставник прве класе Миливоје Милошевић – Меча;

- Вод за обезбјеђење језера и водообјеката, чији је командир био капетан прве класе Вујко Авдаловић;

- Одељење пријавне службе, чији је командир био поручник Момо Петковић.

Вод за асанацију бојишта, чији је командир био водник Неђо Лиздек. Вод је у свом саставу имао:

- Одељење за сјечу дрва,

- Одељење за утовар покретних материјалних средстава и

- Одељење за опремање погинулих бораца (мртвачница), чији је командир био Лазар Голијанин.

7. Грађевинска група, чији је руководилац био начелник грађевинске службе у бригади, водник Драган Анђић. У саставу групе организоване су:

- Столарска радионица, чији је руководилац био Драган Пекез и

- Водоинсталатерска радионица, чији је руководилац био Данило Кајго.

Противпожарно одељење, чији је командир био водник Радош Аџић.

По питању веза у касарни и гарнизону, батаљон се ослањао на вод из састава чете везе, који је био стациониран у касарни.

Важно је напоменути да је позадински батаљон, поред логистичке подршке Невесињске бригаде, у значајној мјери вршио подршку и Друге лаке бригаде са Борака, као и чете ВОЈИН на Буквици. То се односило на снабдијевање хљебом, те одржавање средстава везе и поправку моторних возила. Поред обавеза логистичке подршке, приликом озбиљних угрожавања јединица на фронту, батаљон је формирао борбене групе ранга вода за испомоћ на одређеним правцима. Најдужи период у ком је требало да обезбиједи испомоћ некој од јединица био је ангажовање у оквиру 5. батаљона у рејону Вилиног кланца, гдје је већи дио 1995. године стално било ангажовано до 15 бораца. Овај задатак је умногоме отежавао рад по питању подрш-

ке, јер није било једноставно са смањеним бројем људи обезбиједити све захтјеве који су се налазили пред батаљоном.

У периоду након формирања, командант батаљона је био капетан прве класе Анђелко Мањак. Међутим, Мањак је доживио незгоду у којој је повријеђен, због чега је неко вријеме био одсутан из јединице. За то вријеме дужност команданта је обављао капетан Петар Дрвенција. То је потрајало до 1. маја 1993. године, када је за команданта позадинског батаљона постављен поручник Радмило Кравић. Капетан Петар Дрвенција је остао на дужности замјеника команданта батаљона.

У команди батаљона још су се налазили:

- потпоручник Станислав Пантић, референт за безбједносне послове;
- поручник Момчило Петковић, референт за обавјештајне послове;
- водник Павле Савић, благајник и
- Видак Мучибабић, референт за опште и курирске послове.

Бројно стање батаљона са придатим јединицама кретало се око 400 људи.

Борбена дејства која су се изводила у зони одговорности Невесињске бригаде од стране непријатеља карактерисала су се масовном примјеном разноврсног наоружања и борбене технике, повећаним учешћем борбених средстава ватрене подршке са циљем да се бригади нанесу што већи губици уз истовремено чување сопствене живе силе и МТ средстава. У концепцијама свих армија свијета и данас као и раније напад представља одлучујући и решавајући вид б/д. У зависности од ангажованих снага, простора на коме ће се водити, може имати тактички, оперативни или стратегијски значај, а непријатељ је хтио дејствима по Невесињској бригади то и да оствари, поготово у двије Митровданске офанзиве.

У односу на положај Невесињске бригаде, непријатељ је припремао и водио непрекидно дејства на фронту и позадинским дијеловима јединица бригаде.

Моторизована бригада у одбрамбеном и нападном боју добија општи задатак чија дубина зависи од односа снага, припадности непријатеља и врсте његове одбране, састава јединица, ватрене подршке, карактеристика земљишта и времена вођења напада. Општи задатак се дијели на ближи и следећи, више узастопних или дневних задатака што зависи од конкретних услова. Имајући у виду сложеност проблема који произилази из повезаности различитих чинилаца, приликом извршавања борбених задатака бригаде позадинско обезбјеђење се морало организовати и прилагодити свим насталим условима и брзо и квалитетно пружити подршку борбеним јединицама бригаде.

Моторизована бригада, нападна и одбрамбена дејства може водити самостално или у саставу више јединице у различитим временским, земљишним, борбеним, економским и друштвеним условима. Поред основних, постоји низ других услова који се могу мијењати, као последица развоја нових савремених система и њихове употребе на бојишту. Савремени борбени системи карактеришу се све већом отпорношћу на бојишту, ватреним и маневарским могућностима.

Циљ напада или одбране операционализује се кроз конкретизовање задатака свим ангажованим снагама. Остваривању циља напада или одбране мтбр у извесној мјери доприносе и ефекти правременог и квалитетног позадинског обезбјеђења и функционисања поз. батаљона као система у бригади.

Позадинско обезбјеђење обухвата низ планских, организованих мера и активности које се непрекидно проводе преко планских и извршних органа позадине по свим сегментима ПоОб-а и непосредно утичу на квалитет извршења задатака бригаде. У новије вријеме, када се све чини да се минимизирају људски губици, поред врхунске обучености људства и квалитет, исправност и правременост логистике има велики утицај на ток борбених дејстава.

Позадинско обезбјеђење бригаде проводи се и непосредно реализује преко извршних јединица поз. батаљона и оно представља трајан непрекидан низ мјера и активности које се извршавају прије и током извршења задатка.

Позадински батаљон до почетка борбених дејстава треба да обезбједи квалитетне материјалне припреме јединица бригаде по свим сегментима ПоОб-а.

У току извршења напада бригаде мора обезбједити беспрекорност функционисања свих јединица поз. батаљона у снабдјевању средствима и њихово одржавање. По остваривању ближег и наредних задатака бригаде, мора вршити правовремено планирање о премјештају и евентуалној измени шеме снабдјевања у складу са новонасталом ситуацијом.

За успешно извршење борбеног задатка бригаде велики допринос даје позадински батаљон правилним и организованим системом снабдевања, одржавања занављања МТС, као правовременог и квалитетног збрињавања повређених и оболелих припадника јединице.

Извршење борбеног задатка бригаде као што се види условљено је у извјесној мјери, квалитетним и правовременим позадинским обезбјеђењем јединица бригаде по свим сегментима ПоОб-а, а посебно сијлелеђим чиниоцима:

карактеристике борбеног задатка бригаде;

оспособљеност позадинског батаљона за извршење намјенских задатака;

припадност и карактеристике непријатеља;

услови у којима бригада изводи борбена дејства.

Нападна дејства која је непријатељ изводио на Невесињску бригаду карактерисала су се великим бројем брзих и узастопних акција по борбеним дјеловима бригаде, јаком ватреном подршком, што је условило велики утрошак МТС брзе и изненадне ударе против непријатеља, сталном потребом снабдјевања п попуне јединица, померањем делова бригаде у складу са током напада и др.

У свему томе поз. батаљон морао је да нађе своје место у систему функционисања бригаде при извршењу задатка бригаде у одбрани територије.

Јединице позадинског батаљона морале су бити у потпуности оспособљене за извршење задатака из свог сегмента ПоОб-а

јер од оспособљености јединица поз. батаљона и њиховог правовременог ангажовања зависи правилност и потпуност ПоОб-а који у многоме доприноси успјеху извршења борбеног задатака бригаде. За извршење свих задатака бригаде потребно је извршити што квалитетније, стручне и материјалне припреме јединица поз. батаљона и квалитетне материјалне припреме свих јединица бригаде у погледу занављања дотрајалих МС, попуње недостајућим МС опорком неисправних МС или њихове замјене, попуње јед. артиклима исхране и СДО као и попуња јединица потребним Сн МС и другим средствима наоружањем и муницијом потребним за извршење задатака.

Што се квалитетније изврше стручне и материјалне припреме јед.поз. батаљона прије почетка б/д то ће мање бити проблема у току напада или било ког борбеног задатка бригаде.

У току извођења активних б/д правовременост снабдјевања и занављања МТС у великоме доприноси квалитету и темпу реализације борбеног задатка.

Услове позадинског обезбеђења додатно је усложњавало што је бригада сва борбена дејства изводила на крашком земљишту које се одликује ниским густим растињем и каменом подлогом (шкољ) које је доста оцједито али са малим бројем комуникација у зони одговорности бригаде, што је ограничавало употребу ОМЈ као и дотур МТС до свих делова бригаде.

Квалитет ПоОб- а у многоме је био условљен изворима попуње и материјалне резерве као и квалитетом планирања организовања и спровођења ПоОб- а.

Најефикаснији допринос поз. батаљона борбеним дејствима бригаде је када су правовремено извршена сва планирања и обезбјеђене потребне материјалне резерве за извршење задатка и када читав систем рада јед. поз. батаљона функционише као један од кључних система и правовремено извршава све своје обавезе без застоја и ометања извршења задатка јединица у борбеном додиру.

Динамичност нападних дејстава непријатеља изискивала је чешће препланирање рада јединица поз. батаљона. Али правилним радом свих јединица и к-де поз. батаљона он се брзо прила-

гођавао потребама организације функционисања система ПоОб- а.

Позадински батаљон је основна тактичка јединица чији је основни задатак позадинско обезбјеђење јединица бригаде, као и одржавање МТС у свим условима извођења борбених дејстава, који мора да задовољи брзо и ефикасно снабдјевање бригаде по свим сегментима позадинског обезбјеђења.

Састав позадинског батаљона био је усклађен са његовом намјеном и стварним потребама бригаде у снадјбевању и одржавању МТС. Позадински батаљон углавном је био опремљен потребним бројем транспортних средстава, алата и уређаја за одржавање, резервних дијелова и других неопходних средстава за брзу и ефикасну интервенцију у свакој јединици бригаде.

Јединице позб биле су обучене и специјализоване у свом домену за рад у свим условима и наоружане су потребним наоружањем за организацију сопствене одбране или укључивања у нападна дејства бригаде уколико то ситуација наложи.

Основни задатак позадинског батаљона у борбеним дејствима бригаде огледао се у томе да као основна тактичка јединица задужена за одржавање МТС, снабдевање јединица бригаде и других делатности из домена ПоОб-а у потпуности задовољи свим потребама позадинског обезбјеђења бригаде приликом извођења борбених дејстава.

Ефикасност рада јединица позадинског батаљона огледала се у томе што су све његове јединице морале правремено да извршавају своје задатке из домена ТоОб- а, ИнОб- а, СнОб- а, СоОб- а и др. и задовоље потребама јединица првенствено првог борбеног ешалона, јединицама ватрене подршке, потом јединицама другог борбеног ешалона и других састава бригаде како би се борбена дејства изводила без застоја који би био узрокован неправовременим радом позадинског батаљона.

Може се рећи да је позадински батаљон је извршио свој задатак ако је задовољио свим потребама јединица бригаде по питању ПоОб- а, ако није ометао својим радом извођење борбених дејстава и ако је бригада извршила задатак у планираном временском периоду.

На крају из свега наведеног и цјелокупне анализе борбених дејстава које је изводила Невесињска бригада може се закључити да је цијели систем позадинског обезбјеђења као и сам позб Невесињске бригаде у потпуности оправдао своје мјесто и улогу у свим борбеним дејствима бригаде и да исти није ометао својим радом борбена дејства бригаде, већ је дао велики допринос извршењу свих задатака бригаде током цијелог периода ратних околности.

Јован Братић:

КРОЗ ОГАЊ

Сјећање на Митровдан -1992. г.

У огњеној зори бљеснуше небеса,
ратничка се копља хитнуше са кула,
у бујици снажној, од крви и меса,
заиграше срца, разбудише чула.

Са мачем у руци Свети Димитрије,
затече у болу Невесиње мало,
никада се овдје ни питало није,
колико је глава за слободу пало.

Из камена овог оживјеше преци,
зачуше се ропци бројних мученика,
да ли ћемо и ми оставити дјечи,
барјаке слободе, химну побједника?

Кренуше у огањ родољуба чете,
кроз бљесак од муња и челичне кише,
свака стопа земље, поносне и свете,
док болује ране тамјаном мирише.

Сломише се раље немани из тмине,
а запјева душа сузом окупана,
ти поносни орле лети у висине,
и слави јунаке Митровога дана.

Земљо Херцегова, крвљу обливена,
чувају те наше посијане кости,
на бедему стојиш чврста ко стијена,
волимо те мајко, волимо, опрости.

ПРВА МИТРОВДАНСКА БИТКА 8-12. НОВЕМБРА 1992. ГОДИНЕ, ОКОЛНОСТИ И ЦИЉЕВИ ОФАНЗИВЕ, ЈЕДИНИЦЕ КОЈЕ СУ УЧЕСТВОВАЛЕ У БОРБИ, ТОК БИТКЕ, ГУБИЦИ И ПОСЉЕДИЦЕ

Зоран Пурковић, пуковник

Никола Гузина, пуковник

***Апстракт:** Релативно лако и брзо протјеривање Срба из долине Неретве код хрватских и муслиманских политичких и војних руководиоца подгрјало је идеју о изласку на повијесне границе. Иако нејединствени по многим питањима нашли су заједнички садржилац и отпочели планирање и груписање снага за нападну операцију. Главне полуге у припреми, руковођењу и командовању операцијом припале су хрватској компоненти.*

За извођење операције ангажовали су све снаге којима су располагали у долини Неретве. Хрватско вијеће одбране ојачано је и знатним снагама регуларне војске Хрватске, чији високи официри су учествовали и у изради и у реализацији плана.

Напад је отпочео, али није се одвијао по њиховој првобитној замисли. Дјелимични почетни успјеси брзо су прерасли у беспоштедне, вишедневне позиционе борбе. Борци Невесињске бригаде упорно су бранили сваки педаљ положаја. Оне привремено изгубљене енергичним противнападима поново су враћали под своју контролу. Полако, али сигурно су ломили нападну моћ непријатеља. Поткрај петог дана и посљедњи напади су утихнули, чиме је Прва Митровданска битка и завршена великом побједом српских бораца.

***Кључне ријечи:** Невесињска бригада, Митровданска битка, пјешадијски напад, одбрамбени положај, батаљон, Врањевићи, Британик, Хрватско вијеће одбране*

Увод

Након повлачења јединица Југословенске народне армије 19. маја 1992. године српски народ у долини Неретве остао је без одговарајућих снага за заштиту властитих живота и огњишта. Са војницима који нису рођени на просторима Босне и Херцеговине је отишао и велики број официра и подофицира, тако да је и оно мало преосталих јединица, непотпуно попуњених резервним саставом, остало без највећег дијела професионалног командног кадра. У насељима са већинским српским живљем постојао је и један број мањих, међусобно неуезаних јединица, углавном водова, организованих по принципу територијалне одбране. То нису биле снаге које би Србима могле гарантовати заштиту и сигурност.

Истовремено, упућивањем својих регуларних јединица на просторе Западне Херцеговине и у шири рејон Метковића, Хрватска је значајно, и кадровски и технички, ојачала постојеће *постројбе* Хрватског војећа одбране и Хрватских оружаних снага.

Користећи новонасталу ситуацију хрватске снаге су, без великих потешкоћа, током мјесеца јуна потиснуле српске јединице и протјерале српско становништво из Мостара и долине Неретве. У овом егзодусу прикључиле су им се и, до тада притајене и *примирене*, муслиманске формације.

Помало понесене лаким успјехом и заокупљене пљачкањем и паљењем незаштићене српске имовине ове снаге нису одмах продужиле напад, што је остацима српских снага дало времена да се зауставе, реорганизују, формирају Невесињску бригаду и посједну положаје на западним и југозападним падинама Прења и Вележи, од Вилиног кланца на сјеверу до кањона Радимље на југу.

Након успјешног поправљања тактичких положаја бригаде у јулу, у Подвележју, остатак љета и почетак јесени протекао је у мањим одмјеравањима снага, која нису могла дати праву слику јачине ни спремности ни једне ни друге стране.

Прави испит је улиједио крајем прве и почетком друге декаде новембра, када се одиграла Прва митровданска битка.

Околности у којима је припремана и циљеви непријатељске нападне операције

Егзодус Срба из долине Неретве крајем прољећа и почетком љета 1992. године није, како је било за очекивати, допринио хармонизацији и побољшању односа између хрватских и муслиманских политичких руководстава и војних формација, због чега једно вријеме нису успијевали успоставити јединствену контролу испражњених српских простора и нису били спремни, ни организационо ни логистички, за нова офанзивна дејства и даље потискивање, још непотпуно организованих и недовољно попуњених и опремљених, српских јединица.

И хрватске и муслиманске војне формације биле су попуњене, у највећј мјери, по националном принципу. Иако су се већински муслиманске јединице изјашњавале и представљале као снаге такозване Армије Републике Босне и Херцеговине, све јединице у долини Неретве су се налазиле под командом Хрватског вијећа одбране. Сходно томе на нижим нивоима је често долазило да спорења и сукоба око надлежности у руковођењу и командовању.

На овом простору истовремено је постојао и низ јединица Хрватских оружаних снага и више самосталних војних и паравојних формација, што је додатно усложавало успостављање и одржавање система власти и руковођења и командовања.

„Ипак, све што се дешавало у долини Неретве било је под будним оком Хрватске и њеног политичког и војног руководства, које се непрекидно старало да неке ствари у долини Неретве не измакну контроли. Наиме, Република Хрватска и даље је држала значајан број својих јединица на територији југоисточне Херцеговине, а њихова команда Јужног војишта је учествовала у планирању и реализацији војних операција на том подручју.”¹

Крајњи циљ хрватско-муслиманских снага у операцији је био излазак на границу са Савезном Републиком Југославијом, односно заузимање територија које су сматрали да им *повијесно* припадају,

¹ Зоран Јањић, *Невесињска бригада у рату 1992-1995*, Невесиње: Општина Невесиње, Општинска борачка организација Невесиње; Београд: Удружење Невесињаца у Београду; 2017, стр. 294.

иако су на истим Срби били у апсолутној већини. За Хрвате то је уједно представљало и одбацивање српских снага и њихове артиљерије на удаљеност са које не би могла дејствовати по Мостару и Стоцу, али и осигуравање дубровачког залеђа, а за Муслимане значајан допринос територијалном заокруживању цјеловитости Босне и Херцеговине под њиховом контролом, чему су, у ствари и тежили.

Планом операције назване „Бура” прецизније је одређен ближи циљ напада хрватске компоненте: „...да одсијече и разбије снаге бригаде јужно од Шћепан Крста, овлада селима Шћепан Крст и Дабрица и да избије на линију Кремнице – село Јасена – Сњијежница – Хргуд, чиме би се практично постигао основни циљ Хрвата у Херцеговини – да њихова регија (кантон) има границу куда је некада била граница Бановине Хрватске. Уколико би се ситуација на фронту одвијала повољно по њихову страну, Хрватима није био стран ни циљ да, заједно са Муслиманима, изађу на границу са Савезном Републиком Југославијом...”²

Реализацију циљева планирали су да остваре кроз двије етапе. У првој: да јаком артиљеријском ватром Невесињској бригади нанесу што веће губитке у људству и борбеној техници; наруше систем командовања и веза; пољуљају самопоуздање и унесу панику у борачке редове; енергичним фронталним нападима да пробију линије одбране бригаде, уведу свјеже снаге, продуже напад и избију на линију: „Мала Вележ – Гребак – Фатњача – Сњијежница – Хргуд.”³ У другој: да, по сређивању борбеног распореда, попуни јединица и увођењу свјежих снага, наставе напад све до избијања на границу са Савезном Републиком Југославијом.

Састав јединица, распоред и задаци снага

Припреме за извођење операције хрватско-муслиманске јединице су отпочеле по наређењу које је издао командант Јужног војишта 9. октобра 1992. године.⁴

² Зоран Јањић, *Невесињска бригада у рату 1992-1995*, Невесиње: Општина Невесиње, Општинска борачка организација Невесиње; Београд: Удружење Невесињаца у Београду; 2017, стр. 296.

³ Исто, стр. 295.

⁴ <https://www.slobodanpraljak.com/>.

У склопу припрема, у циљу бољег руковођења и командовања, садејства и логистичког обезбјеђења, извршена је и реорганизација снага Хрватског вијећа одбране. Од бојни и самосталних сатнија из сјеверних и сјеверозападних мостарских насеља, Бијелог Поља и Дрежнице формирана је 2. бригада Хрватског вијећа одбране⁵, која је имала зону одговорности од Фортице до јужних падина Прења (укључно). Од бојни и самосталних сатнија из јужних мостарских насеља и Благаја формирана је 3. бригада Хрватског вијећа одбране, која је имала зону одговорности од Буска до Фортице. Од муслиманског Самосталног батаљона и неких мањих муслиманских јединица формирана је 1. мостарска бригада, која је такође стављена под команду Хрватског вијећа одбране. Она је имала зону одговорности од коте 690 (према топографској карти тт 690) до Буска. Од јединица размјештених јужно од ријеке Брегаве и у рејону Дубрава формирана је 4. бригада Хрватског вијећа одбране, која је имала зону одговорности од ријеке Брегаве до коте 690.

За извођење операције непријатељ је снаге груписао на неколико праваца. Најјаче снаге је сконцентрисао у рејоне из којих су могле извршити напад на три најзначајнија правца: на шири рејон Подвележја; на Бусак, Чобаново поље и Врањевиће и на коту 690, Брштаник и Љубљаницу. Напад ка Зијемљима у првој етапи није имао у плану.

Снаге за напад на шири рејон Подвележја сачињавали су⁶: борбена група 2. бригаде Хрватског вијећа одбране са дијелом јединица 1. мостарске бригаде - имала је задатак да заузме Шиповац, у садејству са јединицама из правца Фортице продужи напад и заузме Свету гору и Мерцан главу; двије борбене групе 3. бригаде Хрватског вијећа одбране - имале су задатак да се убаце иза линија одбране 2. батаљона Невесињске бригаде и из правца Великог Бањдола нападну хаубичку батерију у Малом Бањдолу и јединице батаљона у Смајкићима и Патковићима; 3. бригада Хрватског вијећа одбране (без двије борбене групе) са 70 бораца 1. мостарске бригаде - имала је задатак да нападне 4. чету 3. батаљона Невесињске бригаде на Равницама, садејствује убаченим групама и споји се са њима у

⁵ Исто.

⁶ Зоран Јањић, *Невесињска бригада у рату 1992-1995*, Невесиње: Општина Невесиње, Општинска борачка организација Невесиње; Београд: Удружење Невесињаца у Београду; 2017, стр. 296.

рејону Бањдола; диверзантска група - имала је задатак да се убаца у дубину борбеног распореда бригаде и у рејону Бишине заруши пут ка Невесињу.

Снаге за напад на Бусак, Чобаново поље и Врањевиће сачињавале су јединице 1. мостарске бригаде⁷: прва борбена група је имала задатак да из рејона Благаја изврши напад на дијелу фронта: Бусак - Козјак - Чобаново поље - Гњило брдо; друга борбена група је имала задатак да из рејона Горњих Врањевића изврши напад на дијелу фронта: Кобиљача - Чомори - Камена; трећа борбена група је имала задатак да са јужне стране нападне јединице у рејону Камене; четврта борбена група је имала задатак да изврши убацивање правцем: Свачићи - Барев до и напад на јединице у Драголосу и Марићима; пета борбена група је имала задатак да садејствује јединицама Хрватског вијећа одбране при заузимању коте 690, продужи напад и заузме Горњи Брштаник и Шћепан Крст.

Снаге за напад на коту 690, Брштаник и Љубљаницу сачињавале су јединице Хрватског вијећа одбране⁸: шеста борбена група је имала задатак да изврши напад правцем: Коташница - Доњи Брштаник - Шћепан Крст; седма борбена група је имала задатак да изврши напад правцем: Доња Љубљаница - Шћепан Крст.

Артиљеријске јединице су груписане на ватрене положаје са којих најефикасније могу подржавати јединице у нападу, неутралисати и уништавати изабране циљеве и остваривати дејство по граду Невесињу.

Оклопно-механизоване јединице су распоређене у очекујуће рејоне, у готовости за извршење напада на правцима: Ходово - Доњи Брштаник - Шћепан Крст и Бишће - Драчевице - Чобаново поље - Невесиње.

За испомоћ снагама у Мостару ангажоване су и неке јединице Јуке Празине, а стављене су под заједничку команду Хрватског вијећа одбране и такозване Армије Републике Босне и Херцеговине.⁹

⁷ Исто, стр. 296-297.

⁸ Исто, стр. 297.

⁹ Исто, стр. 297.

Снаге Хрватског вијећа одбране су у операцији имале и значајну помоћ регуларне војске Хрватске.

Невесињска бригада се, након успјешно изведених првих борби и поправљања тактичких положаја у Подвележју, у јулу 1992. године, организационо и функционално стабилизовала, а њен командни кадар непрекидно је радио на даљем унапређењу и побољшању свих чинилаца борбене готовости.

Војни обвезници из долине Неретве, након збрињавања породица у градовима источне Херцеговине, Црне Горе и Србије, у све већем броју су се враћали и стављали на располагање Команди бригаде, тако да је и њено бројно стање до јесени нарасло и усталило се на око 4.000 људи¹⁰, са колико је на положајима посједнутим у јулу мјесецу и дочекала непријатељску нападну операцију.

Бригада је напад непријатеља дочекала у сљедећем борбеном распореду:

Први моторизовани батаљон је посједао и бранио рејон: десно - Градина (тт 690, укључно), лијево - ријека Радимља (Гомила, укључно), по дубини - Јасена. Бројно стање батаљона је било између 550 и 600 људи.

Други моторизовани батаљон је посједао и бранио рејон: десно - репетитор на Вележи, лијево - Равнице (искључно), по дубини - Кокорина. Бројно стање батаљона је било између 550 и 600 људи.

Трећи моторизовани батаљон је посједао и бранио рејон: десно - Свињарски до (искључно), лијево - Гњило брдо (укључно), по дубини - Јарчишта. Бројно стање батаљона је било између 650 и 700 људи.

Четврти моторизовани батаљон је посједао и бранио рејон: десно - Гњило брдо (искључно), лијево - Драголос (укључно), по дубини - Фатњача. Бројно стање батаљона је било мање од 500 људи.

Пети моторизовани батаљон је бранио рејон: десно - Вилин

¹⁰ Зоран Јањић, *Невесињска бригада у рату 1992-1995*, Невесиње: Општина Невесиње, Општинска борачка организација Невесиње; Београд: Удружење Невесињаца у Београду; 2017, стр. 298.

кланац (укључно), лијево - Брасина (укључно), по дубини - Црна гора. Бројно стање батаљона је било између 500 и 550 људи.

Због карактеристика и величине зоне одбране бригаде моторизовани батаљони били су ојачани различитим јединицама ватрене подршке, оклопно-механизованим саставима и јединицама противваздухопловне одбране, а придавана су им и нека појединачна средства. Сходно томе ове јединице нису ни имале своје јединствене рејоне и ватрене положаје.

Остале јединице бригаде, зависно од намјене, биле су размјештене у најпогодније рејоне у зони одбране бригаде, у захвату највјероватнијих праваца употребе.

Команда бригаде се налазила на Пријекиим грмима, а позадинско комадно мјесто у Невесињу.

Команда бригаде је располагала информацијама о намјерама непријатеља, а дјелимично и о циљевима, покрету и груписању његових снага. Предузела је низ мјера како би што спремније дочекала напад и губитке свела на најмање могуће: позвала је све одсутне борце да се јаве на положаје; извршила поуну муницијом, горивом, храном и другим потребама; провјерила и успоставила паралелне системе веза; обилазила јединице, стицала увид у стање и издавала допунска наређења.

Имајући у виду да дио јединица по својој намјени не борави на првој борбеној линији и да се борци из удаљенијих мјеста са планског одмарања још нису били вратили, процјена је да је на предњем крају одбране у тренутку напада било око 1.500 бораца.¹¹

Ток битке

Први дан

Митровдан су још у давна времена наши преци, не случајно, назвали даном *хајдучког растанка*. Доба јесење, прохладно, често магловито и кишно. Ни Митровдан 1992. године није освитао другачији, једино није било кише. Била је недјеља. Борци су већ били

¹¹ Зоран Јањић, Невесињска бригада у рату 1992-1995, Невесиње: Општина Невесиње, Општинска борачка организација Невесиње; Београд: Удружење Невесињаца у Београду; 2017, стр. 298.

свикли на свакојаке потешкоће и искушења. Они на рововима уобичајено су осматрали и послушкивали околину, а они у земуницама, баракама и другим објектима за одмарање спавали дубоким сном. Не мали број је био и оних које је ово јутро затекло у њиховим домовима, гдје су се спремали да дочекају и прославе породичног заштитника Светог великомученика Димитрија, јер Митровдан је крсна слава више српских породица.

Због упозорења Команде бригаде на могући напад непријатеља борци на положајима су обраћали пажњу на сваки детаљ: „На командном мјесту лаког артиљеријског дивизиона противваздухопловне одбране на Доњем Брштанику, у времену од 04.00 до 06.00 часова на стражи је био Жарко Стевановић, звани Гроф. Око пола сата прије завршетка смјене ушао је у просторију у којој се одмарао командант дивизиона и опрезно га упозорио: *Капетане, са свих страна се чује кријештање лисица или не знам ни ја каква би оно живина могла бити. Не би волио да слутим невољи, али све ми се чини да се неки велики јади јутрос спремају.*”¹² Већ у 05.55 часова Жаркове слутње су се и обистиниле. Лијевом обалом Неретве, од висова Прења на сјеверу до кањона Радимље и платоа Хргуда на југу, отпочела је страховита канонада. У до тада непознату и нечувену симфонију над херцеговачким кршом су се стапали одједи најразличитијих оруђа и детонације њихових пројектила. Земља је подрхтавала. Топови, хаубице, вишецијевни бацачи ракета, тенкови, самоходке и минобацачи салвама зрна су засипали командна мјеста јединица, ватрене положаје средстава за подршку, положаје за одбрану, рејоне размјештаја позадинских и приштапских јединица и друге циљеве у зони одговорности Невесињске бригаде. На њиховој мети нашли су се чак и цивилни објекти у Невесињу. „Гачан број испалењених пројектила се не зна, али се са сигурношћу може констатовати да је на положаје бригаде пало више хиљада артиљеријских пројектила.”¹³

По дужини трајања, броју употријебљених оруђа и испалењених зрна таква сила удара није у Херцеговини забиљежена ни прије ни после.

Пошто су за напад на правцу Подвележја јединице сачињава-

¹² Исто, стр. 298-299.

¹³ Исто, стр. 299.

ли углавном Муслимани, које је подржавао скромнији број оруђа, на томе правцу артиљеријска припрема напада је трајала око сат времена. Јужно, на правцу Доњег Брштаника, гдје су нападале боље подржане јединице Хрватског вијећа одбране, није престајала пуна четири сата. Ни сва сила удара српске борце није спријечила да осмотре и открију скоро све ватрене положаје средстава подршке нападача, па су одмах по јењавању ватрене припреме артиљеријске јединице бригаде и 13. мјешовитог артиљеријског пука отпочеле са њиховим неутралисањем.

Развој догађаја у рејонима одбране батаљона одвијао се различитом брзином и интензитетом. Ситуација се мијењала из часа у час и разликовала се од положаја до положаја и у самим батаљонским рејонима.

Рејон одбране 5. батаљона на десном крилу, након артиљеријске припреме напада, у току дана је само повремено и селективно гађан артиљеријском ватром, ради одржавања пажње, везивања јединица и спречавања њиховог упућивања за испомоћ снагама на другим правцима. На батаљон нису вршени пјешадијски напади. Погинулих и рањених није било.

У рејону одбране 2. батаљона у Подвележју ситуација је била много сложенија и динамичнија. У артиљеријској припреми напада непријатељ је највише дејствовао вишецијевним бацачима ракета, али због ракета нестандардне израде које је употребљавао није остваривао жељене резултате. На мети су се нашли сви значајнији елементи борбеног распореда батаљона: Командно мјесто, ватрени положај чете минобацача 120 mm у Марићима, ватрени положаји хаубичке батерије у Бањдолу, артиљеријска осматрачница на Светој гори, одбрамбени положаји на Шиповцу и Мерџан глави. Како би остварио замисао да расијецањем снага батаљона у рејону Бањдола доведе у окружење Команду батаљона и јединице на предњем крају одбране од Шиповца до Држњаче, непријатељ је у рејон Бањдола убацио борбену групу из састава 3. бригаде Хрватског вијећа одбране, која је имала задатак да нападне и заузме хаубичку батерију, пресијече пут југозападно од села и споји се са снагама које нападају с фронта. У засједи коју је ова група поставила у близини пута погинуо је борац Благоје Бошњак. Он је тога јутра возио муницију за попуну јединица батаљона.

Примарним и секундарним дејством пројектила на крашком земљишту жичне везе су у највећој мјери покидане и онеспособљене, па су наређења и извјештаји углавном преношени путем радио и радио-релејних уређаја. Како је непријатељ имао могућност њиховог прислушкивања наметала се потреба поправке жичних спојних путева. Тако је везиста Данило Лозо из Чете везе, који је у батаљону био на испомоћи, са још једним борцем возилом кренуо да прегледа трасу и поново успостави прекинуту везу са хаубичком батеријом. Недалеко од ватрених положаја батерије дочекала их је пушчана ватра непријатељске засједе, од које је Лозо погинуо.

Командант батаљона, капетан Пурковић, је на сазнање да у борбеном распореду има убачених непријатељских група реаговао формирањем борбене групе ојачане тенком и њеним упућивањем у испомоћ хаубичкој батерији. Група је непријатељске снаге дијелом уништила а дијелом неутралисала, чиме је привремено отклонила опасност у овом рејону.

И на скоро свим другим положајима у рејону одбране батаљона вођене су жестоке борбе.

Са положаја 1. чете на Шиповцу неповољне вијести на командно мјесто батаљона донијело је неколико бораца из њеног састава. Наиме, приликом пјешадијског напада непријатеља погинули су: командир чете - капетан Блажо Перин, командир вода - поручник Бранко Ивковић и борци Здравко Милошевић и Никола Кадијевић. Због јачине напада непријатеља и претрпљених губитака чета се повукла на резервни положај. И овдје је командант батаљона одреаговао формирањем борбене групе за извршење противнапада и поврат изгубљених положаја, на челу са својим замјеником капетаном Милом Марићем. Групу је сачињавало тридесетак бораца батаљона са једним тенком и једним противавионским топом 30/2 mm (прага). Убрзо су јој придате и група из интервентног вода станице полиције из Невесиња, са командиром Миланом Ћерићем и група од двадесетак бораца из интервентног вода војне полиције 2. херцеговачке лаке пјешадијске бригаде, којом је командовао Драго Зубац, које су у међувремену пристигле. Уз подршку минобацача 120 mm и 82 mm, борбена група је отпочела са подилажењем и без губитака и већих проблема изашла на плато Шиповца, гдје је посјела положаје за одлучујући напад. Незадрживим јуришом брзо је разбила непријатеља и натјерала га на повлачење.

Већ око 16.00 часова изгубљени положај био је враћен, без губитака. Тијела изјутра погинулих бораца су пронађена и отпремљена за Невесиње, након чега је отпочето сређивање нарушеног система одбране чете и додатно утврђивање положаја.

Због истуреног положаја, а самим тим и тактичког значаја, непријатељ је свим расположивим снагама и средствима покушавао да заузме и Мерџан главу и Свету гору. Комбинацијом артиљериско-пјешадијских напада је настојао да њиховим посједањем створи услове за директан напад на Командно мјесто батаљона и ватрени положај чете минобацача 120 mm, чијим заузимањем би расијекао рејон одбране батаљона, а јединице на Добрчу и Шиповцу довео у полуокружење. Ипак, борци вода на Мерџан глави, под командом поручника Зорана Мичете и артиљеријски осматрачи на Светој гори, својим храбрим држањем, нису дозволили помјерање одбрамбених линија и заузимање ових објеката.

Знајући за неконтролисани међупростор између јединица 2. батаљона на Држњачи и 3. батаљона на Равницама, који је и користио за убацивање група у борбени распоред бригаде, непријатељ је покушао да нападом и заузимањем положаја вода на Држњачи створи услове за пресијецање пута кроз Подвележје, повезивање са убаченим снагама у рејон Бањдола и одсијецање 2. батаљона од главнине снага бригаде. Ни у нападу на овај положај није имао успјеха, линије одбране су остале непомјерене. У борбама за њихову одбрану погинуо је борац Данило Глушац.

Тако је, након првог дана битке, 2. батаљон заноћио на својим почетним положајима, а непријатељу показао да је потцијенио храброст и умијеће српских бораца и снагу њиховог оружја.

У овим борбама у батаљону је погинуло седам војника и официра.

Ни на положаје у рејону одбране 3. батаљона на Равницама и Чобановом пољу непријатељ првога дана није вршио пјешадијске нападе. Повремена артиљеријска дејства по изабраним циљевима је, након завршетка ватрене припреме, остваривао само ради везивања снага и спречавања њихове употребе на другим правцима. Неангажованост у пјешадијским борбама и добар тактички положај за осматрање омогућили су команди батаљана да буде један од важнијих извора података о распореду и локацији ватрених по-

ложаја непријатељских средстава подршке, првенствено оних која су ватре отварала по циљевима у рејону одбране 4. батаљона на Врањевићима и по коти 690 у рејону одбране 1. батаљона.

Преко рејона одбране 4. батаљона на Врањевићима водили су главни нападни правци из Благаја ка Чобановом пољу. Са расположивим људством команда батаљона није могла обезбиједити њихово потпуно затварање. Зато су посједнути само најдоминантнији објекти: село Чомори и падине Кобиљаче и Велике гомиле. На Каменој се налазио тенковски вод, а у Марићима пјешадијски вод, који је организацијски био под командом Истуреног командног мјеста бригаде на Шћепан Крсту, за које је био одговоран мајор Мирко Николаш. „Према свједочењу официра батаљона, бројно стање тог батаљона до Митровдана износило је тек 132 човјека, а 7. новембра на положају су заноћила 72 борца! Том броју треба додати хаубичку батерију у селу Жуља и вод у селу Марићи, што се у укупном износу креће од 100 до 110 људи. Свакако, недовољно за миран сан официра који су били одговорни за организовање одбране у том рејону.”¹⁴

Пјешадијски напади на положаје јединица батаљона су отпочели непосредно након релативно кратке артиљеријске ватрене припреме. Тежиште напада непријатељ је усмјерио на село Чоморе, које је бранила 1. чета познатија под називом *Билећки добровољци*. Први пјешадијски удар на положајима је дочекао вод професора Драгана Ћузулана. У неравноправној борби вод није успијевао задржати основне и врло брзо је био принуђен да се дијелом повуче на резервне положаје. Борци Миодраг Шешлија, Миомир Дангубић, Миодраг Роган и Миодраг Поповић нису успјели да се извуку са саборцима и од тога тренутка за њихову судбину се није знало ништа.

Чим је сазнао за ситуацију у Чоморима командант батаљона, капетан Продановић, цијенећи да би извлачењем остатка јединице непријатељ стекао значајну тактичку предност и угрозио све остале јединице батаљона, са још двојицом бораца се упутио да лично помогне и организује стабилизацију одбране. Међутим, на прилазу првим кућама у селу, Продановић је тешко рањен од гелера не-

¹⁴ Зоран Јањић, *Невесињска бригада у рату 1992-1995*, Невесиње: Општина Невесиње, Општинска борачка организација Невесиње; Београд: Удружење Невесињаца у Београду; 2017, стр. 300.

пријатељске гранате. Тако се умјесто у Чоморима, по указивању прве помоћи, нашао у невесињској болници.

Ни жестоки нападди, ни рањавање команданта нису пољуљали борбени морал бораца батаљона. Под даљом командом капетана Тихомира Јањића, дотадашњег замјеника команданта, јуначки је издржао жестоке цјелодневне борбе. Већ око поднева почели су пристизати и борци који су се налазили на одмарању. Стигао је и остатак 1. чете са командиром Радом Радовићем, борбена група од тридесетак бораца из Инжињеријског батаљона са поручником Жељком Шиником, интервентни вод из Чете војне полиције, вод из састава Извиђачко-диверзантског одреда Херцеговачког корпуса са мајором Анђелком Милићевићем. Сви они су се одмах по доласку ставили на располагање капетану Јањићу. По пристизању ових снага, у поподневним часовима, извршен је жесток противнапад којим су, у борби прса у прса, повраћени изгубљени положаји. У селу је прво пронађено тијело борца Миодрага Шешлије. У борбама првога дана погинуо је и борац Милорад Ђуровић.

У рејону одбране 1. батаљона на Доњем Брштанику и Љубљаници заједно са јединицама батаљона одбрану је организовао и дивизион противваздухопловне одбране. На њихове положаје нападале су јединице Хрватског вијећа одбране, које су биле опремљене најсавременијим средствима и подржане многобројним средствима подршке свих калибара. Носилац командовања овим снагама била је команда 1. бригаде Хрватског вијећа одбране из Чапљине.

Прикупљање снага непријатељ је извршио на линији: Рудине - Ротимља - Ходово и груписао их за напад на правцима: Ротимља - Рудине - Градина - Шћепан Крст и Ходово - Млијеч њива - Доњи Брштаник - Шћепан Крст. Јединице подршке, од којих је знатан дио припадао јединицама Хрватске војске или је био под њеном командом, ватрене положаје су посјеле у рејонима: Станојевића, Локава, Козица. Црнића и Тријебања. Окосницу снага за напад чинила је Постројба за посебне намјене „Лудвиг Павловић”, под командом пуковника Божана Шимовића, који је углед и славу стекао учешћем у борбама око Дубровника и у нападима на јединице Југословенске народне армије и Војске Републике Српске у Херцеговини.

На овом дијелу фронта артиљеријска припрема напада била је и жешћа и дуготрајнија него на другим. Већ са првим пјешадијским нападима у команду батаљона су почеле стизати и прве неповољне вијести.

Прво је стигао извјештај да је *пала* кота 690. Сазнавши да људство није посјело ни резервне положаје на коти 707 (према топографској карти тт 707), него се повукло на Шћепан Крст, команданту Пејановићу је било јасно да је непријатељу остао широм отворен пут за несметано напредовање ка Шћепан Крсту и пресијецање главног пута за дотур батаљону и евакуацију повријеђених и обољелих. Зато је на угрожени правац одмах упутио групу бораца позадинског вода са капетаном прве класе Слободаном Вукајловићем, која је успјела прије непријатеља доћи до коте 707 и посјести положаје за одбрану.

Извјештаји из 1. чете са Коташнице пристизали су у низу. Најприје се 1. вод, на десном крилу, под јаком ватром и пред налетом непријатеља, повукао на резервни положај, па је командир чете, поручник Ранко Самарцић, био приморан да изврши додатно прегруписавање и помјерање ради увезивања са 2. водом и деснокрилном 2. четом. Истовремено посада тенка којим је чета била ојачана кренула је да пружи подршку 1. воду и наишла на убачену непријатељску групу. У овој засједи погинули су борци Милан Ијачић и Зоран Муратовић. У воду водника Ратка Вукајловића на Мартиновића гомили, од снажне тенковске ватре, теже и лакше је рањено неколико бораца, међу којима и сам командир. Они су захваљујући храбрости и пожртвовању доктора Бора Васиљевића и возача санитета Раша Радуловића правовремено збринути и евакуисани.

Развојем ситуације 2. чета на Велаговини се нашла у врло тешком положају. Била је угрожена са три стране: непрекидним нападима непријатеља с фронта, дејствима са доминантне коте 690 коју је претходно заузео и дејствима у лијеви бок са међупростора насталог повлачењем 1. вода 1. чете на резервни положај. Испомоћ јој је стигла из Команде дивизиона противваздухопловне одбране, са командантом дивизиона на челу.

Нарушени систем одбране је одржаван крајњим пожртвовањем и напорима свих бораца и старешина.

Положаје чете на Коташници Пејановић је ојачао једним водом из састава 3. чете са Љубљанице.

У међувремену су почели пристизати и борци који су се налазили на планском одмору, као и јединице испомоћи: вод од двадесетак људи из станице полиције у Невесињу, са потпоручником Драганом Зиројевићем и група која је мобилисана са радне обавезе у Невесињу.

Подршку јединицама батаљона пружали су и хаубичка батерија са Горњег Брштаника и 13. мјешовити артиљеријски пук из Рабине, дејством по откривеним циљевима.

Капетан Пејановић је од новопрстигле групе бораца мобилисаних са радне обавезе, групе која је бранила коту 707 и једног самоходног оруђа 90 mm оформио борбену групу за напад на коту 690 и њено поновно заузимање. Напад је извршен у раним поподневним часовима, али због отпора непријатеља и претрпљених губитака, ката није заузета. Борбена група се вратила на полазни положај, а ката 690 поново је враћена под контролу батаљона почетком фебруара 1993. године. У току напада погинули су борци Милимир Вучковић и Жељко Зиројевић.

На Коташници је у поподневним дејствима погинуо борац Јован Јонлија.

Јединице батаљона ноћ су дочекале са два изгубљена положаја.

У току дана погинуло је пет, а рањено десетак бораца.

Други дан

На десном крилу, по рејону одбране 5. батаљона и даље је само повремено дејствовала артиљерија, без пјешадијских напада. То су искористиле послуге средстава за ватрену подршку са Плочна да садејствују деснокрилним јединицама 2. батаљона, артиљеријском ватром по непријатељу на сјеверозападним падинама Вележи.

И по рејону одбране 2. батаљона углавном је дејствовала само артиљерија. Пјешадијски напади настављени су само на по-

ложаје на Мерџан глави, гдје је у току борби погинуо борац Милоград Самарџић.

Батаљон је у току дана ојачан војним обвезницима из састава мјесних стража у Слату и Шипачну, које су укинуте. Они су распоређени су у састав 3. чете, на положаје у рејону Дразњаче.

У испомоћ бригади је пристигла и чета од шездесетак бораца из састава Батаљона војне полиције Херцеговачког корпуса, којом је командовао поручник Зоран Терзић. Пошто је придата батаљону размјештена је у рејону Бањдола, у готовости за употребу на угроженим правцима.

Рејон одбране 3. батаљона претежно је гађан повременим артиљеријском ватром. Пјешадијски напад извршен је једино на положаје чете на Равницама, приликом којег је погинуо борац Северин Миљановић. Напад је одбијен а положаји чете задржани.

У рејону одбране 4. батаљона, након поновног посједања изгубљеног положаја у Чоморима, пјешадијске борбе су вођене и у току ноћи. Борци 1. чете су настојали да пронађу и остале погинуле саборце. „Ево како је Спасо Капор, један од ветерана Билећких добровољаца, описао ту ситуацију:...*У том тренутку Раде (Радовић, примј. З.Ј.) предлаже да се иде освојити бијела кућа. Кренуло је нас петнаестак и заузесмо тај положај. Читава ноћ нијесмо спавали, чекамо усташе, јер су од нас на тридесет метара... Кад пред зору, негдје око четири сата, осуше плетуни по нама. То се не зна шта кидају пројектили, пуца жељезо, кида се челик... Убрзо усташе кренуше пјешадијски. И тај напад одбисмо, а они у повлачењу направеше димну завјесу. Мало затим, усташе поново (кренуше) пјешадијски у напад... Кад мало стадоше са нападима, Раде каже: ‘Ајде Спасо да потражимо оне наше док је овај мир’. Кренемо Раде, Пако и ја. Тако смо ишли од куће до куће, а усташе све за нама гранатама... У том тренутку долази Пако и каже: ‘Спасо пожури, рањен је Раде’... Пођем мало даље и нађем Рада. Када сам му скинуо бунду, видио сам да му је гелер пробио плећку. Међутим, он вели: ‘Идемо да тражимо ону тројицу’... Нијесмо далеко отишли од куће кроз башту, кад Раде вели: ‘Ево их сва тројица’... И док ми гледамо наше погинуле другове, усташе поново ошину по нама. То је било за причу, то ни у филмовима не можеш видјети да се толико муниције и граната испали према некоме. Чујемо ми усташе како говоре на моторолу, али и они нас. Како су чули Рада да говори: ‘Овдје Раде’, чујеш како неко од усташа виче: ‘Фатај*

Рада, мајку му... У том тренутку усташе су биле од нас на петнаест метара. Бијемо ми, али бију и усташе са свих страна. Почеше рањавања. Рањен прво Ново Томановић... Један гелер погодио неког Вујовића у око. Од нас двадесет и два, рањено је било шеснаест. Како смо били у страни, не можемо рањенике да извучемо. Неко јечи, неко хоће да се убије, да га усташе не ухвате жива. Јади, али се не дамо. У тој муци и јадима ми смо држали рањенике пуна три сата, нико не помишља да одступи. У једном тренутку нико од нас нема више бомби, а остао нам можда по један оквир муниције. Испред гледам, гомила мртвих усташа, направили лажину испред себе... Увече долази пинц и ту потоварисмо рањене. Крену пинц уза страну, кад да видиш - крв потече из њега, као да си телац заклао. Ја остадох на линији, а Раде пође до команде да види шта нам је даље чинити... Тога дана смо се тукли са усташама и Турцима до поноћи..."¹⁵

Цијелог дана јаке пјешадијске борбе су вођене и на Кобиљачи. Ту су погинули борци Радан Ацић, Саша Миленковић, Радомир Радуловић и Војин Ромовић из батаљона и Миодраг Ковачевић из Чете војне полиције.

Борци нису попуштали, помјерања линија одбране није било.

Рањено је више припадника батаљона и пет припадника Извиђачко-диверзантског одреда Херцеговачког корпуса.

У току дана батаљон је значајно ојачан већим бројем новопристиглих јединица: мјешовитим водом који је претходног дана учествовао у враћању изгубљених положаја на Шиповцу, а који је учврстио положаје 1. чете, знатно ослабљене великим губицима; борбеном групом из састава 2. херцеговачке лаке пјешадијске бригаде; Интервентним водом Чете војне полиције, који је посјео положаје од Чомора до Кобиљаче; водом *Црвених беретки* из састава 2. херцеговачке лаке пјешадијске бригаде, који је посјео положаје од Чомора према Великој гомили; водом хаубица 105 mm и водом минобацача из састава 2. херцеговачке лаке пјешадијске бригаде.

У састав 4. батаљона и организацијски је ушао и вод из села Марићи, а управо у његов састав су распоређивани и борци који су по другим основама долазили у батаљон.

¹⁵ Зоран Јањић, Невесињска бригада у рату 1992-1995, Невесиње: Општина Невесиње, Општинска борачка организација Невесиње; Београд: Удружење невестињаца у Београду; 2017, стр. 309-310.

Рејон одбране 1. батаљона и даље је био под непријатељском артиљеријском ватром, која је овога дана била знатно слабија него претходног. Ни пјешадијска дејства нису престајала, али су се ограничавала само на отварање ватре са линија додира, без покушаја напада. Такав развој ситуације омогућио је команданту и командирима стицање личног увида у стање у потчињеним јединицама и предузимање мјера на његовој стабилизацији, ојачавању и учвршћивању одбрамбених положаја. Приступило се и планирању и припремама за враћање положаја на Коташници, изгубљених претходног дана.

Од гелера артиљеријске гранате на Коташници је рањен командир чете, поручник Ранко Самарцић, но он, ни са поломљеном руком, у оваквој ситуацији није хтио да напусти своје борце. Након указане прве помоћи остао је на положају.

У току дана батаљону су пристигла и ојачања у људству. Мајор Анђелко Милићевић је довео групу из Извиђачко-диверзантског одреда Херцеговачког корпуса, која је претходног дана учествовала у борбама на Врањевићима, а потпоручник Милош Чабрило вод из састава борбене групе 2. херцеговачке лаке пјешадијске бригаде, са једним противавионским топом 30/2 mm (прага).

Трећи дан

У рејону одбране 5. батаљона у односу на претходни дан и артиљеријска дејства су постала рјеђа, а губила су и на силини удара.

У рејону одбране 2. батаљона хрватско-муслиманска команда је настојала да ојачавањем снага оствари пробој линија одбране у рејону Пољица, Свете горе и Мерџан главе, овлада путевима у рејону Шиповца и обезбиједи спајање снага са фронта са борбеним групама 3. бригаде Хрватског вијећа одбране убаченим у рејон Бањдола. У ту сврху у борбу је увела свјежих „...70 припадника Специјалне постројбе војне полиције Хрватске заједнице Херцег-Босне и 90 припадника 1. мостарске бригаде...”¹⁶ Најжешће борбе су вођене у ширем рејону Мерџан главе. Пошто нису успјеле да остваре намјере ове снаге су повучене у касарну Сјеверни логор, а умјесто њих положаје на Крстини је посјело седамдесетак

¹⁶ Зоран Јањић, *Невесињска бригада у рату 1992-1995*, Невесиње: Општина Невесиње, Општинска борачка организација Невесиње; Београд: Удружење Невесињаца у Београду; 2017, стр. 313.

припадника 2. бригаде Хрватског вијећа одбране. Као ојачање 3. бригади Хрватског вијећа одбране још једну борбену групу јачине 70 људи упутила је 1. мостарска бригада.

Одбрамбени положаји батаљона остали су непромијењени, а у борбама током дана погинули су борци Мирко Гутић и Срето Матрак.

У рејону одбране 3. батаљона непријатељ је још једном извршио пјешадијски напад на 4. чету на Равницама, али ни овога пута није имао успјеха. У борбама је погинуо борац Жарко Спремо.

Други пјешадијски напад извршио је у поподневним часовима на положаје 1. чете на Гњилом брду, гдје је успио овладати осматрачницом на Ошљаку. Због губитка осматрачнице чета је извршила прегруписивање и посједање нових положаја. Команда батаљона одмах је приступила планирању и припремним активностима за враћање изгубљеног положаја.

По рејону одбране батаљона у току дана су настављена и артиљеријска дејства.

У рејону одбране 4. батаљона борбе нису јењавале. У Чоморима је 1. чета крајњим напорима одржавала положаје. Слично је било и на Кобиљачи. У овим беспштедним борбама је погинуо борац Драган Скочајић из Чете војне полиције, а више бораца је рањено.

Положаји 1. чете у Чоморима у току дана су ојачани са два новопристигла вода од четердесетак људи из састава станице полиције из Гацка, које су довели командири Војин Поповић и Бато Зеленовић.

У рејону одбране 1. батаљона у раним јутарњим часовима је извршено прегруписивање и ојачавање снага, ради извршења напада и поврата изгубљених положаја 1. чете. Чета је ојачана са по једним водом из 2. херцеговачке лаке пјешадијске бригаде и Извиђачко-диверзантског одреда и једним одјељењем из састава чете са Љубљанице. За подршку напада су одређени минобацачи 82 mm и 60 mm.

Напад се није одвијао планираним темпом, на самом почетку је успорен. Рањавање неколико бораца је наметнуло већи опрез и опрезније наступање. Корак по корак, уз прецизну подршку минобацачлија, јединице су ипак успјеле избацити непријатеља из ровова и натјерати га на повлачење и већ око поднева поново посјести првобитне положаје.

По извлачењу након извршеног задатка, у рејону полазног положаја, од непријатељске артиљеријске ватре, је погинуо командир вода из 2. херцеговачке лаке пјешадијске бригаде, потпоручник Милош Чабрило.

Неколико дана касније у болници, од посљедица тешког рањавања, је преминуо и борац Милан Павлица из Извиђачко-диверзантског одреда.

Четврти дан

У рејону одбране 5. батаљона стање је било релативно мирно, без значајнијих промјена.

У рејону одбране 2. батаљона нових пјешадијских напада није било, јер је дошло до несугласица међу снагама Хрватског вијећа одбране и такозване Армије Босне и Херцеговине, због тога што борбена група из састава 1. мостарске бригаде која је придата 3. бригади Хрватског вијећа одбране није извршила задатак, већ се повукла на полазни положај.

У ширем рејону Бањдола убачене групе из састава 3. бригаде Хрватског вијећа одбране још су чекале да им снаге са фронта обезбиједе повољне услове за извршење добијеног задатка.

Командант батаљона организовао је извиђање рејона између Држњаче и Равница, с намјером да исти посједне јединицом војне полиције из Билеће, коју је имао у резерви, како би имао контролу над небрањеним међупростором између његовог и 3. батаљона. На извршењу овога задатка, од непријатељске засједне ватре, је погинуо борац Васо Човило.

У рејону одбране 3. батаљона непријатељ је пјешадијским нападима покушавао, али није успијевао, да прошири остварени успјех у рејону Гњилог брда.

Команда батаљона је прегрупписала снаге, 1. чету на Гњилом брду ојачана са тридесетак бораца из састава 2. и 3. чете и извршила противнапад. Непријатељ је разбијен и натјеран на повлачење ка Горњим Врањевићима, па је у поподневним часовима положај на Ошљаку поново био под контролом јединица батаљона.

У овим борбама је погинуо борац Томислав Тодоровић, а од дејства непријатељске гранате борац Слободан Милошевић.

У рејону одбране 4. батаљона борбе су полако губиле на замаху, а пјешадијски напади су постајали рјеђи. Повремено су дејствовали минобацачи. У једном од тих напада је погинуо борац Драгиша Богдановић из 2. херцеговачке лаке пјешадијске бригаде.

У току дана јединице у рејону Горњих Врањевића непријатељ је ојачао са 100 бораца из састава 1. мостарске бригаде.

У рејону одбране 1. батаљона једини покушај пјешадијског напада непријатељ је извршио на положаје на Мартиновића гомили. И поред демонстрације регруписавања снага и покрета тенкова правцем: Тријебањ - Љуце није заварао борце батаљона. Одговорили су му пројектилима самоходних оруђа 90 mm и непробојном одбраном, те није имао успјеха.

На даљи развој ситуације битно је утицао један други догађај. Покушавајући да са извиђачко-диверзантском групом са коте 690 приђе коти 707 погинуо је пуковник Хрватског вијећа одбране Перо Далматин. Приликом извлачења тијела поред осталог код њега су пронађени и моторола и план веза. Слушајући разговоре на мотороли откривене су све непријатељске јединице у операцији, њихов распоред, правци дејства, активности и задаци. Откривено је и да, на правцу: Драголос - Шћепан Крст, намјерава да убаци диверзантску групу из састава 1. мостарске бригаде.

Како је небрањеност овога правца представљала сталну опасност од пресијецања главног и практично јединог пута за дотур батаљону и за евакуацију, командант је са овим сазнањима одмах упознао команду деснокрилног 4. батаљона и претпостављену команду. За испомоћ батаљону убрзо је упућена борбена група из састава Батаљона везе Херцеговачког корпуса, са поручником Љупком Бошковићем. Група је распоређена на положаје у рејону Драголоса.

Ради спречавања могућег тенковског напада на Брштаник је упућен и пар хеликоптера типа *газела*, опремљених противоклопним вођеним ракетама *маљутка*.

Ипак, у току дана није дошло ни до убацивања извиђачко-диверзантске групе ни до напада тенкова.

Пети дан

У зони одговорности Невесињске бригаде је дошло до значајног смиревања сируације. Тек с времена на вријеме би пала понека артиљеријска граната. Ни пјешадијских напада скоро да није било.

У једном нападу који је изведен на положаје 4. батаљона на Врањевићима су погинули борци Лазар Мирић и Радивоје Вучинић из Чете војне полиције и Спасоје Чампара из састава 2. херцеговачке лаке пјешадијске бригаде. И овај напад је одбијен.

Неколико пјешадијских напада, без ватрене подршке, је покушано и на различитим правцима на положаје у рејону одбране 1. батаљона на Брштанику. Сви су се негдје иза 15.00 часова завршили коначним неуспјехом.

Дејства непријатеља потпуно су утихнула око 17.00 часова, након побједничке канонаде коју је, по непријатељским положајима између Благаја и Горњих Врањевића, испалио вишецијевног бацач ракета из рејона Пријекних грма. Њоме је практично означено коначно сламање непријатељске операције „Бура”.

Развој ситуације послје битке

Линије фронта су мировале, само спорадично понеки појединачни пројектил је подсјећао на оно што се догађало претходних пет дана. На Врањевићима од једног од таквих 13. новембра је погинуо борац Јордан Шиник из 2. херцеговачке лаке пјешадијске бригаде. Јединице и на једној и на другој страни углавном су видале задобијене ране и сумирале резултате петодневних борби.

Команда Хрватског вијећа одбране већ 13. новембра, преко Ходова на Доњи Брштаник, је упутила Васа Вулића, Србина из Габеле настањеног у Чапљини, ради преговора са српском командом. Васо је прихваћен на положајима 1. батаљона и спроведен у команду бригаде на Пријеким грмима.

Посредовањем овога парламентарна најприје је успостављен контакт путем средстава везе, затим договорен и одржан састанак овлашћених представника страна и на крају успостављена ди-

ректна жична веза команди. Убрзо је, у селу До код Стоца, одржан и састанак делегација Херцеговачког корпуса и надлежне команде Хрватског вијећа одбране. На састанку су договорене појединости везане за размјену посмртних остатака погинулих бораца и успоставу жичне везе између команде Невесињске бригаде и команде јединице Хрватског вијећа одбране на Дубравској висоравни.

Посмртни остаци свих погинулих убрзо су размијењени, а 18. новембра, приликом одласка на мјесто преузимања тијела Милимира Вучковића, у рејону Доњег Брштаника на противпјешадијску мину је наишао и погинуо борац Слободан Кулаш.

Прорадила је и жична веза, али пошто „...није било посебно значајног разлога за одржавањем некаквих важних разговора...”¹⁷ брзо је и утихнула.

Губици¹⁸

У току Прве Митровданске битке су погинула 42 српска војника и официра:

- из Невесињске бригаде - 34,
 - из 2. херцеговачке лаке пјешадијске бригаде - 4,
 - из 13. мјешовитог артиљеријског пука - 3 и
 - из Извиђачко-диверзантског одреда - 1.
- Првог дана битке је погинуо 21 борац:
- у Подвележју - 7,
 - на Врањевићима - 5,
 - на Брштанику - 5,
 - у Рабини - 3 и
 - у Невесињу - 1.

¹⁷ Зоран Јањић, *Невесињска бригада у рату 1992-1995*, Невесиње: Општина Невесиње, Општинска борачка организација Невесиње; Београд: Удружење Невесињаца у Београду; 2017, стр. 318.

¹⁸ Исто, стр. 318-319.

Другог дана битке је погинуло 7 бораца:

- на Врањевићима - 5,
- на Равницама - 1 и
- у Подвележју - 1.

Трећег дана битке је погинуло 6 бораца:

- у Подвележју - 2,
- на Врањевићима - 2,
- на Равницама - 1 и
- на Брштанику - 1.

Четвртог дана битке су погинула 4 борца:

- на Гњилом брду - 2,
- на Врањевићима - 1 и
- у Подвележју - 1.

Петог дана битке су погинула 3 борца, сва три на Врањевићима.

Дан након завршетка главних борби је погинуо један борац: на Врањевићима.

На Врањевићима је погинуло 16 бораца:

- 10 из 4. батаљона,
- 3 из Чете војне полиције и
- 3 из 2. херцеговачке лаке пјешадијске бригаде.

У Подвележју је погинуло 11 бораца:

- 9 из 2. батаљона,
- 1 из Позадинског батаљона и
- 1 из Чете везе.

На Брштанику је погинуло 7 бораца:

- 5 из 1. батаљона,
- 1 из 2. херцеговачке лаке пјешадијске бригаде и

– 1 из Извиђачко-диверзантског одреда Херцеговачког корпуса.

На Гњилом брду су погинула 2 борца, из 3. батаљона.

На Равницама су погинула 2 борца, из 3. батаљона.

У Рабини су погинула 3 борца, из 13. мјешовитог артиљеријског пука.

У Невесињу је погинуо 1 борац.

Теже и лакше је рањено око 100 војника и официра.

Подаци о губицима непријатељских снага ни у једном, до сада познатом и доступном извору, нису систематизовани и прецизно приказани. Због тога би било неозбиљно износити било какве бројчане величине.

Ипак, на основу усмених свједочења непосредних учесника битке, доступних званичних извјештаја непријатељских команди и јединица, те незваничних података објављених у књигама, фељтонима штампаних медија, на интернет страницама и на аудио и визуелним медијима, може се закључити, па чак и са великом сигурношћу тврдити, да су управо неочекивано велики губици и погибија официра високог ранга и представљали главни узрок неуспјеха операције.

Посљедице и значај битке

Прва Митровданска битка по свом значају превазилази, како границе зоне у којој се одиграла тако и све о њој до сада записано и речено. Према неким информацијама чак се изучава и на Војној академији Израела.

Да није представљала само један од уобичајених сукоба војних јединица са двије стране линије додира најрјечитије говоре одједи о њој реченог и исказано признање, поштовање и дивљење највиших државних руководилаца Републике Српске, команданата Војске Републике Српске, свештеника Епархије Захумско-Херцеговачке и Приморске, разних хуманитарних организација, многих јавних личности, многобројних новинарских екипа свих значајнијих медијских кућа и обичних грађана цјелокупног српског на-

ционалног корпуса, непосредно по њеном завршетку. Између осталих Команди бригаде, ријечи похвале, захвалности и подршкае стигле су и од Предсједника Републике Српске, Команданта Главног штаба Војске Републике Српске, Владике Атанасија...

Вођена у неравноправном односу снага, ова битка је показала да бројчана надмоћ у људству и техници није и не мора бити гарант успјеха у борби. Објелоданила је да су од бројчане премоћи битнији карактер бораца, морал, воља и свијест о значају онога што се брани, у чему Невесињска бригада, испоставило се, није оскудијевала. Потврдила је да борбени дух и храброст онога ко *брани своје* увијек достиже највише границе могућег, превазилази и надилази борбени дух и храброст онога ко *отима туђе*.

Као прво озбиљније одмјеравање снага муслиманско-хрватске коалиције и припадника бригаде, битка је доказала да је Невесињска бригада, упркос свим проблемима и потешкоћама који су пратили њено настајање, стасала у снажну, организацијско-формацијски веома добро устројену, мудро тактички вођену, психолошки стабилну и непоколебљиву, неустрашиву и непобједиву јединицу. С друге стране је оголила и на видјело избацила сву неискреност и лицемјерност хрватских и муслиманских политичких и војних руководстава. Боље речено, потврдила је да их повезује једино мржња према Србима и свему што је српско. Открила је све квалитете, али и све слабости и једне и друге стране.

Битка је потврдила и да се напokon, након низа година међусобних трвења и сукобљавања, српски народ истински *дозвао намети* и ујединио у борби за општи циљ, за свој опстанак и слободу и да је један од стубова носилаца тога опстанка нераскидиво јединство народа и војске.

Величанствена побједа у овом неравноправном одмјеравању снага борцима бригаде је улила додатно самопоуздање и вјеру у себе. Очеличила их је. На њеним темењима су сазидали неосвојиву тврђаву и из ње црпили додатну снагу у најкритичнијим моментима свих наредних битака до краја рата. Увјерила их је да нема тога непријатеља који их може надјачати и побиједити.

Као знак признања за херојски извојевану побједу у овој бици, 28. јуна 1993. године, предсједник Републике Српске је одли-

ковао Невесињску бригаду Орденом Немањића, прву од јединица Војске Републике Српске.

За разлику од српске, гдје је оставила позитивне, на хрватско-муслиманској страни Прва Митровданска битка је оставила знатне негативне посљедице. Претрпљени пораз можда није био главни и једини, али сигурно јесте један од битних узрока њихових међусобних оружаних сукоба у долини Неретве, у првој половини 1993. године. Неуспјех у борби и велики губици у људству продубили су већ постјећи јаз, истањили ионако танану нит која их је спајала и довели је до коначног пуцања. Услиједио је крвави међусобни обрачун.

Притиснути захтјевима ментора са стране обуставили су сукобе, али више никада положаје бригаде нису напали заједничким снагама.

Закључак

Хрвати и Муслимани никада се нису помирили са чињеницом да су им у свим ратовима слободу доносили Срби. Да би умирили савјест и изградили култ властите величине увијек су потхрањивали идеју о “новијесној” источној граници на Дрини. Кад год би им се указала прилика покушали би и да је остваре, заједнички, без обзира што их је уједињавала једино мржња према Србима и српском. Једну од таквих прилика видјели су и у околностима из 1992. године, насталим распадом друге Југославије. Из ње се изродила и чувена Прва Митровданска битка.

Прва Митровданска битка, по ангажованим снагама и средствима, представљала је борбу Давида и Голијата. С једне стране: бројно далеко надмоћније и опремљеније хрватско-муслиманске снаге, значајно кадровски и материјално потпомогнуте регуларним снагама војске Хрватске, а с друге: Невесињска бригада, тек оформљена и консолидована, након егзодуса српског народа из долине Неретве и краха српских јединица у претходним борбама.

Битка је била први истински испит свеукупних вриједности, снаге и могућности бригаде. Она је на дјелу показала зашто су

Срби увијек били ослободиоци и побједници а Хрвати и Муслимани *помоћни ратници* и губитници.

Од пада и експлозије првог артиљеријског пројектила на положаје бригаде, до коначног сламања напада, српски борци нису имали дилеме око исхода битке. У жестоких петодневним борбама полако, али сигурно и упорно, су ломили моћ и крњили самопоздање непријатеља. Пред застрашујућим налетима покаткад су и посртали, губили поједине положаје, али се одмах и уздизали попут Феникса и незадрживим противударима их враћали у властити посјед. На крају непријатељ је, у свему надвишен и потучен до ногу, морао признати пораз и затражити примирје.

Славу српског оружја овом битком пронијело је око 4.000 бораца бригаде и садејствујућих и придатих јединица. Међу њима посебно мјесто на пиједесталу заслужују четердесет двојица погинулих и око 100 рањених српских јунака.

Уз раме борцима стоји и народ Невесиња, који је све вријеме трајања битке, дјелом и мислима, био са њима и уз њих, без обзира на пол и године старости. Ништа мањи допринос општем јединству и прегалаштву нису дале ни цивилне власти и организације Невесиња. Напорима до крајњих граница својих могућности подржавали су бригаду и трудили се да створе све услове за њен опстанак и останак на положајима.

И, *било је што бити не може*. Невесињска бригада је, надљудским напорима, извојевала херојску побједу над вишеструко надмоћнијим непријатељем, па је Прва Митровданска битка остала записана као „...мјера и „мајка” свих битака.”¹⁹

¹⁹ Зоран Јањић, *Невесињска бригада у рату 1992-1995*, Невесиње: Општина Невесиње, Општинска борачка организација Невесиње; Београд: Удружење невесињаца у Београду; 2017, стр. 326.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зоран Јањић, *Невесињска бригада у рату 1992-1995*, Невесиње: Општина Невесиње, Општинска борацка организација Невесиње; Београд: Удружење невесињаца у Београду; 2017 (Земун: АМД систем).

Интернет адресе

- <https://www.slobodanpraljak.com/>.

Јован Братић:

КАМЕНИ ВОЈНИЦИ

Изнад њих је сунце заузвано вјетром,
а под њима земља предака и славе,
вртаче су овдје узоране метком,
а сјеме слободе поникло из траве.

Са каменом оштрим стопљена тијела,
душе им се благе, спустиле на фреске,
и молитвом што се у страдању плела,
дочекују Христа, анђеле небеске.

На лицу им сјаје сузе родне груде,
а у срцу титра пламен отаџбине,
њихове ће сјенке да потомке буде,
и чувају свјетлост од мрака и тмине.

Као вјечне страже, лица ведра, чиста,
постројени, тихо, испраћају дане,
камени војници, са знамењем Христа,
дједовину своју од олуја бране.

И свуда су они, куда поглед сеже,
тамо гдје но сунце сипа боје жарке,
за камен их овај колијевка веже,
грле их к`о браћу поскоци и шарке.

А ноћу сред хладне тишине и таме,
причају са њима вукови и срне,
ране су им болне, безданице јаме,
мученика крици и мараме црне.

Храмови и цркве, бисери им сјајни,
а драгуљи, древне, Херцегове куле,
молитва и тамјан чувари су тајни,
из пепела како будити уснуле.

Пролазниче стани! Мирно се поклони!
Ту гдје Светог Саве назиру се стазе,
камених војника прими рапорт болни,
крвницима не дај, да ти земљу газе!

**ДРУГА МИТРОВДАНСКА БИТКА
10-13. НОВЕМБРА 1994. ГОДИНЕ,
ОКОЛНОСТИ И ЦИЉЕВИ ОФАНЗИВЕ, ЈЕДИНИЦЕ
КОЈЕ СУ УЧЕСТВОВАЛЕ У БОРБИ, ТОК БИТКЕ,
ГУБИЦИ И ПОСЉЕДИЦЕ**

Зоран Јањић, пуковник

Након офанзивних борбених дејстава које су јединице Корпуса изводиле током септембра и октобра, процијењено је да се у наредном периоду свакако мора обезбједити правац који преко планине Прењ изводи ка Борачком језеру. Нови положаји додијељени су Гатачкој бригади, која је посјела линију одбаране: Црно поље – Борашница – Бијеле стијене – Кисер – Гудац – Врабач. Тако је Невесињска бригада добила новог сусједа на десном крилу. Тридесетог октобра у бригаду је дошла наредба предсједника Републике о проглашењу ратног стања на једном дијелу Републике Српске. Таква одлука услиједила је након продора који је муслимански Пети корпус оставрио у рејону Бихаћа и губитка значајних положаја које је држао Други крајишки корпус ВРС. Са друге стране вођене су жестоке борбе за одбрану Купреса који су нападале снаге муслиманског Седмог корпуса и удружене хрватске јединице (Хрватска војска и Хрватско вијеће одбране) под командом команданта Зборног подручја Сплит. У таквим околностима муслимански 4. Корпус вршио је завршне припреме за извођење специјалне нападне операције на Невесињску бригаду.

Непријатељска операција „ Јесен 94 „ Услови у којима је припремана операција

Још у току љета 1994. Године непријатељ је интензивирао своја извиђачка дејства, која су била усмјерена на прикупљање података о распореду и јачини снага Невесињске бригаде. Тежиште извиђања било је на потезу од села Камена до објекта Шиповац, гдје су одбрану организовале 4,3. и 2. батаљон, као и у рејону превоја Порим, гдје је одбрану организовао 5. батаљон бригаде. Поред тих јединица, у зони непријатељскох интересовања нашли су се значајни циљеви, као што су командно мјесто бригаде и оклопног батаљолја на Пријеким грмима, ватрени положаји артиљеријских и јединица ПВО у пејону села Рабина. Артиљеријске јединице бригаде у пејону села Жуља и Бањдол, те позадински водови 3. и 4. батаљона. У више наврата трагови непријатељског присуства су пронађени у рејону одбране 5. батаљона.

Метод који су најчешће користиле непријатељске извиђачке јединице углавном је био убацивање мањих извиђачких група из линије фронта, што ближе објектима извиђања. За извршење тих деликатних задатака муслиманске јединице су имале организоану подлогу, тако што су све јединице ранга бригаде у свом формацијском саставу имале по један извиђачко-диверзантски вод. Поред тога, у формацијском саставу 4. Корпуса налазио се извиђачко-диверзантски одред, чије име довољно говори о његовој основној функцији. Прва обука људста у овим јединицама реализована је још за вријеме рата у Хрватској, када су се као добровољци или по наређењу партијских структура оспособљавали у тамошњим центрима за обуку. Накох отпочињања рата у БиХ, обуку ових и свих других специјалности преузео је Генералштаб такозване Армије РБиХ, који је формирао своје центре за обуку. Извиђачко-диверзантска дејства су била често примјењиван начин извођења борбених дејстава непријатеља, што се на дијелу показало још од самих почетака, а посебно од непријатељске операције „ Чагаљ „, у јуну 1992. године.

Вриједи скренути пажњу на услове (са становишта непријатеља) за извршавање извиђачких дејстава у зони одговорности Невесињске бригаде.

Када је ријеч од замишљеним условима, треба казати да је у јужном дијелу зоне одговорности површина тла претежно камени-та, испријесеца на водосливницама и јаругама, мјестимично обра-сла ситним растињем. На више мјеста налазе се узвишења, попут брежуљака и гомила, са којих се може осматрати читава, терито-рија извиђања. Посједи предратних становника били су најчешће ограђени каменим зидовима висине око једног метра, што додатно пружа повољности за прекривен прилаз до објекта извиђања, као и кретање у дубину територије која је била под контролом бригаде. У рејону одбране 5. батаљона терен је углавном обрастао шумом, што пружа повољне услове за прекривен прилаз и долазак до осма-трачнице, односно до самог објекта осматрања.

Борбени распоред јединица бригаде био је такав да је велика територија зоне одбаране остала нрпосједнута. Бројно стање једи-ница прве борбене линије је омогућавало да се посједну и уреде за одбрану само доминантни земљишни објекти, док су бројни међупростори остали непосједнути, што се нудило непријатељу за извршавање његовних борвених дејстава. Додуше. Ти простори су донекле конторлисани упућивањем патрола (што је била честа пракса у 5. батаљону), постављањем противпјешадијских манских поља или група мина, као и повременим постављањем засједа (што је најчешће примјењивано у 3. и 4. батаљону). Но, неприја-тељ се временом извјештио у уклањању постављених мина, а стал-но одсуство великог броја бораца по основу ангажовања ван зоне одговорности бригаде, као и планско одмарање људства, у великој мјесри је онемогућавало команданте батаљона да успјешно кон-тролишу угрожене међупросторе.

Када је људски фактор у питању, никако не треба заборави-ти отицање податка од стране припадника јединице ВРС. То је на различите начине упражњавано током читавог рата, а наручито у вријеме хрватско-муслиманског сукоба, кад су успоставили кон-такте између српске и муслиманске стране, безмало на свим ниво-има. Међутим, карактеристични су били они које су успостављали борци на линији фронта имали су више различитих садржаја: од размјене информација од судбини заробљених и несталих, тргови-не дефицитираном робом, одавања података од значаја за извођење борбених дејстава. Такође, не треба заборавити ни пословичну не-

опрезност и одсуство будности српских бораца, поготово након дугог мировања фронта према муслиманским и хрватским формацијама.

Сљедећи, веома значајан метод прикупљања обавјештајних података било је електронско извиђање. Бригада је била опремљена класичним средствима за одржавање радио и радио релејних веза, чије је прислушкивање и ометање није било велики проблем за непријатеља. Још и више када се има у виду прилична недисциплина која је владала код учесника у радио саобраћају на страни бригаде.

Када се узму у обзир сви наведени земљишни, људски и технички услови, долазимо до закључка да је непријатељ био у изузетно повољном положају када су у питању извиђачка дејства усмјерена према Невесињској бригади.

Више трагова који су откривани током љета и јесени указало је на то да непријатељски војници улазе у зону одговорности бригаде. Најчешће је то било свјетло од батеријске лампе, које би стражари ноћу уочили на мјестима гдје се нису могли очекивати борци бригаде. Поред тога, непријатељске извиђаче често би открио звук камена за који су запели и који се обришио са зида преко кога су прелазили. У повременим контролама територије редовно су уочаване „логе „, то јест позиције на којима су дуже боравили непријатељски војници. Било је на страни бораца бригаде различитих тумачења тих знакова : од оних да свјетла потичу од инсеката (свитаца) , да камења преврћу и обарају животиње ... , па до оних да се све то стражарима у страху само причињава.

Команди бригаде, као и командама нижих јединица било је сасвим јасно да се ради о непријатељском извиђању и непрекидно су упозоравале на повећање будности и преузимање других мјера борбеног обезбјеђења. Потврду оваквих закључака давали су и подаци добијени путем електронског извиђања. Нарочито се инсистирало на контролама међупростора, поготово оних за које није било никакве сумње да се користе за пролаз непријатељских војника у борбени распоред бригаде.

То се посебно односило на:

- Барев до и рејон села Драгонос, непосједнут простор између 1. и 4. батаљона,
- простор између 3. и 4. батаљона, то јест између Гњилог брда и Кобиљаче,
- рејон серпентина на Буску, односно непосједнут простор између положаја 5. и 4. чете 3. батаљона,
- Свињарски поток, непосједнут простор између 3. и 2. батаљона,
- Брасински поток, непосједнут простор између 2. и 5. батаљона,
- Глуви порим, простор између 2. и 3. чете 5. батаљона
- Плато планине Прењ, непосједнут простор између Невесињске и Гатачке бригаде.

Непријатељ се дуго времена задржавао само на избијању и уздржавао се од диверзантских акција, чега су се команде највише прибојавале. Но, и то се морало десити. Наиме, 8. октобра 1994. године непријатељска диверзантска група поставила је противтенковске мине на путу који води на репетитор на Вележи. На постављену мину наишла је цистерна са водом за посаду на репетитору. Том приликом погинуо је возач Ново Андријашевић, четири борца су повријеђена, а возило је тешко оштећено. Била је то потврда претпоставки команде бригаде, која је обистинила на овако трагичан начин.

Слична диверзија извршена је и 12. октобра такође у рејону Подвележја, али је она, срећом, прошла без озбиљних посљедица пољудство.

Подсјетимо се да се непријатељ и раније одлучивао на вршење диверзија постављањем протувитенковских мина. У трагању за путевима убацивања и локацијама базирања диверзантских група у дубини одбране бригаде откирвена је пећина недалеко од пута који повезује Пријека грма и село Кружањ, који је често користио 2. батаљон. Прегледом пећине успостављено је да су у њој диверзантске групе боравиле дружи временски преиод и у њој је пронађено више противтенковски и противпјешадинских мина, као и остатака сувих оброка, који су били НАТО поријекла. Та база је онеспособљена за даље кориштење, али терен тога краја обилује таквим и сличним локацијама погодних за нове непријатељске базе.

Непосредне припреме непријатеља за операцију

за све то вријеме у команди 4. Корпуса у Јабланици планирана је операција коју је требало споровести против Невесињске бригаде. Након извјесног успјеха који је оставрен у ширем рејону боравка у операцији „Језеро 94“ непријатељу је остало да реализује и задатак из директивне за 1994. годину, а то је „ослобађање Подвележја и Вележи“.

Борбена документа за операцију нађена су током октобра, а команданти подчињених јединица упознати су са одлуком команданта корпуса и задацима јединица 20. октобра. Дрековићева одлука је гласила: „ ... извршити нападан једновременим и изненадним дејствима јачих убачених снага из позадоине и са фронта, ангажујући главне снаге на правцу : Благај-Кокорина-Невесиње, а помоћне снаге на правцима село Врањевићи-Камена Клепетуша-село Врапчићи-Подвележје-Кокорина-село Бијело Поље-Полочно „

Циљ овакво замишљених дејства непријатеља дефинисан је на сљедећи начин: „ ... Разбити непријатеља у рејону Подвележја, Чобановог и Јурјевог поља, Плочног и Рујишта, извиђачко-диверзантским групама нападати послуге артиљериских оруђа у цијелој зони и у ближем задатку избити на линију: село Јасена-Клепетуша-село Рабина-Љупчина-Круглаш-ТТ 1897 (репетитор на Вележи, примј. З.Ј.)- Плочно-Рујиште-Обаљ-Плавац, гдје прећи у офанзију, стварајући услове за настанак офанзивних борбених дејстава.“ Операција је добила назив „Јесен 94“.

Дакле, Невесињску бригаду је требало „разбити“ дејствима која су имала двије осе простирања: једна је уздужна и водила је дуж главног пута Мостар-Невесинје, а друга је попречна и водила је путем кроз Подвележје. Креатори пакленог плана ниус ниједну јединицу усмјерили дуж самог пута, него су имали намјерну да јаке снаге оријентишу на заузимање важних земљишњих објеката и полагаја лијево и десно од главног пута. Јер, ако контролишу Гњило брдо и Каменско брдо са десне стране, те Равнице са лијеве стране пута, када ће сами од себе пасти сви бочни полагаји. За пад подвелешке осе најважније је да се контролише објекат Шиповац, те двије важне уздужне позиције – село Марићи, гдје се налаило командно мјесто 2. батаљона, Бањдол, ватрени полагај артиљеријске батерије. Сходно таквој идеји, за заузимање најважнијих позиција

одређено је највише људства, претежно оних који су се доказивали у претходним борбеним дејствима.

Те двије осе требале су се укрстити у рејону села Бакрачуша, чиме би се обезбједило извршење ближег дијела операције. Лијево и десно од оса просторање редом је требало уништити све елементе борбеног распореда Невесињске бригаде. Када се за једну јединицу каже да је разбијена, то подразумева да је већина њеног састава избачена из борбе (погинули, рањени или заробљени) и већина њених борбених средстава уништена или заробљена. Даје се шанса тек мањем броју људства да се извуче са мањим дијелом борбених средстава.

Вјероватно је овакав ток мисли био једном од муслиманских функционера из Мостара, када је, након што га је Дрековић упознао са планом операције, рекао је да резултат те битке мора бити нестанак једне бригаде, само је питање да ли ће то бити српска Невесињска или муслиманска Мостарска. Но, исход битке знат ће се врло брзо.

Првобитна Дрековићева замисао је била да операцију споведе до краја октобра. Међутим, Есад Шејтанић, командант 42. брдске бригаде, која је била на положају у рејону села Горњи Врањевићи, тражио је да се почетак операције помјери за новембар, јер је цијенио да ће бити потребно више времена да се изврше психолошке припреме бораца за напад, због тога што их неће бити лако убиједити да на такав начин нападају јединице Невесињске бригаде које су им „... у најтежим тренуцима помогле да одбране Мостар од ХВО и Хрватске војске ..“, Дрековић је прихватио тај захтјев.

Међутим, захтјеве великог броја Мостараца који су сазнали да се припрема напад на Невесињску бригаду и тражили да се операција уопште не изводи није прихватио. Представник групације противника операције био је градоначелник муслиманског дијела Мостара Сафет Оручеви, који је ишао чак до Алије Изетбеговића, не би ли га наговорио да се одустане од Дрековићевог плана. Сјетимо се, Оручевић је био један од главних актера преговора са српском страном у вријеме хрватско-муслиманског сукоба и сада му је као човјеку који држи до части и достојанства било незамисливо да се сасвим непотребно отвара тај фронт и то на такав начин.

Но, ни Изетбеговић није имао размјевања за такве захтјеве. Операција је могла да почне!

Одређене су јединице за извођење операције и наложено колико свака бригада треба да издвоји бораца са којима се требају вршити припреме.

Главне снаге за извођење операције планиране су из 41. моторизоване бригаде (мостарске) и 42. Брдске бригаде (благајске) . Те двије јединице имале су обавезу да издвоје по 500 бораца. Поред њих, задатке су добиле и остале јединице:

- 4. муслимнска лахка бригаде из Коњица, чији је командант био хоџа Незим Халиловић Мудерис,
- 43. брдска бригада из Коњица која је дала двије чете,
- 45. брдска бригада из Неретвице код Јабланице, која је дала двије чете,
- 49. источнохерцеговачка бригада из Бијелог поља;
- Извиђачко-диверзантски одред 4. коруса или, како су га још звали – Специјални одред посебне намјене (СОПН)
- Одред полиције из Мостара „ Босна „, и муслиманске оружане снаге (МОС) .

Укупно бројно стање јединица које учествују у операцији било је 2.600 бораца. Од тога се у распоред Невесињске бригаде требало убацити 990 бораца! Команде јединица требале су сваком борцу обезбједити 3 борбена комплета муниције, суву храну и воду за два дана, завоје и други сантитецки материјал, носила и т.д.. Сви командири група добили су нове уређаје за одрзавање везе (мотороле) , чије је домет био до 20км.

Такву операцију није извела ниједна од зараћених страна, ни на једном дијелу босанско-херцеговачког ратишта. То говори о великом улогу планера операције и о значају који су придавали при предвиђеном поразу Невесињске бригаде и евентуалном „ ослобађању „ Невесиња, што би имало огroman симболички значај. Познато је да се у свијести српског народа Невесиње доживљава онако како је казао Алекса Шантић у пјесму „ СЕОБА „ , као „ расадник српства и колијевка лава „ . Гледано са друге, било мус-

линаске било хрватске стране, освајањем тог расадника, колијевке ... било би задат један од кључних смртних удараца Српству у Босни и Херцеговини. Када се то зна, онда не чуди висина улога коју су у ову битку унијеле муслиманске војне и цивилне власти.

Команданти муслиманских јединица су одмах приступили одабиру људства, њиховом довођењу у очекујуће рејоне, те војно стручним, матерјалним, физичким и психолошким припремама за операцију. Занимљив је детаљ који говори о једном од начина на који су старјешине и борци мотивисани за извршење задатка. Наиме, на крају свих докумената који су израђивани на свим нивоима, од команде до командира групе, стајала је порука, завјет, заклетва, која гласи: „ Побједа или смрт! „ Односно: „ Побједа или шехид „ , како је разумјевала већина припадника такозване Армије РБиХ погипбију у актуелном рату. Подсјетимо се , муслимани су наводни рат „ за Бих“ поистовјетили са ратом за опстанак муслимана, што је, у крајњем, борба за Алаха. А, онај који да свој живот за Алаха стиче право да се назове шехидом. У плану морално-психолошких припрема предвиђено је да се на кључним тачкама операције ангажује и свој допринос дају активисти Странке демократске акције, као и припадници Исламске вјерске заједнице.

Када се таква порука сугерише данима, уз остале које су пажљиво биране и пласиране учесницима операције, логично је очекивати да се превазиђу проблеми о којима у говорили Шејтенић и Оручевић када су сазнали шта се спрема за Невесиње. Упоредо су вршена извиђања путева предвиђених за убацивање снага из линије фронта, те прикупљање података о локацијама и стању објеката на које треба извршити напад у дубини одбране бригаде. Овај задатак извршавали су командири група а користили су савремена техничка средстава- све је снимано видео камером и касније емитовано борцима који су ангажовани на одређеним правцима. То је био још један начин мотивисања бораца: ако су командири група без икаквих проблема прошли свим путевима, дошли до објекта који ће нападати, снимили видео камером све што је важно за те објекте, зар ће бити проблем за одабране и искусне борце да изврше планиране задатке?!

Све у свему, дјеловањем свих фактора који су били у служби морално-психолошких припрема настојало се (и у великој мјери постигнуто),

да се код бораца развије увјерење у сигуран успјех операције. То увјерење је било на таквом нивоу да су се броци грабили ко ће да учествује у престојећем великом боју и били разочарани ако им је на некакав начин то онемогућено. Све то навело је муслиманске команданте да борцима скрену пажњу да се приликом „разбијања“ јединица Невесињске бригаде и избијања на предвиђену линију спријечи еуфорија побиједи и славља, како би се онемогућиле евентуалне негативне последице таквог стања и расположења (смањена будност, могућност страдања усљед неконтролисаног дејства из наоружања - шенлучења и слично.)

Снагама за извршење операције одређене су зоне напада, правци убацивања група иза линије форнта, објекти напада и јачина снага за напад на те објекте. Тако је благајска бригада, 42. брдска, којој су предочињене чете из коњичке бригаде и Специјални одред посебне намјене добила зону напада од села Јасена до Буска. Правац убацивања је био баш онај између Гњилог брда и Кобилчае, а објекти напада су :

У рејону одбране 4. батаљона бригаде :

- тенковски вод у селу Камена,
- артиљериска батерија 122 мм у рејону села Жуља,
- командно мјесто и ватрени положај минобацачке чете батаљона у рејону Гуманци
- позадински вод батаљона у Жуберину.

У рејону одбране 3. батаљона бригаде:

- положај чете на Гњилом брду и
- командно мјесто батаљона и ватрени положај минобацачке чете 120 мм у рејону села Дубовица.

У рејону одбране мјешовитог артиљеријског пука:

- ватрени положаји артиљеријских батерија у селу Рабина и
- ватрени положај батерије ПВО 30/2 мм (*праге*), у рејону села Доња Рабина.

У рејону Пријекских грма објекат напада је било Командно мјесто бригаде са дијеловима приштапских јединица (Команда стана,

Чета везе и Чета бојне полиције), Командно мјесто оклопног батаљона, те позадински вод 3. батаљона.

Поред тога, Шејтанићева бригада је добила задатак да заузме објект Градина (коте 690 и 707), у рејону одбране 1. батаљона бригаде.

Посебан задатак је имала група која је требала да минира и контролише пут према Невесињу, у рејону Бишине, како би се спријечило довођење појачања и онемогућила евакуација из зоне одбране бригаде.

Главни правац напада са фронта био је онај који изводи на положаје чета на Кобиљачи и у селу Чомори, у рејону одбране 4. батаљона на Врањевићима.

За командовање овим снагама развијена су три истурена командна мјеста бригаде:

- прво – на узвишењу Хум (тт 457), у рејону села Горњи Врањевићи, одакле се успјешно могло пратити убацивање група иза линије фронта и командовати борбеним дејствима у рејону Кобиљача – Камена,

- друго – на брду Ошљак, одакле се повољни услови за командовање борбеним дејствима на Гњилом брду и у рејону села Дубовица и

- треће – дубоко иза линије фронта, на узвишењу званом Јаракова кита (тт 1005), изнад села Доња Рабина. То узвишење доминира комплетним простором села Рабина, Бишина, Пријека грма, Чобаново и Јуријево поње, Жуберин, Камена. Дакле, пружа идеалне услове за командовање убаченим групама и координацију са командантом бригаде, без обзира на којој се позицији он буде налазио.

Муслиманска 41. моторизована бригада (мостарска), којој су претпочињене чете из Јабланичке бригаде, добила је зону напада од Буска до Свете горе.

Основни правци за убацивање снага иза линије фронта били су уз пут Мостар – Невесиње код Буска, те Врапчићи – Сухи до – Село Добрч – Село Шиповац – село Свињарина.

Главни објекти напада били су:

У рејону одбране 2. батаљона Невесињске бригаде:

- командно мјесто у рејону села Марићи (Свињарина) и
- ватрени положај артиљеријске батерије у селу Бањдол.

У рејону 3. батаљона бригаде – положај чете на Равницама.

Истурено командно мјесто бригаде било је на утврђењу Губерача и на њему је за вријеме трајања операције боравио командант бригаде Есад Хумо.

Мудерисова муслиманска бригада добила је зону напада од Свете горе до Брасине.

И њен правац убацивања полазио је од Врапчића и водио преко Крстине ка Пољцима на објекту Шиповац. Основни задатак јој је био напад на чету 2. батаљона на Шиповцу, а дијелом снага да садејствује јединици која је нападала Плочно. Специјална јединица МУП Мостар „ Босна“ требала је да напада Плочно. Према заповијести требали су да заузму Велико и Мало плочно, те Пријеровца, а након тога да положије преузме 49. источно-херцеговачка бригада. Та бригада, под командом Ибра Пајовића, имала је задатак да напада јединице у рејону одбране 5. батаљона од превоја Порим до висова Вучји кук и Плавац на Прењу. Она је за ову операцију ојачана са једном четом из 44. брдске бригаде из Јабланице и једном четом из самосталног, Прозорског батаљона.

За напад на репетитор Вележ одређена је јединица Муслиманске оружане снаге. Била је јачине једне чете и убачена је из Врапчића, преко Крстине и Шиповца до под сам репетитор.

План непријатеља је био да се убацивање група иза линије фронта изврши у току ноћи и то: прве групе у ноћи 9/10. новембра, друге групе у ноћи 10/11. новембра 1994. године. Групе за убацивање прве ноћи биле су оне чији су објекти напада били удаљени од линије фронта, као и оне које су имале сложеније задатке.

Истурено командно мјесто команданта 4. корпуса било је у Благају.

Вријеме почетка напада одређено је за 11. новембар, тачно у 06.00 часова. Све припреме за операцију су извршене по плану и групе које су планиране за убацивање прве ноћи углавном су

успјешно извршиле своје задатке. Размјестиле су се у очекујућим рејонима гдје су у току 10. новембра требале да се одморе и припреме за извршење напада наредног јутра.

Откривање убачених непријатељских група и реаговање невесињске бригаде

Откривање непријатељских група у подвележју

Обавјештајне информације са којима је располагала бригада указивале су на то да се муслиманске јединице припремају за нападна дејства. Између осталог, пресретнут је један разговор путем сателитског телефона у коме је речено да је у Врапчиће дошла јединица која ће заузети репетитор на Вележи.

Јединице бригаде су, и поред наведених проблема, у више наврата и на више различитих локација успјешно откривале и спречавале извиђачке активности непријатеља.

Раније је речено да је у рејону села Кужањ у Подвележју била размјештана јединица јачине вода, коју су у највећем броју попуњавали војни обавезници старијих годишта и која је била намијењена за контролу пута кроз тај дио Подвележја, као и терена око свог положаја. Командир вода био је Лазар Лазо Сикимић. Патрола те јединице је у јутарњим часовима 10. новембра у рејону села Кружањ уочила мјесто на коме је било свјежих трагова боравка војника: угажена трава, опушци од цигарета, остаци од хране. Пошто су закључили да то никако не може бити од неког из јединице бригаде, одмах су извијестили команданта батаљона, мајора Мила Марића. Марић је пренио извјештај команданту бригаде Пурковићу, који је наредио да све јединице батаљона изврше претрес терена у рејонима својих положаја, како би се установило гдје се налази убачена група, да ли их има више, да се блокирају и након тога да се види даље поступање. Истовремено су о откривеним траговима обавјештене све остале јединице бригаде и наређено им је да се повећа будност на положајима, те да се, као и у 2. батаљону, изврши претрес терена у рејонима одбране.

Мајор Марић јер наредио свим јединицама да формирају групе за претрес терена, а остатак бораца да појача будност на својим

положајма. Група која је вршила претрес у рејону села Шиповац уочила је угажену стразу којом је недавно прошла већа група људи и кренула тим трагом. У једној вртачи изнад села наишла је на групу убачених непријатељских бојника и са њом ступала у борбу. Том приликом погионуо је борац са положаја на Мерџан глави, Драган Миљановић – Прика.

Командир групе је извјестио команданта батаљона и то је био знак да је ситуација крајње озбиљна.

Миле Марић се нашао на муци: имао је најмање двије непријатељске групе у рејону одбране батаљона, једна је лоцирана, а од друге су пронађени само трагови. Један борац је погинуо, а има и рањених. Но, није имао снаге да открије другу групу, те да обје блокира и уништи. Није смио превише људи да издваја са прве линије, јер је постојала стална вјероватноћа од фронталног напада непријатеља. Од других батаљона није могао добити помоћ, јер су и они претраживали своје рејоне одбране. Није било ни неке велике могућности да се узбуни људство на одмарању и брзо доведе на положај. Ипак, потајно се надао да ни убачене групе нису тако велике и да постоји могућност да ће се будући да су откривене, падом мрака вратити одакле су и дошле, па дизање велике узбуне може изазвати и негативне ефекте. Пошто није био у могућности да гони откривену групу до краја, него је само блокирао правац према њој, са осталим снагама које су му у батаљону биле на располагању вршио је претрес терена ближе борбеним положајима.

Ипак, командант бригаде алармирао је органе команде бригаде у Невесињу, са задацима да се прикупи људство које се налази на одмарању и да се до мрака упуту на положај. Наређено је да се из чете војне полиције упуту појачање воду који је обезбјеђивао командно мјесто на Пријеким грмима. На командно мјесто дошао је и интервентни вод Станице МУП из Невесиња са командиром Драганом Зиројевићем. Команди артиљеријског девизиона у Рабини издато је наређење да претрес терена изврши тако што ће групу упутити ка Пријеким грмима, са акцентом на прегледање пута и његове околине.

Када се на командном мјесту бригаде на Пријеким грмима у поподневним часовима прикупио довољан број бораца, форми-

рана је борбена група која је упућена да прегледа терен у околини командног мјеста. У тој групи су били борци из чете војне полиције, чете везе и артиљеријског дивизиона из Рабине. С обзиром да су непријатељске групе откривене у Подвележју, цијењено је да ће дио њих са те стране бити усмјерен за напад на Командно мјесто бригаде, те је и група за претрес упућена у том правцу – ка Кокотрини. Већ је падао мрак, почела је да пада киша. Група се вратила са извјештајем да ништа сумњиво није откривено. Касније ће се показати да ништа и није могла открити, јер су групе за напад на Командно мјесто и остале јединице бригаде у близини Командног мјеста биле сконцентрисане на супротној страни, према Рабини, односно према објекту Јаракова кита.

У смирај дана све јединице су се вратиле на своје положаје, а у Комадну бригаде слили су се извјештаји о догађајима у току дана. Најочигледније присуство непријатељских војника у борбеном распореду бригаде било је у рејону одбране 2. батаљона у Подвележју. Трагове кратања уочили су борци 3. и 4. батаљона на правцима који из села Горњи Врањевић изводе на Јурјево поље и уз Бусак ка селу Кужањ, те борци 5. батаљона у рејону Великог рујишта, Глувог порима и превоја Преворац на Прењу.

Поред ојачавања одбране командног мјеста бригаде, појачана је одбрана хаубичке батерије у селу Бањдол. Тамо је из 3. батаљона упућен капетан Момо Паповић са двадесет бораца из батаљона.

Команда бригаде је цијелила новонасталу ситуацију, а сви расположиви подаци упућивали су на заључак да ће напад највјероватније услиједити наредног дана у раним јутарњим часовима. Знајући начин на који су муслиманске јединице изводиле борбена дејства на другим ратиштима у БиХ, процјењено је да ће упоредо са нападом убачених група услиједити и напад са фронда.

Сходно таквој процјени, издата су упутства и наређења командантима и командирима потчињених једница:

- будност у једницама подићи на највиши ниво,
- предузети мјере борбеног обезбјеђења на такав начин да више бораца него што је уобичајено буде на борбеним положајима,

- тамо гдје је то могуће извршити груписање средстава (атриљеријске јединице у Рабини, батерије ПВО 30/2 мм...) у циљу повећања броја бораца у једној групи, лакше и сигурније организације непосредне одбране положаја,

- организовати кружну одбрану положаја тако да сваки борац зна своје мјесто за борбу,
- поставити засједе на положајима гдје је то могуће и
- организовати планско одмарање људства тако да ујутру, 11. новембра, у 04.00 часа сво људство буде на својим борбеним положајима.

Органима команде у Невесињу издати су задаци да од раног јутра буду у приправности за интервенције по захтјевима са командног мјеста бригаде.

У таквом стању, са јаком кошом која није престајала да пада безмало читаву ноћ, муњама које су парале мрки мрак и грмњавином која је одлијегала подвешким пространством, Невесињска бригада је очекивала нови дан.

Активности непријатеља након сазнања да је откривен

Каква је то непријатељска јединица откривена у рејону села Шиповац, са којом је група 2. батаљона ступила у борбу? Била је то једница јачине чете из састава Другог батаљона муслиманске 41. мостарске бригаде. Бројала је 113 одабраних бораца, а предводио их је лично командант батаљона. Имали су задатак да се, по паду мрака, пребаце до села Свињарина, и ујуту изврше напад на командно мјесто 2. батаљона Невесињске бригаде, које се налазило у засеку Марићи. Непријатељски извори говоре да су имали информације да је на тој локацији истурено командно мјесто Невесињске бригаде, те су вјероватно из тог разлога за напад на њега одредили толику групу.

Но, када су откривени, било је то прво изненађење које их је снашло; у њиховим главама је био сигуран успјех и ништа што би тај успјех могло пореметити није им долазило до свијести. Само

су мислили о томе како ће, када ујуту започне напад, “разбити четнике” и славити велику побједу. Зато су се у том првом сусрету са групом из 2. батаљона, која није имала ни двадесет бораца и по броју била далеко слабија од њихове групе, просто погубили и нису били у стању да реагују на адекватан начин. Тек неколицина њихових бораца прихватило је борбу, а већина, од којих су многи спавали, отварала је ватру насумице не знајући у први мах гдје се налазе ни шта их је снашло. Тада је командант њиховог батаљона наредио повлачење у дубину Вележи и борци су гледали како час-прије да умакну из те опасне ситуације. Још кад су у том првом окршају имали погинулих и рањених бораца, настао је такав неред да се почетна група у бјежању издијелила на мање саставе, који су, сваки на свој начин, гледали како да извуку живу главу. Ипак, успјели су да се одмакну од потјере и нађу некакво склониште.

Ипак је владао режим тишине на средствима за одржавање везе, група је некако успјела да обавијестзи своју команду шта јој се десило. Команданти јединица су се трудили да та вијест не допре до војника, како би предуприједили негативне посљедице. Ипак, поједине групе су сазнале шта се десило у Подвележју, што је утицало на то да спласне почетни занос који је владао у непосредним припремама за операцију. Не базирући се на почетне проблеме, муслимански команданти су наставили са спровеђоњем плана и наредили да убацивање друге групе јединица отпочне 10. новембра у 20.00 часова.

Поступајући по наређењу и првобитном плану, у распоред бригаде су убачене све групе Шејтанићеве 42. благајске бригаде и прилично неометано се припремале за почетак напада. Но, у додатне проблеме је запала команда Хумове, мостарске бригаде. Поред тога што јој је првог дана откривена и разбијена велика борбена група, друге ноћи није успјела да се убаци велика група која је требала да нападне на Равнице. Како је извијестио командант групе, приликом покушаја убацивања наишли су на српску засједу и вратили се на полазне положаје.

Тако се десило да умјесто 500 бораца који су у зони одговорности Хумове мостарске бригаде требали извршавати задатке иза линије фронта, убачено само њих 250, који су прошли прве ноћи. Половину од њих су чинили припадници групе која је разбијена

у рејону села Шиповац. Друга половина (јачине 127 људи, чије трагове су открили борци Лазара Сикимића) остала је неоткривена и њени припадници су имали два задатка: да једним дијелом нападну артиљеријску батерију у Бањдолу, а другим дијелом да садејствују у нападу на Равнице. Цијенећи насталу ситуацију, Хумо ипак није одустао од плана, него је кориговао наређења за извршење појединих задатака. Но, из описаних стања његових једница лако је закључити да му је бригада у старту знатно ослабљена и онеспособљена за извршење плана операције.

Ипак, остатак јединица је успјешно извршио планиране задатке. Све борбене групе благајске бригаде у току ноћи су пришле објектима и чекале сигнал за почетак напада. Избор објеката, као и снаге које су одређене за напад на њих јансо говори о циљевима и плановима непријатеља:

- за прекид саобраћаја кроз Бишину одређена је једница јачине једног вода,
- за напад на артиљерију у Рабини одређена су два вода,
- за напад на командно мјесто бригаде на Пријеким грмима и положаје у околини

(Команда оклопног батаљона и позадни вод 3. батаљона) одређена је ојачана чета, и то из састава Извиђачко-диверзантског одреда 4. корпуса,

- за напад на батерију ПВО 30/2мм – један вод,
- за напад у рејону Кукричина гомила и Гљило брдо – једна чета,
- за напад на позадски вод 4. батаљона у Жуберину – један вод,
- у напад у рејону села Камена, Жуља и Чомори – једна чета,
- за напад на објект Градина (тт690) – један ојачан вод и
- за напад на коту 707 – једно одјељење.

За ватрену подршку одређена је мјешовита минобацачка јединица састава два минобацача 120 мм и чест минобацача 82мм

Снаге 42. бригаде у резерви налазиле су се у рејону Доњи

Врађевићи и биле су јачине двије чете. Када се све ово сабере, долази се до бројке од 700 бораца и официра за дејство по дубини.

Једина група благајске бригаде која није стигла на одређиште била је она која је требала да нападне командно мјесто и ватрени положај минобацача 120 мм 3. батаљона у селу Дубовица. Зауоставила се на пола пута између Гњилог брда и Дубовице, са задатком да спријечи упућивање појачања на Гњило брдо. Спремна је била и група која је требала да нападне батерију у Бањдолу, као и она која је планирала да заузме репетитор на Величи. Одред мостарске полиције изашао је на Плочно, а јединице Ибра Пајевичћа на Порим, Велико рујиште и Пријеворац. Поједине групе те бригаде зашле су дубље у Прењ, иза положаја Невесињске бригаде на Плавцу Вучијем куку и Облом вису.

Дакле, без обзира на проблеме у које је запала 42. бригада, био је евидентан велики потенцијал непријатеља за успјешно извршење задатка.

Борба је почела

У 04.00 часа 11. новембра начелник штаба Невесињске бригаде из штабних кола на Пријеким грмима је успоставио везу са свим јединицама. Најприје је обавио разговор са командантима и командирима потчињених јединица, а затим је од послужилаца на батаљонским централама тражио да му успоставе везу са крајњим корисницима у четама и водовима, те на појединим отпорним тачкама. Све их је још једном упозорио да је непријатљски напад потпуно извјестан и да је најбоље да се придржавају упутстава која су синоћ добили. Намјера је била да се ситуација схвати крајње озбиљно, као и да се створи осјећај самопоуздања код бораца. Основна порука је гласила: само треба заузети своје мјесто и прихватити борбу!

Почело је да свиће. Читавом зоном бригаде владала је мукла тишина, која је била још више изражена након синоћне кише и грмљавине. Као да су и борци зауставили чак и дах у ишчекивању великој боја.

У 05.45 часова зачула се рафална пушчана палба у рејону 4. батаљона на Врађевићима. Нападнут је тенковски вод у селу

Камена. Још је на појединим локацијама испаљен понеки рафал и изгледало је као да је напад ограниченог карактера.

А онда је, тачно у 06.00 часов, отпочела страшна битка.

Већина бораца бригаде је први пут чула те повике муслинских бораца: један би узвикнуо:“ текбиииир“, а остали би сложено одоговарали:“ Алаху екбер“. Поред тога, као д је сваки од њих имао припремљену пријетећу поруку или псовку за српске борце: „ Предајте се, четници“ , „ четници , дошао вам је црни петак“ , „ први вод, напријед“ , „ трећи вод, опколи“ А о свакојаким псовкама да и не говоримо. Све се јасно и разговјетно чуло, јер су се примакли на педесетак метара од одбрамбених линија бригаде. На појединим мјестима, као што је био случај на Пријекиим грмима, српски и муслимански борци су се практично измијешали, те није било једноставно распознати ко припада којој војсци. Одјекивали су и небо проламали пуцњи из хиљада пушака. Са њима су одјекивале експлозије стотина бомби и граната из ручних ракетних бацача.

Овакав непријатељски напада и оваква борбена дејста нису виђени у дотадашњем току рата, како на мостарско-невесињском, тако ни на осталим правцима у зони одбране Херцеговачког корпуса.

У таквим околностима догодила се једна епизода, која, као многи примјери појединачне и колективне храбрости и јунаштва, завређује да се запамти и препричава. Наиме, у вријеме почетка напада, дежурни на централу у штабним колима на Пријекиим грмима био је Васо Ивковић. Слушајући свакојаке повике муслиманских војника, сасвим хладнокрвно, са цигаром „шкије“ која му је догоријевала међу прстима, рекао је: „ Људи, не бојте се! Чујете да они позивају на предају и пријете четницима, а овдје се налазе све сами партизани!“

А када су везе у питању, на Командном мјесту бригаде се настојало да се од потчињених сазна какво је стање у јединицама. Међутим, са већим дијелом јединица није се могла успоставити веза. Неке јединице нису ни биле у могућности да се јаве због тога што су биле заузете одбраном положаја и голих живота. Жичне везе су углавном биле у прекиду, због тога што је непријатељ пресјекао каблове. Радио везе су ометане. Ипак, у неко доба појавио се на-

челник везе Мића Коваћевић, који је извијестио да је успоставио везу са командама батаљона. Извјештаји су били сљедећи:

- у 1. батаљону на Брштанику нема непријатељских напада,

- у 4. батаљону на Врањевићима воде се борбе на свим положајима. Најтеже стање је у селу Жуберин, гдје је, по свој прилици, непријатељ овладао позадинским водом батаљона. Жесточе борбе се воде на самом командном мјесту у Гуманцима, у артиљеријској бтaерији у Жуљама, затим у Каменој... Има погинулих и рањених бораца и старијешина... До неких рањеника се не може доћи ...,

- у 3. батаљону најтеже стање је на Гњилом брду, гдје је непријатељ овладао једним дијелом положаја. Има погинулих и рањених. Санитет батаљона, са болничарком Бориком Митрић, у санитетском возилу пинц гауер, кренуо је ка положају да збрине рањене и евакуише погинуле, али је заустављен и не зна се шта се са њим десило. Нападнут је позадински вод у рејону Бакричуше, али се не знају детаљи... Воде се борбе и на Равницама, стање је за сад под контролом... ,

- у 2 . батаљону у Подвележју најжешће борбе се воде на ватреном положају батерије у Бањдолу. Било је напада на јединицу на лијевом крилу, према Равницама, али је стање под контролом. На осталим положајима је релативно мирно... Има погинулих и рањених, али се не може вршити њихово збрињавање и евакуација...,

- у 5. батаљону на Зијемљима нападнута је јединица на превоју Порим и непријатељ је успио да овлада самим превојем. Нападнуте су послуге топова ЗИС и чета на Плочину, јединице на Плавцу, Вучијем куку и Облом вису, али се ти положаји добро држе. На осталим положајима напади су спорадични... Има погинулих и рањених... Не смију се упутити ка Невесињу, јер није познато да ли је слободан пут...,

- репетитор на Вележи је нападнут, али се линија одбране држи стабилно. Нема погинулих ни рањених... ,

- са артиљеријом у Рабини није се могла успоставити никаква веза, али је очигледно да се тамо воде борбе...,

- са батеријом ПВО 30/2 мм се такође није могла успоставити никаква веза, али се види да се и тамо води борба...,

- Инжињерски батаљон у Бишину није нападнут...

На Командном мјесту бригаде на Пријекиим грмима такође се воде жестоке бробе, такорећи- прса у прса. Командант бригаде, потпуковник Зоран Пурковић, чим је запуцало на Каменој, зграбио је пушкомитљарез и отрчао борцима из војне полиције и Команде стана који су заузели борбене положаје око објекта поред пута. Прште меци на све стране. До штабних кола допиру гласови да је погинуо Пеко Пејановић и да има рањених. Међутим, кажу да има и неколико погинулих непријатељских војника.

Стигло је санитарско возило из Невесиња. Довезао га је возач санитета Бранислав Ивковић, звани Нана. Када се у Невесињу чуло шта се дешава у зони одбране бригаде, похитао је да се што прије пружи помоћ рањенима. Није ни размишљао о томе шта му се може десити на путу. У Бишини је наишао на непријатељску засједу која је на њега отворила ватру. Он је само додао гас и прошао је критично мјесто. Возило је изрешетано, али је Нана, за дивно чудо, прошао без озбиљнијих повреда. Дошавши до командног мјеста, видио је гунгулу око саме рампе која је била спуштена. Са једне стране рампе залегли непријатељски, а са друге стране борци бригаде. И ту је возило пробушило неколико метака, али њему опет – ништа. Ни ту се није зауставио, него је додао гас, провукао се некако поред рампе и коначно се зауставио код објекта санитета. У изузетној напетој ситуацији испричао је своју одисеју, у којој је и рањен у предјелу бутине.

У таквим околностима један од приоритетних је био да се деблокира пут кроз Бишину. Требало је омогућити дотур људства и евакуацију рањеника. Поред тога, у великој опасности био је позадински вод 3. батаљона, који се налазио недалеко од Пријеких грма према Бакрачуши. Знало се да их је мало на положају, а код њих су резерве муниције и хране за батаљон.

Наређено је команданту Инжињеријског батаљона у Бишини да, сходно бројном стању, формира групу и да је упути ка позадинском воду и Пријекиим грмима. Речено му је гдје се налази локација непријатељске засједе и дато упутство да се људство креће у стрелачком строју, никако у возилу. Након извјесног времена, командант батаљона, Мишо Медан, је извијестио да је борбена група кренула на задатак.

Успостављена је веза са Невесињем. Тамо је на вези био

помоћник команданта бригаде, капетан Ранко Продановић, који је алармирао да се сво људство што прије прикупи и упути ка положајима. Такође, тражене су могућности да се обезбједе додатне снаге за испомоћ на угорженим правцима.

Продановић је убрзо јавио да су неке групе прикупљене и да су спремне да крену на фронт. У међувремену дошло је до сазнања да се у техничкој радионици у Невесињу налази један тенк из оклопног батаљона, који је био на поправци. Такође, јављено је да је квар отклоњен и да је тенк спреман за покрет. Повољна околност је била што је на одсуству био и командант Оклопног батаљона, капетан Јовица Шакота, који је већ окпио своју екипу код тенка. Тако су се стекли услови за издавање наређења да група бораца која се окупила у касарни крене у пратњи тенка путем низ Бишину. И њима су дата упутства о начину кретања, критичним мјестима и поступања у току извршења задатака.

На командно мјесто бригаде непрекидно пристижу информације о дешавањима на фронту. Капетан Гузина је потврдио да се превој Порим налази у непријатељским рукама, али да су сви остали положаји стабилни. На Плочину је било борбе; погинуо је Перо Шаренац, има неколико лакше рањених бораца, али је положај остао стабилан.

Миле Марић из Подвележја шаље охрабрујуће вијести: сви положаји су стабилни, изгледа да је „густо“ у Бањдолу, те је формирао борбену групу са једним тенком да крене у испомоћ артиљерцима. Радио везом напокон се јавио и командир батерије, капетан Лазо Медан. Иако каже да је у почетку напада било проблема и да има погинулих и рањених бораца, тврди да је стање стабилизовано. Успоставио је везу са Милом и очекује помоћ. Охрабрује оптимизам који се осјети у његовом гласу.

Командант 3. Батаљона, капетан Рајо Радојичић, каже да су на Гњилом брду и даље проблеми. Погинуо је Ненад Шиповац. Санитет који је пошао у помоћ наишао је на засједу. Погинуо је возач Гојко Крњеушић, а болничарка Борика је рањена. Тражи начин како да поврати изгубљене положаје. Стање на Равницама је стабилно, а на другим положајима није било већих проблема.

Командант 4. батаљона, поручник Драгомир Бакоч, извјештава да се и даље воде тешке борбе. Што се тиче положаја прве линије, стање се некако дефинисало у смислу да се знају обострани

положаји са којих се води борба. Тренутно се најжешће борбе воде око смаог командног мјеста батаљона, артиљеријске батерије у Жуљима (у рејону Велике гомиле) и на Каменој. Како изгледа, командир батерије у Жуљима, поручник Димитрије Чампара, влада ситуацијом. Међутим, Жуберин је пао у непријатељске руке и сада му је додатни проблем како да одговори на ту ситуацију. Поред људства позадинског вода, у селу се налази и знатан број цивила. Тамо је магацин хране ми муниције. На крају, у пола гласа, Бакоч је рекао да је и он рањен. Али, са оптимизмом каже и то да рана није опасна и да ће издржати „док ово прође“. А када ће „ово“ проћи и како ће се завршити?

На командном мјесту стање се донекле стабилизовало: непријатељска галама и халакање су скоро утихнули, али се, умјесто тога, могу чути јауци рањених непријатељских војника. Међутим, још има дејстава и потребно је у потпуности отклонити опасност од командног мјеста.

Још увијек није успостављена веза са артиљеријом у Рабини ни са батеријом ПВО 30/2мм. Помисао да та оруђа могу доспјети у непријатељске руке и бити употребљена против јединица бригада ствара додатну зебњу.

Онеспokoјава и чињеница да нема борбене групе из инжињеријског батаљона, иако је по времену требала давно да стигне. Командант бригаде, потпуковник Пурковић, са десетак полицајаца СЈБ Невесиње и њиховим командиром Драганом Зиројевићем одлази према позадинском воду 3. батаљона. Када су се вратили извијестили су да је и тамо био напад који је успјешно одбијен, као и то да је само један борац лакше рањен.

У то се радио везом јавила батерија прага. Извјештавају да се успјешно боре, али да имају погинулох и рањених. Поред тога извијестили су да су видјели како се у рејону Бакрачуше, која се види са њиховог положаја, нападнута возила која су се кретала из правца Невесиња. Дакле, инжињерци су наишли на засједу! Треба им помоћ. Не размишљајући дуго, Драган Зиројевић се јавио и рекао да ће са својом јединицом кренути на ту страну. И убрзо одлази.

Капетан Продановић из Невесиња је јавио да је спремна још једна група бораца за упућивање на положај. Донесена је одлука да се та група упути преко села Удрежње. За командира групе одређен

је капетан прве класе Вуко Миливојевић, помоћник команданта 4. батаљона, који се задесио на одсуству. Њему је дат радио уређај и план везе, те наређено да групу на возилима доведе до Фатњаче, превоја са кога се спушта пут према Рабини. Ту изаћи из возила, развити јединицу око пута у стрељачки строј и опрезно се спустити до положаја артиљерије у Рабини. Посебну пажњу обратити на могућност наилазка на противтенковске и противпјешадинске мине. По доласку у рејон села Рабина бити у спремности за борбу са убаченим непријатељским групама.

У неко добра вратио се Зиројевић, а са њим је био капетан Милан Вукајловић, замјеник команданта Инжињеријског батаљона и командир борбене групе која је упућена да неутралише непријатељску засједу, односно да очисти пут кроз Бишину. Испричао је да је људство још било на возилу када су и они упали у унакрсну непријатељску ватру. Том приликом погинули су Драго Аћимовић и Спасо Шијак, а неколико бораца је рањено. Међу њима и Милан. Остатак људства из групе одмах је искочио из возила и прихватио борбу. Ликвидирано је неколико непријатељских војника и засједа је одбачена од пута, али још увијек постоји опасност са те стране.

Убрзо је пристигла и група са тенком. И та група је у Бишини наишла на ватру непријатељске засједе. Том приликом погинуо је командант оклопног батаљона, капетан Јовица Шакота и Мирко Чабрило, а неколико бораца је рањено.

Све је то наводило на закључак да пут кроз Бишину још увијек није потпуно слободан, што је онемогућавало транспорт рањеника у невесињску болницу, иако су неки од рањеника већ довезени на Пријека грма. Међу њима је и Борика Митрић, која је била у групи тежих рањеника. Већ је изгубила доста крви и нужна је била хитна хируршка интервенција. Али, још увијек нису створени услови за безбједан транспост ка Невесињу.

Зауостављање и сламање операције Ток операције из угла непријатеља

Како је ситуација на бојишту праћена на командном мјесту бригаде, тако су чинили и команданти непријатељских јединица на њиховим истуреним командним мјестима. Најбољи преглед ситуације на свим дијеловима бојишта источно од пута Мостар – Не-

весиње имао је замјеник команданта Шејтанићеве бригаде, који се налазио на Јараковој кити изнад Рабине. Са те позивије могао је визуелно пратити и успјехе и неуспјехе својих борбених група, о чему је извјештавао команданта који се налазио на Хуму изнад Врњевића. У прва два сата од почетка операције извјештаји су били пуни оптимизма, и у појединим моментима имали су призвук еуфорије. Такво стање владало је након што су овладали Жуберином, након успјешне блокаде пута у Бишини и губитака које су нанијели борбеним групама бригаде. Посебна радост им је била након што су их из Рабине извијестили да су заробили хаубице и вишецејвне бацаче ракета. Међутим, већ око 8.00 сати почелки су им стизати и невесели извјештаји, који су се најприје односили на изненађења на која су наилазили у рејонима објеката напада, а потом и губицима које су трпјели. Изненађења су се највише односила на то да се стање код објеката напада разликује од оног које су затицали у фази извиђања у припреми операције.

Тако је група која је нападала на Камено била изненађена када није нашла тенк на мјесту гдје су га очекивали, а оклопни транспортер је био на мјесту гдје га није било на видео снимку. Још када их је дочекао стражар, који је по њиховом очекивању требало да спава и пријетећи им рекао: „ Ти, ти, дођи овамо! Мајку вам усташку и балинску, дошли сте овдје“ , изненађење је било потпуно. Тада су први пут посумњали да су откривени, што је пољуљало њихов оптимизам, а произвело дозу страха. То, као и још неке непредвиђене ситуације, приморало је непријатељску групу да отвори ватру петнаест минута прије наређења за почетак операције. На слична изненађења су наишле и групе које су нападале команду 4. батаљона на Велику гомилу. На свим позицијама наишли су на већи број српски бораца, сви су били будни и све је указивало да очекују напад. Велико изненађење доживјела је и група која је нападала праге, када је наишла на празне заклоне гдје су прије неки дан била постављена три топа.

Непријатељска група у Бањдолу била је изненађена када је недалеко од ватреног положаја наишла на противвјешадијске мине, којих прије неколико дана није било на том мјесту. Још веће изненађење је било када су од неког српског артиљерца чули позив: „ Балије, кафа је проврела! Хајдете, чекамо вас.“

Слична изненађења су имале групе које су нападале репетитор на Вележи и положај на Плочну. Сва побројана свједочења наводе на два закључка. Први се односи на стање које је владало у јединицама Невесињске бригаде и гласи: већина јединица озбиљно је схватила ситуацију и предузела мјере за организовану одбрану својих положаја које су наређене од стране команде бригаде, као и оне које су самоиницијативно преузели. Други закључак се односи на муслиманске јединице: зетечено стање у рејонима објеката напада се на више мјеста битно разликовао од очекиваног, што је код бораца изазвало сумњу да су откривене њихове намјере, поколебало вјеру у сигуран успјех, а код многих изазвало природну реакцију – страх.

Настала ситуација је све актере довела у сферу реалности, гдје на исход битке утичу фактори који се увијек не могу испланирати. Какав ће резултат на крају бити, зависи од умјешности команданата и командира, обостране одлучности за извршење задатка, снажљивости у појединим критичним ситуацијама, самоиницијативне на свим нивоима, појединачне или колективне храбрости... А у свему је потребно имати и макар „зрно“ среће!

Када се буду сводили закључци о појединим фазама и детаљи битке, један од темељних стубова српске побједи биће баш тај који је непријатеља највише изненадио – спремност бораца за битку. Тако се десило да, умјесто да муслиманске јединице приреде изненађење и однесу лаку а велику побједу, изненађење је стигло од српске стране, што је непријатеља одвело у катастрофалан пораз.

Први знаци непријатељевог пораза јавили су се када је почео да трпи губитке у људству. До њих је морало доћи из простог разлога: да би заузео неки српски положај, непријатељски војник мора изаћи из заколна и крнеути у напад. Дакле, изашао је на чистину. Ако је на одбрамбеном положају борац у заклону, спреман за дејство, одлучан да води борбу до краја, тада је велика вјероватноћа да ће успјех бити на његовој страни. Па нека и од стотину испаљених метака у циљ погоди само један, математика показује да ће десет спремних бораца у одбрани, у условима борбе који су владали у овом окршају, елиминисати читаву непријатељску групу. Шта је, рецимо, могла да учини непријатељска група на Каменој, кад јој од шеснаест бораца, колико је имала на почетку, пет погине, а шест

буде рањено? Остатак ће гледати само како да извуће живу главу! Још када се деси да им погине командант или неки од угледних официра или бораца, негативне последице су загарантоване.

Зато је битка преломљена већ након два сата борбе. Само је остало да се испишу детаљи и сведе коначан биланс.

Операција је сломљена

Детаљи биланса битке написани су на многим локацијама у зони одбране бригаде. Примјер сналажљивости и самоиницијативе десио се у Подвележју. Видјевши да је угоржена и блокирана артиљеријска батерија у Бањдолу, мајор Миле Марић је формирао борбену групу и упутио је ка артиљерцима. У групи је био и један тенк. Успостављена је радио веза између командира групе и командира батерије, тако да су лоциране позиције непријатељских положаја. Снажни и прецизним погоцима, непријатељској групи нанесени су велики губици у људству, већина бораца је избачена из строја, што је приморало на повлачење.

Садејство између појединих јединица испољено је и у оквиру 4. батаљона на Врањевићима, док је ватрена подршка тенкистима на Каменој пружена од стране тенка са коте 707, у рејону Горњег Брштаника.

И на Пријеким грмима непријатељ се почео повлачити. Одступао је у правцу одакле је и дошао - према Јараковој кити. Сада се ситуација потпуно окренула – српски борци позивали су муслиманске на предају. Но, није било таквих случајева, него су сви, који су били у могућности, настојали да дођу до својих предпостављених официра и мјеста окупљања. На њихову несрећу, терен којим су се повлачили био је прилично прегледан.

Тек око поднева јавила се артиљеријска јединица из Рабине и батерија прага. Артиљерци због малог бројног стања нису били у могућности да обезбједе сва средства у својим јединицама што је узроковало да дио средстава падне у непријатељске руке.

Међутим, захваљујући присебности дијела јединица, који су на појединим локацијама пружиле жилав отпор, непријатељ је присиљен да одустане и крене у повлачење.

Прагаши су претходнох поподнева груписали све топове и људство на једну локацију,што им је олакшало организовање одбране,а збунило непријатеља.

То је била фаза битке када је снага бригаде све више јачала, а снага муслиманских јединица рапидно слабила.

Групе бораца који су се налазили на одсуству једна са другом су пристизале на Пријека грма и на команданто мјесто 5. батаљона на Зијемљима,гдје су, уз одређена конкретна упутства, усмјераване ка својим положајима. Тада су у невесињску болницу превезени и први рањеници који су чекали да буде слободан пут кроз Бишину и да се изврши претрес сјеверних падина Вележи у захвату пута ка Зијемљима.

Јавио је Вуко Миливојевић са Фатњаче. И он је добио упутства како да се спусти до Горње Рабине и успостави контакт са артиљерцима. Недуго затим, јавио је да су наишли на противтенковске мине постављене на макадамском путу ка Рабини. Но, успјешно су савладали и ту препреку. Након успостављана контакта са артиљерцима, борци из групе су продужили пут ка својим положајима.

Око 14.00 часова на командно мјесто дошла је група из јединице Билећки добровољци,са којим је био и њихов командир потпоручник Раде Радовић. Њима је повјерен задатак да ослободе село Жуберин. Група је ојачана са једним противавионским одјељењем 30/2 мм и кренула је на задатак.

Иначе,Жуберин је нападала група у којој је било 27 бираних диверзаната. У тренутку напада у позадинском воду 4. батаљона било је 15 лица (девет мушкараца и шест жена). С обзиром да су специјално обучени диверзанти нападали на бројчано мању позадинску јединицу,можемо казати да је одбрана Жуберина ипак била у неравноправном положају.Но, прихваћена је борба,у којој је погинуо Саво Рул.Одбрана је одолијевала до 10.00 часова. Када су закључили да нема изгледа да се одбране,дио бораца се извукао према Рабини, а дио према положају прага. У селу је остало двадесетак цивила,од којих су троје убили муслимански диверзанти: Мару Чабрило од 80 и Даринку Чабрило од 65 година,те Видоја Чабрило, који није био припадник ВРС.

Након заузимања објеката позадинског вода, од којих су најзначајнији били магацини хране и муниције, муслимански војници су у наступу еуфорије сакупили све цивиле и наредили да им закољу и прпреме овна за ручак. О свом успјеху извијестили су команданта Шејтанића, кога су позвали на гозбу. Међутим, он је знао да на другим положајима стање није ни близу оном у Жуберину, те их је упозорио: “Пазите да вам не буде по овој народној – ражањ стављен, а зец у шуми.” Нешто касније јавио им се и Шејтанићев помоћник, који им је разочарано саопштио: “Отишло је све у материну. Сачекај групу Зије Божића (која се извлачила са Камене, примј. З.Ј.), поведи заробљенике и повлачите се.”

У то је пред Жуберин пристигла и јединица коју је предводио Радовић. Видјевши злу и гору, муслимански диверзанти су покупили цивиле и кренули у извлаћење ка селу Јасена. Но, пошто у том тренутку нису знали ни шта да чине са собом, а не још и са цивилима, све су их пустили да се врате кућама.

Након ослобађања села, куваног овна појели су Раде и његови борци. С обзиром да није било никаквих информација о цивилима у селу Јасена, а да се непријатељска група из Жуберина повукла у том правцу, Раду је наређено да са јединицом у стрељачком строју оде до села. По доласку у Јасену радио везом је јавио да је све у реду, након чега му је наређено да за сваки случај тамо и преноћи.

Из Невесиња је дошао командант 1. батаљона, капетан Ранко Самарцић са групом бораца из његовог батаљона. Подјелени су у двије мање групе и упућени у правцу Шћепан Крста. Једна група, коју је предводио Самарцић добила је задатак да се креће у захвату пута, а друга да оде до села Јасена и одатле у стрељачком строју да се спусти на Шћепан Крст. Поласком прве групе дјелимично је прочишћен и ослобођен пут за Врањевиће, тако да су тек тада створени услови за евакуацију рањених и погинулих бораца из 4. батаљона. И успут су заробили три непријатељска војника. Наставили су покрет до јединице у селу Камена, гдје их је ухватио мрак. Донесена је одлука да ту преноће, а да наредног јутра наставе пут ка Доњем Брштанику.

С обзиром на извјештаје из јединица, у командн бригаде је процјењено да је непријатељска операција сломљена и да је потребно предузети мјере у циљу спречавања евентуалних изне-

нађења, која би се могла очекивати од заосталих непријатељских група. Са друге стране, у непријатељским рукама остао превој Порим на Зијемљима. С тога јер већ прављен план да се врати изгубљени положај.

У рејону одбране 3. батаљона још увијек се у непријатељским рукама налази објекат Гњило брдо. На том положају било је и погинулих и рањених бораца, а за субдину четворице се није знало ништа. Командант батаљона, капетан Рајо Радојичић, прикупљао је снаге са којим ће извршити противнапад и вратити положај. Предводио их је капетан Момо Паровић, који се, након успјешне одбране хаубичке батерије у Бањдолу, вратио у свој батаљон. У класично изведеном, нападу у поподневним часовима је враћен и тај положај.

Свођење рачуна

У касним поподневним часовима на Пријека грма почела су пристизати возила са погинулим и рањеним борцима. У Бањдолу је тог јутра погинуо Војислав Буха. На Гњилом брду, поред возача Крњеушића, погинуо је Радивоје Радуловић и Ненад Шиповац. На Врњевићима, у 4. батаљону, погинуо је Милорад Авдаловић и Раде Пудар. У батерији ПВО 30/2мм погинуо је командир батерије, водник Љубомир Чоловић, а на Пријеким грмима Петар Пејановић из команде стана.

Рањених је било шездесетак бораца, а међу њима је био и командант 4. батаљона, поручник Драгомир Бакоч. Сви су упућени у Невесиње.

На командантно мјесто доведена је и група заробљених муслиманских бораца. Након основне обраде, упућени су у Невесиње. Ту су преноћили, а већ сутрадан су пребачени у затвор у Фочу.

Пошто није било никаквих информација о четворици бораца са Гњилог брда, они су се у евиденцији водили као нестали. Тако стање је потрајало до 14. новембра, када је на муслиманским средствима информисана објављена вијест да су заробљена четири борца Невесињске бригаде.

Падом мрака, у команди бригаде извршена је анализа битке. Закључено је да је већи дио јединица поступио по упутствима која

су дата у циљу одсудне одбране сопствених положаја. Борци и старијешине су испољили одлучност и храброст, што је допринијело да се сломе почетни непријатељски удари. Даље поступање свих јединица је допринијело да се непријатељу нанесе пораз, у коме му је велики број бораца избачен из строја, а остатак натјеран на извлачење из зоне одговорности бригаде.

Потребно је задржати будност, како би се спријечили губици од стране непријатељских група које се јиш увијек налазе иза линије фронта. На основу информација од заробљених непријатељских војника дошло је до сазнања да су се припремили и за фронтални напад, тако да је и са те стране још увијек пријетила опасност.

Да је опасност заиста пријетила може се видјети из наређења које је потчиљеним командантима издао генерал Дрековић у Благају. Он је, између осталог, бригадама наредио „ да свим снагама и средствима обезбједе спајање са снагама убаечним на привремено заузету територију под контролом агресора и извлачење истих на слободну територију “

У духу тих сазнања и процјена издата су наређења о потчињеним јединицама. У току ноћи 11/12. новембра обустављене су активности гоњења непријатељских војника. Борци бригаде сконцентрисали су се на бољу организацију одбране сопствених положаја, а тек на појединим положајима постављене су засједе, које су имале задатак да контролишу кретање кроз међупросторе. Стражари и осматрачи на више локација су могли јасно да региструју кретање муслиманских војника, али ноћ и лоши временски услови нису омогућавали нека конкретна дејства у смислу пресретања и евентуалног разбијања тих група.

У каквом су стању биле непријатељске јединице свједоче и њихови извори. Углавном, све борбене групе које су биле убачене иза линије фронта настојале су да се што прије дочепају њихове територије. У томе су наилазили на многе проблеме који су им отежавали ионако тешку ситуацију. Највећи проблем им је био суочавање са катастрофалним поразом који су претрпјели тог дана. Већина група имала је много погинулих и рањених бораца, што није било и њиховој свијести све до почетка операције. Хтјели су

да извуку рањенике, али то у многим ситуацијама није било могуће. Више рањених, схвативши операцију безнадежном, извршило је самоубиство. Доста група је разбијено, тако да су поједини дијелови изгубили везу са водичима, а самим тим изгубили су се и у простору. Тешко се крећући по подвелешким безпућима, многи борци одбацили су своје оружје и друге дијелове опреме. Масовна појава у њиховим дезоријентисаним групама била је – халуцинације. Аутори који описују стање непријатељских јединица наводе да је узрок те појаве исцрпљеност, неспавање, наzeb усљед кише и хладног времена, страх, глад...

Међутим, више је вјероватна тврдња да су халуцинације посљедица кориштења опијата. Наиме, код многих погинулих муслиманских бораца пронађена је дрога, коју су без икакве сумње, користили „ као покретач“ за све активности у фази припреме за операцију. У новим околностима дрога им је добро дошла како би макар и привидно олакшали споствени положај.

Не може се прецизно казати која је њихова група била у тежем стању. Да ли она која је откривена првог дана у рејону села Шиповац и која се наредних ноћи и дана, разбијена, потуцала до колиба у самој Вележи и назад до борбених линија? Или она која је нападала артиљерију у Бањдолу па била десеткована у борби са борцима батерије и 2. батаљона? Или она која је била саствљена од најбољих специјалаца и која је нападала командно мјесто бригаде на Пријекиим грмима? И она је десеткована. Или она која је требала да заузме репетитор на Вележи, па се у повлачењу ломила низ стијене испод Брасине? Или она која се под унакрсном ватром повлачила са Плочна, ломећи се низ стијене и вододерине изнад села Кути. А тек оне групе које су водиле борбе са јединицама 4. батаљоном на Врањевићима – на командном мјесту батаљона у Гуманцима, на Великој гомили, на Каменој, свака је претрпјела велике губитке. Једна од њих се повлачила пркео села Јасена и Дабрица низ кањон Радмиље. Крећући се Дубравском висоравни наишла је на војнке ХВО, који су неке од њих заробили и упутили у логор у Дретељу. Многе од наведених позиција непријатљски извори описују као драматичне, или их упоређују са паклом, односно цехенемом.

Све у свему, незавидна ситуација непријатљских специјалаца!

У донекле повољнијем положају била је јединица која се налазила на Гњилом брду. Она је, између осталог имала задатак да држањем дијела Гњилог брда омогући извлачење група ка Горњим Врањевићима.

У таквим околностима непријатељ није ни био у могућности да покрене јединице које су предвиђене за фронтални напад. Схватили су у каквој су невољи убачене групе и да су замишљени напад узроковао још већа страдања.

С тога, наређење о наставку операције које је Дрековић издао 11. новембра увече, више дјелује као очајнички, самоубилачки потез, него као рационално командантско промишљење. На њихову срећу, нико га није послушао!

Ипак, није све готово!

Сутрадан, 12. новембра, јединице бригаде наставиле су са контролом територије са циљем да се открију евентурално заостале непријатељске групе. Са једном од њих сусрела се патрола из састава 2. батаљона у рејону Бањдола. У међусобном окршају погинула су двојица бораца бригаде и то Бранко Вуковић и Милош Зеленовић. Да несрећа буде већа, Зеленовићу је 12. јуна 1992. године на Губавици погинуо рођени брат.

Са претресом терена проналажена су и тијела погинулих непријатељских војника, која су извлечена у рејон Пријеких грма. То је била прилика не само да се стекне увид у његове губитке, него и у саставе и јачину ангажованих снага, планове борбених дејстава и опремљеност за извршење задатка. Показало се да пушке, ручни ракетни бацачи, средства везе, униформа, средства за прву помоћ, оброци суве хране и друго, углавном воде поријекло из војски земаља чланица НАТО и неких исламских земаља.

Истовремено, на Зијемљима су вршене припреме за повратак изгубљеног положаја на превоју Порим. У испомоћ 5. батаљону дошао је један вод из чете војне полиције бригаде, којем је командовао Гојко Савић и један вод из Батаљона војне полиције Корпуса, којим је командовао поручник Радомир Дунђер. Припремама за напад и самим нападом руководио је поручник Драган Ђурђић.

У јутарњим часовима 13. новембра јединице војне полиције

са једним одјелењем из 5. батаљона изашли су од планинског дома Рујиште на полазни положај у рејону Голе главе, који се налази у страни изнад превоја Порим. Напад је почео тачно у подне. Дејством тенкова и минобацача 60 мм непријатељ је „перикован“ у заклоне, а потом је координисаним нападом са полукружне основице извршен одлучан напад на превој Порим. Непријатељу није преостало ништа друго него да се, уз велике губитке, панично повуче низ Порим ка Бијелом Пољу. Са положајем су враћена и борбена средства која су привремено пала у непријатељске руке. У току извођења напада у јединицама ВРС није било ни погинулих ни рањених бораца. Међутим, након повлачења, непријатељ је превој Порим, засуо гранатама минобацача 120 мм. Том приликом теже су рањена два, а лакше три борца, сви из 5. батаљона.

Тиме су сви положаји бригаде враћени у стање које је било пред почетак операције. Међутим, невоља се десила на висовима Прења, гдје је положај држала комбинована јединица. На објектима Плавац, Вучији кук и Обли вис налазило се по једно одјелење из састава 5. батаљона, Чете војне полиције, 1. чете 4. батаљона, Извиђачке чете и самосталног вода 2. батаљона. И на њих су претходна два дана вршени пјешадијски напади, али су успјели да се одупру. С обзиром да је на тим положајима хроничан проблем била веза и садејство са десним сусједом, у зони одговорности Гатачке бригаде, у пријеподневним часовима 13. новембра група бораца је кренула у том правцу, како би успоставила контакт са јединицом која је била на положају у рејону Црног поља. Тај покрет су искористиле непријатељске јединице, које су им поставиле засједу. Група из бригаде је разбијена, неколико бораца је рањено, а четворица су пала у непријатељске руке. Били су то борци из састава чете војне полиције Слободан Пудар, Миљан Радуловић и Ристо Чоловић, те Мирко Симић из састава 5. батаљона. Према свјedoчењима сабораца, они су живи заробљени. Доста времена је протекло док команда није сазнала да нису међу живима. Новонастала ситуација, изузетно сложени услови за дотур и евакуацију, као и наилазак зимског времена, допринијели су да се донесе одлука да се планински висови на Прењу више не посједају, него да се линија обдране повуче до Обља. Међутим, борбе на потезу: Порим – Плиша – Плужна њива – Обаљ, као и у рејону Црно поље на планини

Прењ, вођене су свакодневно све до зиме, када је снијег и ниске температуре онемогућио даља борбена дејства.

Закључак и поуке

Иако је доживио катастрофалан војнички пораз, командант 4. корпуса тзв. Армије РБиХ је 14. новембра, на конференцији за медије у Мостару, саопштио да су његове јединице нанијеле пораз и огромне губитке у људству Невесињској бригади, заробиле велики број војника, заузеле артиљерију и да се налазе пред заузимањем Невесиња.

У ствари, поред нанесених губитака у људству, једини остварен непријатељски успјех био је привремено заузимање села Жуберин, гдје се налазио позадински вод 4. батаљона, овладавање превојем Порим и висовима Вучији кук и Плавац на Прењу. Жуберин је ослобођен истог дана, Порим након два дана, а Вучији куку и Плавац су убрзо напустиле и његове јединице због надоласеће зиме.

Из састава бригаде погинуо је 21 војник и официр и то:

- у Бишини – 4,
- на Прењу – 4,
- у Бањдолу – 3,
- на Гњилом брду – 3,
- на Врањевићима – 2 и
- у Подвележју, на Пријеким грмима, у Жуберину, Рабини и на Зијемљима по један борац.

Погинули по јединицама:

- 2., 3., 4. батаљон и Чета војне полиције по три,
- Оклопни и Инжињеријски батаљон по два и
- 1. и 5. батаљон Хаубички дивизион, лад ПВО и Команда стана по један војник, односно официр.

Теже и лакше је рањено око 60 војника и официра, а заробљена су 4 војника, који су накнадно размијењени.

Погинуло је троје цивила у селу Жуберин.

Губици непријатеља били су знатно већи. Приликом асанације

бојишта, на одређеној локацији у дубини одбране бригаде прикупљено је 96 погинулих непријатељских војника и официра. Заробљено је осам војника и официра, а рањеници се броје стотинама.

Према многим процјенама, половина његових војника који су ангажовани у операцији избачена је из строја.

Невесињска бригада је остварила основни циљ: одбранила је положаје и спријечила продор муслиманских снага ка Невесињу.

Ова побједа је још једном показала снагу бригаде, исказану у више ранијих битака. Ипак, мора се указати на пропусте у организовању одбране, који су непријатељу дали могућност да уопште планира овакву операцију и убаци у борбени распоред бригаде толике снаге. Ово се прије свега може приписати инертности бораца и јединица, која је настала након двогодишњег мировања фронта. Борци на првој линији усредсредили су се углавном на ужи дио својих положаја, не примјењујући мјере борбеног обезбјеђења које би онемогућиле или знатно умањиле активности непријатеља. Исто тако, доста сигурности је полагано у ефикасност минских поља, иако се знало да су те мине одавно постављене и да је велики број њих ван функције.

Срећна околност (то је оно „ зрно среће“ о којем је раније било ријечи) је та што су непријатељске убачене групе откривене већ прво јутро након убацивања. Активности које су се одвијале у току 10. новембра дале су команди бригаде шансу да мобилише своје јединице и организује се тако да прилично спремно дочека почетак операције.

Као што је показало и у ранијим сличним ситуацијама, и овога пута до изражаја је дошла одлучност и спремност комплетног Невесиња да помогне у одбрани положаја бригаде. Све снаге, како видљиве, тако и оне невидљиве, које су једноставно могле да се осјете, биле су усмјерене ка борцима на форнту, што им је био додатни подстрек да истрају у борби. То је, у ствари, квалитет који су Невесиње и Невесињска бригада имали као мало која јединица Војске Републике Српске. Тај квалитет су очигледно потцијениле или игнорисале непријатељске командне јединице.

Нека сила је удесила да почетак непријатељског страдања

отпочне управо у рејону села Шиповац у Подвележју, на мјесту гдје почело страдање 10. моторизоване бригаде 16. јуна 1992. године. И тада и сада непријатељске јединице су српске снаге нападе с леђа. То се у нашем народу зове мучки напад. Као пас који лежи и ћути, пропусти те да прођеш поред њега, не дајући никаквог знака да ће те ујести. А онда, када си мислио да је прошла опасност, без лајања те нападне и уједе с леђа. Таква ситуација је карактеристична за 1992. годину. Тада су непријатељске снаге већ биле формиране и дјеловале у борбеном распореду српских јединица, а основно обиљежје мучког напада је то што су се од „мирних грађана“ одједном прометнули у наоружану непријатељску војску. Прве жртве њихових тадашњих дејстава су били баш они официри који су их највише штитили и помагали, имали у њих потпуно повјерење и то повјерење ширили кроз дубину потчињених јединица. Већина непријатељских бораца који су реализовали те мучке нападе, након двије и по године дошла је на исто мјесто, као по оном провјереном правилу да се убица увијек враћа на мјесто злочина. На истом мјесту поново је напала мички, с леђа, али и пострадала, са мукама које су безмало идентичне оним кроз које је прошла њихова тадашња жртва – команда и приштапске јединице Мостарске бригаде. Разлика је у томе што су српски заробљени војници и официри прошло голготу непријатељских логора, док су у садашњој ситуацији муслимански заробљени официри и војници третирани као људи, прошло кроз легалне и надзиране процедуре и вратили се живи и здрави својим кућама.

Ваљда би ово требала бити некаква поука за будуће на­раштаје!

Због величине побједе, која се по значају у многим елементима може упоређивати са побједом над удруженим хрватско-муслиманским снага у чувеној Митровданској битки 1992. године и због тога што је извојевана непосредно након Митровдана 1994. године, ова битка је у народу остала позната као Друга непријатељска митровданска офанзива, или Друга митровданска битка.

2. ХЕРЦЕГОВАЧКА ЛАКА ПЈЕШАДИЈСКА БРИГАДА И САДЕЈСТВО У СЛАМАЊУ ПРВЕ МИТРОВДАНСКЕ БИТКЕ

Душан Вукоје, пуковник

Са почетком ратних дејстава на простору Босне и Херцеговине, услови на ширем подручју села Борци, које је до рата било у саставу коњичке општине, наметнули су потребу војног организовања. То је био услов опстанка како за народ са тог простора, тако и за остала подручја настањена српским становништвом. Нигдје на територији источне Херцеговине цивилно становништво није било тако близу прве линије као на подручју села Бијела и Борци, док је у селу Чичеву неколико цивилима насељених кућа било на самој првој линији. На овом простору није постојала ниједна организована војно-полицјска структура. Геотопографска конфигурација ширег рејона села Борци изискивала је потребу већег ангажовања војних снага у циљу спречавања даљег продора хрватско-муслиманских снага ка Невесињском пољу. Сам изглед терена наметнуо је организацију линијске одбране која се протезала: село Бијела с. Борци с. Чичево с. Главатичево с. Драмишево. Слабости ове одбране су биле у непостојању положаја по дубини због недостатка људства чиме је био отежан маневар снагама. Посљедица недовољности живе силе одразила се на постојање великог међупростора. Да би се избјегло изненађење од убацивања снага и изненадног напада непријатеља, ти међупростори су били брањени артиљеријском ватром и инжењеријским запречавањем честим извиђањем, патролирањем, повременим постављањем засједа и слично. Поред тога Команда 2.херцеговачке лаке пјешадијске бригаде располагала је

интервентном и извиђачком јединицом које су биле веома добро обучене, опремљене и мобилне. Ове јединице су у многим случајевима спријечиле могућа изненађења од стране непријатеља која су могла бити погубна по народ тога краја, а шире гледано и по цијелу источну Херцеговину.

Лијево од положаја 2.хлпбр одбрану је организовала Невесињска бригада, а десно Калиновачка бригада. Са врло малим професионалним старјешинским кадром отпочео је процес формирања бригаде, од одјељења, водова, чета-батерија и батаљона-дивизиона. Главни извор попуне ратних јединица били су војни обвезници резервисти који су се затекли на том подручју, мобилисано људство из Невесиња. Треба истаћи и велики број добровољаца који нису били са ових простора, као и велики број жена које су ангажоване у санитету и другим позадинским јединицама. На овај начин је надомјештен знатан дио недостатка мушке популације која се, захваљујући овоме, ангажовала на првим линијама одбране.

Упоредо са формирањем јединица текао је и процес наоружавања, опремања, обучавања и додјељивања борбених задатака. У наоружавању бораца ослањало се на попуну из Невесиња.

Посебна пажња је посвећена инжињеријском уређењу положаја за одбрану кроз израду заклона, ровова, саобраћајница, склоништа, прилазних и евакуационих путева и објеката за смјештај људства. Солидна укопаност и утврђеност положаја за одбрану спасила је многе борце од стрељачких и артиљеријских зрна. Због географских карактеристика терена већи дио борбених положаја није омогућавао прилаз моторним возилима, тако да су за дотур и евакуацију кориштени коњи и људи, а што је отежавало организацију и функционисање позадинског обезбјеђења тих јединица.

Елементу организације веза посветила се изузетна пажња, тако да је готово сваки борац могао комуницирати са било којим борцем из друге јединице. Биле су успостављене све врсте радио-релејних и жичаних веза. Дисциплинованост оператера на средствима везе спашавала је многе животе. Због посједовања квалитетних уређаја за прислушкивање и дешифровање, благовремено су откриване намјере непријатеља и на тај начин му се успјешно супростављало.

Снабдјевеност стрељачком и артиљеријском муницијом и по-

гонским горивом била је промјењљива, али се није негативно одражавала на вођење оружане борбе. Снабдјеვენост јединица одјећом и обућом углавном је задовољавала потребе.

Санитетско обезбјеђење бригада је организовала сопственим снагама и средствима, а које је кориштено и за здравствено збрињавање и цивилног становништва у зони одговорности бригаде. Евакуација рањеника вршена је санитетским возилима, а проблем су представљали неприступачни терени. Лакше повријеђени и обољели збрињавани су у бригадној ратној болници, а тежи у ратној болници у Невесињу.

Током вишегодишњег и исцпљујућег рата припадници 2.хлпбр више него успјешно су извршавали борбена дејства, како у сопственој зони одбране, тако и као снаге ојачања у саставу других борбених формација ратних јединица Херцеговачког корпуса. О значају рејона одбране бригаде најбоље говоре добро припремљена, организована и са јаким снагама изведена дејства муслиманских снага у више наврата на различитим правцима, а која нису имала успјеха. У успјешној одбрани запосједнутих положаја бригади су често помагале и друге јединице из састава Херцеговачког корпуса.

Оно што је чињенично непобитно јесте да је формирање ове бригаде на овим одбрамбеним положајима одиграло кључну улогу у заштити и очувању живота цивилног становништва затеченог на том простору, сламању непријатељских напада и заштити цјелокупне источне Херцеговине. Све то је имало и високу цијену која се огледа у 170 положених живота у зони одговорности бригаде.

Један од оснивача 2.херцеговачке лаке пјешадијске бригаде пуковник Душан Вукоје у свом сјећању на прву Митровданску битку и лично учешће и учешће борбене групе из бригаде описује на слjedeћи начин:

„На основу личног сјећања дана 07/08.11.1992.године у команду 2.хлпбр стигла је делегација посланика Скупштине Савезне Републике Југославије у којој је било 8. посланика, које је предводио наш земљак Мирко Вујичић рођен у Пресједи општина Невесиње иначе тадашњи Генерални секретар Српске радикалне странке.

Замисао команданта бригаде је био да се делегација на лицу

мјеста упозна са војно-политичком ситуацијом у сјеверном дијелу Источне Херцеговине. Такође би се на Митровдан на Борачком језеру припремила свечана вечера на којој би поред командног кадра бригаде били присутни и представници команде Тактичке групе Калиновик, Невесињске бригаде, представници МУП-а и цивилних структура Невесиња, Борака и Калиновика.

На Митровдан ујутро смо из Команде Невесињске бригаде добили информацију да њихови представници не могу доћи на заказану вечеру из разлога што се на цијелој линији одбране бригаде одвија жестока борба уз јаку непријатељску артиљеријску подршку. Са командантом капетаном Бором Антељом сам се договорио да у што краћем временском периоду формирамо борбену групу од бораца из наше бригаде и да је након формирања и смотре ја поведем на командно мјесто Невесињске бригаде.

Дана 08.11. 1992.године у зону одговорности Невесињске бригаде упућено је 20 припадника војне полиције, који су исти дан распоређени на најкритичнијем правцу непријатељског напада у зони 2.батаљона на Подвележју. Дана 08.11.1992.године након извршених припрема ја сам се са 163.борца 2.лпбр из Луке упутио на командно мјесто Невесињске бригаде на Пријека грма.

Воzeћи се кроз Бишину чују се стравични звуци детонација артиљеријског и пјешадијско наоружања. На командном мјесту дочекао нас је пуковник Гушић и одмах смо се почели договарати о тежишту нашег ангажовања. Закључак је био да су то Врањевићи, зона одговорности 4.батаљона који је трпио најжешћи артиљеријски и пјешадијски напад. Колона бораца из 2.хлпбр, са пјесмом, барјацима и еуфоријом креће на угрожени правац, а борци приштапских јединица Невесињске бригаде не вјерују својим очима са каквим моралом борбена група иде на извршење задатка. Били су сигурни да ће наши борци издржати све нападе, а да ће непријатељ доживјети пораз. Ја сам се са борбеном групом јавио на командно мјесто батаљона, а двије хаубице 105 мм са посадом су се претпочиниле 13.МАП-у у Рабини.

Борбену групу која је требала да оде у састав 2.батаљона лично сам отпратио у састав батаљона. Непосредно по доласку на Врањевиће командир борбене групе Баћа Милошевић је добио ин-

формацију да Раде Радовић са својим борцима води борбу прса у прса. Одмах се са групом бораца упутио према Билећким добровољцима и прихватио борбу. На предњем крају одбране вре као у казану, а непријатељска артиљерија и пјешадија немилосрдно туче по нашим борцима, који се херојски бране и не одступају ни педља.

У међувремену из 1. батаљона Невесињске бригаде на командно мјесто Пријека грма стигао је извјештај о стању у њиховој зони одговорности. У договору са командантом Невесињске бригаде одлучио сам да се капетан Солдо Милан и потпоручник Милош Чабрило са групом бораца и прагом буду у приправности како би се претпочинили 1. батаљону.

Навече када сам се вратио на Пријека грма, у циљу стабилизације линије одбране 1. батаљона одлучено је да капетан Солдо са својом борбеном групом и прагом одмах крене на Брштаник. И њега сам отпратио до команде батаљона на Брштаник гдје су одмах запосјели борбени положај за одбрану, гдје су и остали до краја непријатељске офанзиве. Наредног дана од дејства непријатељске гранате погинуо је потпоручник Чабрило.

По повратку са Брштаника на Пријека грма у командно штабним колима вре као у кошници и сви су пуни утисака и догађаја од претходног дана. Начелник артиљерије капетан Бјелица износи драматичан податак да команда корпуса касни са попуном артиљеријске муниције калибра 122 мм Д30 и да није извјесно када ће те ноћи стићи на ватрени положај. Сјетио сам се да смо ми у складишту имали око 500 граната тога калибра, које смо добили од донатора, али нису одговарале нашим хаубицама 122 мм, које су биле руске производње. Одмах је формирана колона возила, са којом сам отишао до магацина, гдје су артиљеријске гранате и утоварене и одмах предате у команду Невесињске бригаде.

Ујутро 10. новембра јавио сам се команданту наше бригаде и поднио му извјештај о догађањима претходног дана. У пријеподневним сатима на командно мјесто Невесињске бригаде стигао је и Боро Антељ са групом бораца јачине једног вода са Сељана. На командном мјесту Боро се упознавао са ситуацијом у зони одговорности Невесињске бригаде, а ја сам са новопрстиглим борцима по одобрењу команде отишао на Драгонос, гдје смо запосјели

борбени положај и успоставили контакт са лијевим сусједом и десним сусједом који су били из 13. батаљона везе команде корпуса. За вријеме посједања положаја чула су се испалења вишецејевних бацача ракета, али су нас гранате пребацивале, а ми смо за заштиту користили природне заклоне. И овај дан је протекао у непрекидној артиљеријској канонади и сталним пјешадијским нападима.

И 11. новембар се водила непрекидне размјена ватре непријатељске и наше артиљерије, а пјешадијски напади и борба прса у прса је била немилосрдна. Поједини положаји су заузимани од стране непријатеља и у јуришима поново враћани од стране наших бораца.

Такође и 12. новембра водиле су се жестоке борбе, а негдје предвече испалење су посљедње артиљеријске гранате са обадвије стране, а само су се могли чути спорадична дејства пјешадијског наоружања.

За вријеме трајања прве Митровданске битке из састава 2. херцеговачке лаке пјешадијске бригаде погинула су четири борца: потпоручник Милош Чабрило, Чампара Спасоје, Богдановић Драгиша и Шиник Јордан. Лакше је рањено 12 бораца, а теже 3 борца.

Борбене групе које су биле на испомоћи из састава наше бригаде враћени су у матичне јединице закључно са 15. новембром“.

ФУНКЦИОНИСАЊЕ ЦИВИЛНЕ ВЛАСТИ ОПШТИНЕ НЕВЕСИЊЕ У РАТНОМ ПЕРИОДУ 90-ТИХ

Вукан Братић, професор

Крајем осамдесетих и почетком деведесетих година двадесетог вијека догађаји у Европи су се одвијали неочекиваним током и брзином. Доласком на чело СССР-а, 1985. године, Михаил Горбачов почиње 1987. године са значајним реформама у совјетској привреди и друштву, под именом „перестројка“. Промјене које су се десиле у самом СССР-у одразиле су се у низу земаља савезница Совјетског Савеза. Новембра 1989, године срушен је Берлински зид да би послије тога био срушен и читав Источни блок, Варшавски пакт и све његове политичке и војне структуре.

Трећег октобра 1999. године, проглашено је уједињење Њемачке. Затим долази до нестанка и Совјетског Савеза и пада комунизма у Источној Европи па је тиме и постојање Варшавског пакта изгубило смисао те су вође држава које су га чиниле и званично одлучиле да га распусте 01.07.1991. године.

Тако је и фактички завршен „хладни рат“, а земље Запада на челу са САД, без испаљеног метка изашле као побједници. Са завршетком „хладног рата“ настале су и нове околности. Односи у свијету који су се базирали на равнотежи моћи (СССР и САД), преко ноћи су се промијенили, свијет почиње да функционише као униполаран на челу са САД. Нестанком СССР-а и Варшавског пакта, као стратешког противника Запада, Југославија губи стратешки значај за САД. У новим околностима Њемачка постаје стратешки партнер САД, са којом се односи уздижу на ниво који су имали са

Великом Британијом. САД препуштају Њемачкој, као економски најмоћнијом земљи Европе, да заједно са Ватиканом игра главну улогу у догађајима који ће слиједити на нашим просторима.

Такве међународне околности увелико су одредиле судбину наше земље, практично онемогућили њен даљи опстанак. Упоредо са догађајима који су се дешавали на међународној сцени, унутар саме Југославије расле су противрјечности које су све више долазиле до изражаја послје Титове смрти. Све гласније су биле снаге из Словеније и Хрватске које су заговарале отцјепљење од заједничке државе и стварање њихових националних држава од република, које им је подарио доживотни предсједник Броз. А те жеље нарочито долазе до изражаја када је у земљи успостављен вишестраначки политички систем, посебно у току и након вишестраначких избора 1990. године. Вишестраначки избори били су прекретница у односима њених конститутивних народа и њених федералних јединица.

Изборима је претходио распад СКЈ, који се десио на 14. ванредном конгресу у Београду, од 20. до 22. јануара 1990. године. Чланови словеначке делегације напустили су конгрес, а након њих и Хрватске, Македоније и БИХ. То је био један од посљедних корака у планском растурању Југославије.

Међународни посредници, који се послје ових дешавања, укључују у рјешавање питања југословенске кризе, одступају од принципа да сви народи па и Срби имају право на самоопредјелјење, дају предност унутрашњим границама република и покрајина којима је био подијељен. Српски народ. Они „великодушно“ гарантују права српском народу у „новим“ државама, а по свим међународним стандардима која важе за националне мањине. Међутим, српски народ, поучен доживљајима из прошлости, поготово у Првом и Другом свјетском рату, гдје је доживио најстрашнији геноцид и погром, то није могао прихватити.

Након вишемјесечних безуспјешних састанака руководства југословенских република да се постигне договор о даљем опстанку и унутрашњој организацији државе, сепаратистичко-националистичке снаге Словеније и Хрватске потпомогнуте спољашњим елементима, крећу у остваривање својих циљева.

У Словенији је и прије почела пропаганда против ЈНА, а затим престају слати регруте у ЈНА. И коначно, Скупштина Словеније, 25. јуна 1991. године, проглашава независност и одмах доноси одлуку о преузимању граничних прелаза према Италији, Аустрији и Мађарској. ЈНА је покушала да поврати прелазе у пређашње стање, али руководство Словеније сматрало је да је то чин агресије на њену територију и донијело је Одлуку да се нападне све јединице ЈНА на задатку, а да се блокирају све касарне. Том приликом почињени су страшни злочини против младића ЈНА. Након свих ових догађања Предсједништво СФРЈ донијело је 18. јула 1991. године Одлуку о премјештању јединица ЈНА са територије Словеније у друге дијелове земље.

Сличну судбину ЈНА доживљава и у Хрватској. У Хрватској на првим вишестраначким изборима убједљиво побјеђује ХДЗ на челу са Фрањом Туђманом. Оно што је прије избора најављивао, одмах је почео и да остварује: мијења Устав Републике већином у Сабору, па Срби од конститутивног народа постају мањина. Оружје масовно улази у Хрватску, формирају се паравојне јединице чија су мета ЈНА и мјеста насељена Србима. Кад је било јасно да хрватска већина у Сабору хоће да прогласи независну државу у АВНОЈ-евским границама, Срби поучени искуством из НДХ, нису могли дати подршку том пројекту. Упркос свему томе, хрватски Сабор, противу уставно проглашава независност 25. јуна 1991. године. Земље Европске заједнице ипак нису одмах признале њену независност. То признање услиједило је средином јануара 1992. године, најприје од стране Њемачке и Ватикана, а потом и осталих земаља међународне заједнице.

У оваквој ситуацији српски народ предузима мјере самозаштите. И кад су хрватска полиција и паравојне снаге кренуле да проводе одлуке новостворене државе, настали су сукоби са српским становништвом. ЈНА настоји да спријечи те сукобе и заштити српски народ. Хрватске власти као да су то једва чекале; ЈНА се проглашава непријатељском и окупаторском, чиме је почела свеобухватна борба да се она протјера из Хрватске. Паралелно са нападом хрватских оружаних снага (ЗНГ-које је формирао ХДЗ, ХОС-Хрватска странка права) на ЈНА, напад на касарне и блокада свих објеката, отпочела је до тада нечувена пропагандна кампања.

Оружани сукоб на теритојији Хрватске „замрзнут“ је пошто је прихваћен „Венсов план“ на основу којег је 02. јануара 1992. године, на аеродрому у Сарајеву потписано примирје међу зараћеним странама. Тим споразумом предвиђено је да се из Хрватске, последице његове имплементације, повуку јединице ЈНА, а да се у подручја под контролом Срба распореде јединице Уједињених нација.

Нажалост, тај рат убрзо ће се пренијети и у БИХ. Тај по свему трагични рат за сва три босанско-херцеговачка народа, није била агресија великосрпског национализма, како је формулисан кроз пропаганду. Тај рат су марта, 1992. године, скоро истовремено, усклађено, први започели Хрвати и Муслимани, за шта постоје егзактне чињенице. Те чињенице прецизно су наведене у књигама: „Аргументи за републику Српску“, професора Алексе Бухе, министра иностраних послова РС и „Стварање Републике Српске“ проф. Николе Кољевића, члана Предсједништва БИХ:

- 12. јула 1990. године, у Сарајеву је основана Српска демократска странка. За предсједника странке изабран је Др Радован Караџић. (прије ње основане су 18. маја 1990. године ХДЗ, као огранак матичне Туђманове ХДЗ и муслиманска СДА под вођством Алије Изетбеговића, што доказује српско кашњење у политичком дјеловању. Поред ових странака постојале су и двије велике странке које су имале наднационални карактер: СДП БИХ и Странка реформских снага Југославије-највећи број ових двију странака чинили су Срби),

- 20. новембра 1990. године, први вишестраначки избори у СР БИХ. Побједа националних странака, Срба, Хрвата и Муслимана. Дакле БИХ се радикално, национално и политички подијелила.

- 20. децембра 1990. године конституисана вишестраначка Скупштина. Три националне странке, на бази партнерства у власти, формирале су нове органе власти.

- 24. октобра 1991. године, пошто је муслиманско-хрватска коалиција, у циљу изгласавања докумената о иступању из СФРЈ, прекршила Устав СР БИХ, посланици СДС-а и неколико посланика Срба из других странака, формирали су у Сарајеву, Скупштину српског народа у БИХ. На плебисциту одржаном 09. и 10. новем-

бра 1991. године, српски народ, огромном већином гласова, потврдио је да жели остати у држави Југославији.

- 20. децембра 1991. године, Предсједништво и Влада СР БиХ одлучили су да затраже од Европске заједнице признавање БиХ. Српски представници су издвојили гласове.

- 09. јануара 1992. године, Скупштина српског народа донијела Декларацију о проглашењу Републике српског народа у БиХ.

- 28. фебруара 1992. године усвојен је Устав Републике српског народа у БиХ. Изабран је Предсједник Републике и Влада.

- 29. фебруара и 01. марта 1992. године, по препорукама Комисије Европске заједнице, муслиманско-хрватско руководство одржало је референдум о независности. Позвани су сви грађани БиХ да изађу на заказани референдум. Међутим, српски народ није изашао на референдум јер се он у новембру 1991. године, такође, на референдуму, изјаснио за останак у Југославији. Без обзира на околности у којима је референдум одржан, Европска заједница га је уважила као легалан и легитиман и наставила даље кораке за признавање БиХ. То је био пут у сигуран рат. Управо на други дан референдума, припадници муслиманске паравојне Патриотске лиге, у порти Српске православне цркве на Башчаршији, напали су, приликом вјенчања српске сватове. У том злочиначком нападу убијен је младожењин отац Никола Гардовић, што се сматра и почетком рата у БиХ.

- 18. марта 1992. године, представници три националне заједнице постигли су споразум у Бриселу, о демократској трансформацији БиХ. Мапу територијалног разграничења по националном критеријуму муслимански представници, по повратку у Сарајево, су одбили.

- марта 1992. године, прве ратне сукобе у БиХ отпочела је војска Републике Хрватске нападом на српска села на десној обали Саве. (само у Сијековцу убијено је 14 сељака и спаљено 70 кућа). Хрватска војска је напала Босански Брод, Купрес и долину Неретве и тиме испољила Павелићеву тежњу за обнову „велике Хрватске“, вршећи покоље Срба. У току читавог рата у БиХ увијек је ратовало од 30 000 до 50 000 војника хрватске војске. На ту чиње-

ницу српски представници на међународним конференцијама су упозоравали, али су представници „међународне заједнице“ остајали „глуви“.

- 04.април, 1992. године, Изетбеговић као предсједник Предсједништва БиХ прогласио је општу мобилизацију и отпочео рат против Срба, с циљем да спремно дочека признавање независности БиХ, што је коначно дошло 06. априла 1992. године. Нису помогла оштра упозорења са српске стране да та мобилизација води у рат. Послије Изетбеговићеве мобилизације распламсали су се ратни сукоби.

- 20. маја 1992.године, повучен је и последњи војник ЈНА из БиХ. У Сарајеву и Тузли колону ЈНА у повлачењу нападају муслиманске паравојне јединице и убијају неколико десетина њених војника.

- 26. маја 1992. године, у Лисабону , у посљедњем моменту је пропао већ усаглашени и објављени „Кутиљеров план“ због муслиманског одустајања по савјету америчког амбасадора Цимермана.

- 30. маја 1992. године, Савјет безбједности УН донио је резолуцију којом се уводе санкције против Југославије, послије исценираног напада муслимана на цивиле у улици Васе Мискина у Сарајеву, у реду за хљеб. За тај масакр муслимани, уз помоћ свјетских медија оптужили су Србе.

Поред горе егзактно наведених чињеница и ко је имао прилику да прочита хронологију „Стварање Републие Српске“ од проф. Николе Кољевића, мора, поред осталог да закључи: све су Српске политичке и војне одлуке изазвали Муслимани и Хрвати и биле су реакција на њихове акције, што несумњиво доказује да су Срби водили искључиво, одбрамбени и ослободилачки рат. Одбијањем „Кутиљеровог плана“ пропуштена је шанса да криза у БиХ не ескалира у тотални оружани сукоб.

Догађаји у БиХ преносе се и на нашу општину.

На локалним изборима у општини Невесиње учествовале су националне странке СДС, СПО (до задњег момента вођени су преговори да буде јединствена српска странка под заједничким име-

ном, али руководства тих странака се нису усагласила. Као и у читавој БиХ побједиле су странке са националним предзнаком, тачније побједник је била листа СПО, која је још побједила у општини Шипово у БиХ.

Скупштина општине требало је да има 40 одборника: 30 Срба, 1 Хрват и 9 Муслимана. Но, приликом разговора са вођама побједничке странке СПО око конституисања општинске власти, муслимански представници изричито су тражили (иако су били у апсолутној мањини) да мјесто предсједника Извршног одбора припадне њима. Како до договора двије стране није дошло, Скупштина је формирана од 31 одборника (СПО, СДС, СДП), 30 Срба и 1 Хрвата. Муслимани су одлучили да бојкотују Скупштину и никада се нису појавили на скупштинском засједању.

За предсједника Скупштине изабран је Никола Радовић, а за предсједника Извршног одбора, Радован Спремо.

Такође, на изборима за народног посланика у Скупштини БИХ са листе СПО, на локалном нивоу, изабран је проф. Момчило Голијанин, а са регионалне листе СПО изабран је Радован Спремо.

Од самог конституисања Скупштине, она је веома тешко функционисала-био је увијек проблем потребни кворум. Такође, извршна власт је слабо функционисала, па је на основу иницијативе из СПО дошло и до смјене у Извршном одбору, Радована Спрема замијенио је Мирко Брењо. Како је вријеме одмицало, незадовољство са функционисањем извршне и скупштинске власти, постајало је све веће, тако да је почетком новембра 1991. године, Скупштина на свом засједању смијенила предсједника Извршног одбора и предсједника Скупштине. На сједници је покушано да се изабере нови предсједник, али нико није хтио да се прихвати те обавезе. Тада се јавио један од одборника да добровољно буде предсједник до избора новог, али према сазнањима никада није ни почео обављати ту функцију. Петнаестак дана послије тога, поново је заказана сједница Скупштине општине. На приједлог групе одборника, Вукан Братић се прихватио да буде други на листи приједлога за предсједника Скупштине поред првог на листи Веселина Граховца, мислећи да ће први са листе бити изабран. Међутим, тајним гласањем, великом већином одборника, за пред-

сједника Скупштине општине изабран је Вукан Братић. У новонасталој ситуацији он предлаже за предсједника Извршног одбора Веселина Граховца (под условом ако он одбије приједлог, ни Вукан Братић се неће прихватити мандата предсједника Скупштине). Уз пристанак В. Граховца, одборници су једногласно прихватили приједлог и за предсједника Извршног одбора изабран је Веселин Граховац. Међутим, примопредаја власти није се могла извршити јер смијењени руководиоци нису хтјели да испоштују одлуке Скупштине.

Послије тога услиједили су састанци са највишим руководиоцима и утицајним посланицима из реда српског народа, најприје у Сарајеву, а затим у Невесињу. Послије састанка у Невесињу као прелазно рјешење за вођење општине предложени су : посланик Бранко Симић и Радован Спремо. Они су ту били око петнаестак дана. Затим је Бранко Симић, позвао Вукана Братића и Веселина Граховца у зграду СО Невесиње и пренио им наредбу највећег руководства српског народа из Сарајева да су дужни преузети обавезе које им је додијелила скупштинска већина. Тако је новоизабрано руководство, као нестраначке личности са побједничке листе, почело обављати повјерене им функције средином јануара 1992. године. Иначе, након преузимања функција, ново руководство покушало је да одржи сједнице Скупштине општине у два наврата, али није било потребног кворума. Муслимани се опет нису одазивали на позив, као и неки одборници Срби.

Ситуација у периоду са краја 1991. и почетка 1992. године, могла би се окарактерисати као стање ни рата ни мира. У том периоду сценарио из Хрватске почео се преносити и на Херцеговину. Муслимани и Хрвати одбијају позиве за одслужење војног рока па постојеће војне формације са подручја Херцеговине, ради стабилизације стања на терену и очувања војних објеката, јер су хрватске паравојне формације почеле нападе на исте, попуњавају се резервистима из Србије и Црне Горе. Тако су у другој половини септембра 1991. године на подручје Мостара и Невесиња упућене одређене јединице Ужичког и Подгоричког корпуса. У Невесиње је дошао дио команде Ужичког корпуса са командантом генерал-мајором Милном Торбицом. Највећа оперативна јединица која је дошла у састав Ужичког корпуса био је мјешовити артиљеријски пук из

Ваљева који се распоредио на потезу села Миљевац-Оцак-Љесковик. Према војним извјештајима на људство тога пука погубно дејство имало је дјеловање неких политичких странака, а као резултат тога дјеловања било је напуштање и одлазак у Србију значајног броја војних обвезника. Ипак, активношћу надлежних команди, као и добрим одзивом војних обвезника са територије Невесиња, проблем је превазиђен. То је уједно било прво ангажовање војних обвезника са територије општине Невесиње, што је давало сигурност локалном становништву.

Одмах по преузимању дужности новог руководства у општини успостављена је добра комуникација са командом корпуса, која је одмах показала спремност да помогне неке привредне активности (повезивање локалне привреде са привредом ужичког краја). Такође, показали су и спремност да помогну у рјешавању започетих активности на електрификацији неких села у општини.

Међутим, половином јануара 1992. године, истекао је период за ангажовање војних обвезника са стране које су у јединицама провели четири мјесеца. У већини случајева то су биле јединице Подгоричког и Ужичког корпуса. Тако је дезангажован дио Никшићке бригаде и неке јединице Ужичког корпуса, а команда Ужичког корпуса преселила се на аеродром Ортијеш. Положаје наведених јединица на десној обали Неретве преузела је Мостарска бригада, уз одређена појачања остатака јединица из Ужичког корпуса. Но, средином марта скоро сви припадници Ужичког корпуса напустили су ове просторе. Ради олакшавања положаја ових јединица на десној обали Неретве команда 13. Корпуса која се након повлачења из Словеније и Хрватске смјестила у касарни у Билећи, одлучила је да половином марта пресели у Невесиње 13.-ту моторизовану бригаду. Долазак ове јединице народ Невесиња је са одобрењем дочекао. Због њене нове локације и њеног попуњавања војним обвезницима из Невесиња она је названа -Невесињска бригада.

То стање „ни рата ни мира“ на овим просторима одржавало се све до почетка априла 1992. године, када је практично објављен рат Југословенској народној армији и српском народу у Херцеговини. Десило се то 03. априла 1992. године у поподневним часовима када је градом одјекнула снажна експлозија која је попут земљотреса уздрмала све објекте и изазвала рушевине у самој касарни као и на сусједним

стамбеним објектима. Убрзо су средства информисања обавијестила да је код касарне „Сјеверни логор“ у Мостару изведена диверзија, тако што је уз зид касарне наспрам насеља Залик експлодирала цистерна. Цистерну су, према изворима из ЈНА, припремиле и активирале хрватске паравојне јединице у Херцеговини. Срећна околност је што у касарни тај дан није био велики број војника па је тако избјегнута велика трагедија. У том периоду ту је био смјештен велики број војних обвезника из Невесиња који су се тај дан највећим дијелом налазили на терену изван касарне или на одсуству. Експлозија цистерне постигла је ефекат који су организатори и жељели. Поред погибије једног резерviste из Љубиња, неколико теже и лакше повријеђених, као и штете у касарни и цивилним објектима, она је изазвала панику и страх становништва Мостара и околине. Срби су у страху од могућих даљих корака побјегли из града, односно из оних дијелова града у којима су били мањина. Скоро сво српско становништво са десне обале Неретве напустило је своје куће и станове и смјестило се код своје родбине и пријатеља на лијевој обали Неретве или је пак, спас потражило даље од Мостара, у Невесињу или другим мјестима. Већина њих никад се није вратила на своја огњишта. Настала је велика паника и међу становништвом Невесиња. Упрво тада долази први већи талас избјеглица из долине Неретве, из Мостара и околине, као и јужно од Мостара све до Метковића.

Због таквих околности у Невесињу исте вечери формира се Кризни штаб, гдје је донесена одлука да се одмах у свим инситуацијама, предузећима и другим организацијама, организује стално дежурство, а по мјесним заједницама да се уведу мјесне страже са задатком да контролишу улазак непознатих лица на подручје општине и да предузму потребне мјере у циљу очувања безбједности територије и становништва. У том циљу мобилише се резервни састав полиције и јединица територијалне одбране. У новонасталој ситуацији највећи проблем за Невесиње био је како прихватити и смјестити избјегло становништво. У општинском штабу за прихват избјеглица, који је формиран одмах по формирању Кризног штаба, тих дана пријавило се близу 2000 лица, а оних који се нису пријавили било је много више. У тој ситуацији Кризни штаб се огласио саопштењем у којем је замолио власнике слободних викендица, као и оне који имају вишак стамбеног простора, да исти уступе на

располагање за смјештај избјеглог становништва, уз гаранцију да ће комисија која је за ту намјену формирана, пописати сву имовину у истим и да ће им бити сачувана као и објекти. Овом позиву се одазвао велики број власника.

Рад Кризног штаба могао би се груписати у три цјелине искључиво цивилних послова: повећање безбједности територије у општини и нормално одвијање живота у општини Невесиње; стварање услова за рад привреде и функционисања свих институција на подручју општине; обезбјеђење смјештаја и других потреба за велики број избјеглог становништва. Кризни штаб је функционисао до почетка јуна 1992. године, када је одлуком Владе РС престао са радом. У вријеме постојања Кризног штаба, према информацијама које је свакодневно добијао од МУП-а Невесиње, на подручју општине ситуација је била мирна. Такође, у почетку априла 1992. године формира се Кризни штаб за Источну Херцеговину са сједиштем у Невесињу, чији је приоритет рада био како да омогући опстанак и сачува српски народ у Херцеговини, а поготову онај дио који се налазио у најтежој ситуацији, а то је преостали српски народ у долини Неветве.

Након што су Словенија, Хрватска и Македонија оствариле самосталност у авнојевским границама, а у БИХ се распламсао рат, преостале двије Републике, Србија и Црна Гора су одлучиле да у својим авнојевским границама остају заједно у истој држави, са називом Савезна Република Југославија. Она је заживјела 27. априла 1992. године. Убрзо послје тога Скупштина нове државе доноси одлуку да се јединице ЈНА повуку из БИХ до 19. маја 1992. године.

Након тога, пошто су настале нове околности, руководство Републике Српске БИХ предузима мјере да се политички и организационо припреми за рад у новим условима, На сједници Народне скупштине у Бањалуци, 12. маја 1992. године, поред одлука о стратешким циљевима српског народа у БИХ, донесена је и одлука о формирању војске Републике Српске БИХ.

Забринутост о сазнању о повлачењу ЈНА била је изражена не само код бораца на положајима него и код цјелокупног српског народа Источне Херцеговине. Непосредно послје истека рока

о повлачењу ЈНА, тачније 26.маја 1992. године, генерал-мајор Момчило Перишић, командант 13. Корпуса, потписао је наредбу којом се све војне снаге на подручју Источне Херцеговине обједињују под јединствену команду Херцеговачког корпуса. За команданта Корпуса постављен је пуковник Радован Грубач. И управо тада, кад већ бивша југословенска војска напушта Херцеговину, крајем маја Српска војска, у немогућности да задржи постојеће положаје (недостатак људства и усљед сталног напада многобројнијег непријатеља), половином јуна се повлачи из Мостара и долине Неретве на резервне положаје.

Одмах последије тога, тачније 16. јуна 1992. године настају праве тешкоће за нас у Невесињу. Тога дана, у раним јутарњим часовима, муслиманске паравојне снаге из села која припадају Подвележју, потпомогнуте и припадницима из неких села општине Невесиње, мучки, с леђа напали су командно мјесто 10. Херцеговачке бригаде у селу Добрч. У овом нападу убијен је и заробљен велики број припадника Бригаде (многи од њих из Невесиња), војника и официра. Погинуо је и начелник Бригаде, пуковник Томо Пушара, а заробљен пуковник Јован Лаловић, начелник артиљеријског пука, иако су они у истом периоду пружали сву потребну помоћ становништву Подвележја.

Након што су јединице наше војске присиљене на повлачење на нове положаје, комплетно српско становништво напустило је своја огњишта у долини Неретве (они који нису имали срећу да на вријеме напусте своје домове убијани су на лицу мјеста или су одвођени у логоре формиране за њих на много мјеста долине Неретве и Западне Херцеговине). Према процјенама, у Невесињу је тих дана било око 30.000 избјеглог становништва. Општинско руководство ставило им је на располагање сав слободни стамбени простор, као и школске и привредне објекте, спорстку дворану, хотел и др. Отежавајућа околност за општинско руководство била је та што са властима Републике Српске, због пада репетитора на Вележи у непријатељске руке, а тиме и прекида телефонских веза, није било могуће успоставити никакву комуникацију до поновног ослобађања репетитора на Вележи, почетком јула 1992. године. Због тога, руководство општине није могло да тражи било какву помоћ од власти Републике Српске.

У граду који је тих дана непрекидно гранатиран, гдје је погинуо и значајан број цивила, владала је велика паника проносиле су се и разне гласине и дезинформације, тако да је пријетила опасност и од пада Невесиња у непријатељске руке. Али, захваљујући нашим борцима првенствено команди 13. моторизоване бригаде, као и чињеници да је тих дана на њено чело постављен пуковник Новица Гушић, који успијева да мотивише и организује борце и од остатака двије бригаде (13. И 10. херцеговачке) формира Невесињску бригаду, која у кратком временском периоду успијева да поврати изгубљене положаје у рејону Подвележја и шире. Формира и стабилизује линију фронта дугу преко 100 километара која је одолијевала сталним непријатељским нападима све до краја рата, однесе велике побједи и нанесе огромне губитке непријатељу у двије велике „Митровданске битке“: 1992. године (класична нападна операција у којој су учествовале удружене муслиманско-хрватске снаге, потпомогнуте јединицама хрватске војске) и 1994. године (специјална диверзантска операција муслиманских снага, јединствена на простору БиХ).

Консолидацијом јединица и линије фронта, настаје нови период у функционисању општинске власти који карактерише добра сарадња са командом Невесињске и Друге лаке бригаде као и са командом Корпуса, а све са циљем одбране и сигурности нашег народа. У том периоду обнавља се и рад Скупштине општине Невесиње (и даље је било тешкоћа за обезбјеђење кворума за скупштинско засједање).

Општина Невесиње прије овога рата спадала је у ред неразвијених општина БиХ. Карактерисала је слаба инфраструктура, слаба снабдјевеност водом, слаби путеви, велики дио територије без струје, слабе телефонске везе. Недовољно развијена привреда, највећим дијелом била је увезана у веће привредне системе Мостара. Због близине Мостара били смо практично у свему повезани са Мостаром: привреда, путне комуникације, струја, поштански саобраћај, образовање, здравство, трговина итд. Избијањем овога српском народу наметнутог рата, Невесиње је остало удаљено десетине километара од неког већег центра. Требало је са друге стране обезбиједити: струју, телефонске везе, болничко лијечење, привредно пословање и др. У таквој ситуацији и у јеку борбених

дејстава, стиже велики број избјеглог становништва из долине Неретве, али и из других крајева БиХ. Требало је прихватити и евидентирати све то избјегло становништво и пружити му помоћ: смјештај, храну, одјећу, збринуту болесне и рањене, као и наставити са радом привреде. Свима њима Невесиње је пружило братску помоћ, чак и више него што су биле наше објективне могућности. Требало је издржати сва та искушења.

Уз велике напоре тадашњег општинског руководства, уз добар рад општинских институција, у првом реду Црвеног крста и Војног одсјека, уз добру сарадњу са представницима наше војске, уз помоћ Владе Републике Српске, уз велику помоћ наше браће из Србије и Црне Горе, уз помоћ наше Цркве, те неких међународних хуманитарних организација, **руководство општине успјело је да :**

- обезбиједи снабдијевање електричном енергијом цијеле општине, тако да је успостављена линија напајања из Билеће преко далековода 110 КВ Билећа-Гацко, затим преко далековода 400 КВ Гацко-Чула који је стављен под напон од 110 КВ. Потребна премјештања водова извршена су у расклопном постројењу ТЕ Гацко и рејону села Букурићи, на далеководу 110 КВ који је долазио из Мостара према главној трафо-станици Невесиње. Поред тога у том периоду, скоро сва села, која до тада нису имала струју, су освијетљена, па чак и село Зијемље (раније припадало општини Мостар).

- добром организацијом рада Црвеног крста, а уз помоћ наше браће из Србије и Црне Горе, наше Цркве, међународних хуманитарних организација, обезбиједи довољне количине хране и других потреба за све становништво, како за избјегло тако и за домаће. Посебно треба истаћи свештенство и монаштво Епархије Захумско-херцеговачке и приморске, на челу са владиком Атанасијем, који је, маја 1992. године постављен на упражњено мјесто епископа ове епархије, који су одиграли значајну улогу: у првом реду у духовно-просвјетитељској дјелатности нашег народа на темељима православља и светосавља, након вишедеценијског комунистичког односљивања и затирања од наше традиције и културе, на другом мјесту је морална и хуманитарна подршка нашем народу. Многи добротвори на позив владике Атанасија и свештенства одазвали су се те пружили значајну помоћ у храни, лијековима, одјећи и обући, новчаној помоћи за многе којима је била потребна. Свештенство и монаштво епархије Захум-

ско-херцеговачке и приморске је одиграло изузетно значајну улогу у изградњи народног јединства што је био кључни фактор да се одбрани општина Невесиње, а тиме и Источна Херцеговина након егзодуса из долине Неретве. Велики је број појединаца и удружења из Србије и Црне Горе који су тада притекли у помоћ народу Невесиња. Све је по прецизно вођено и евидентирано у Црвеном крсту и команди Бригаде, гдје је та помоћ стизала. Ипак, међу најзначајнијим појединцима који су били укључени у прикупљање и слање помоћи за Невесиње су: Милимир Ковачевић из Новог Сада, Божо Кешелј из Зрењанина, Момчило Дрвенчија из Бечеја, као и многи други који су на неки начин били везани за Невесиње. А било је и оних који нису били везани за Невесиње па завређују да се помену. Такав примјер је општина Пријепоље. Посебно вриједни пажње из те општине су Драган Васојевић, предсједник ИО општине, Милинко Бујак, Милан Милић, Миле Плескоњић, Драган Пузовић, Милан Лучић, Драгиша Ракоњац ... Уз Невесиње су били у најтежим данима и братски помагали, многе привредне и друштвене организације из Црне Горе: из Никшића, Подгорице, Даниловграда, Цетиња, Пљеваља, Котора, Херцег_Новог, Плужина. Ту су се истакли појединци: Вуксан Симоновић, потпредсједник СО Подгорица, Милорад Кадич, предсједник општине Даниловград, Михајло Миљанић и Слободан Мирјачић из општине Никшић те Никшићани: Сава Кешелј, Војин Ђукановић, Никола Копривица и др. Симон Ђуретић из Зете, Јован Маркуш са Цетиња, Чоловић Миленка из Пљеваља и многи други.

- уз помоћ Владе РС, хидроелектрана на Требишњици, међународног комитета Црвеног крста и уз велике напоре општинских капацитета, изради се нови тлачни водовод од језера Алаговац до резервоара на објекту Рови у дужини 4,5 километара.

- уз велике напоре општинског руководства и уз помоћ Невесињске бригаде, Херцеговачког корпуса и Главног штаба ВРС, поште Требиње, те Владе Црне Горе, током 1995. и почетком 1996. године, ријешен је проблем телефонских веза.

- у области информисања оснива се Радио Невесиње (скупштинском одлуком од 22. марта 1993. године), који је до тада радио под именом „Српски радио-херцеговачки студио“. У току рата почиње да излази и лист „Невесиње“ као обновљено гласило који се први пут појавило у Никшићу, 1898. године. Велику помоћ

да се лист појави као и да се побољша чујност Радио Невесиња, пружио је и Центар за информисање и културу из Никшића на челу са директором Миланом Стојовићем. Такође, уз велике напоре и уз помоћ Владе РС те Електропривреде из Требиња и Електропривреде Црне Горе, изграђен је ТВ предајник на Цргову, а уједно и радио предајник, чиме је коначно омогућено праћење програма Српске радио-телевизије и повећана чујност Радио Невесиња.

- у оквиру Дома здравља изграђена је савремена хируршка сала и установљена ратна болница, коју руководство општине Невесиње, после рата а уз велико разумијевање Владе РС, успијева да региструје као цивилну болницу. Заједно са радовима на болници започели су и добрим дијелом изградили цркву Св. Василија Острошког и Тврдошког, непосредно уз болницу, чију је изградњу довршио добротвор и хуманиста, Невесињац, Михајло Лабало и у коју су по завршетку, уписана имена свих погинулих бораца у протеклом рату са ових простора.

- привреда током цијелог рата ради али са знатно смањеним капацитетом.

- школе у Невесињу раде без прекида, током цијелог ратног периода, са изузетком дијела првог полугодишта школске 1992/1993. године. У том периоду уз помоћ УНЕСК-а изграђен је нови школски објект и тако је обезбијеђено пријекно потребно проширење школског простора за Основну школу. Непосредно по завршетку рата уз помоћ хуманитарних организација обновљен је неопходни школски намјештај (клубе, столице, школске табле) и адаптиран највећи дио школских објеката који су оштећени током рата, а средствима општине извршени су најнеопходнији радови на спортској дворани да би била у функцији.

- одмах по завршетку рата формирају се нова предузећа: „Невесиње-путеви“, „Металомонтажа“, погон „Енергоинвеста“. Такође, у том периоду из општинских средстава финансијски су помогнути скоро сви привредни колективи: „Јупром“-творница чарапа, набавком нових машина у вриједности 100 000,00 КМ, Шумарство „Ботин“ набавком шумског зглобног трактора у вриједности 76 000,00 КМ, трикотажа „Невесиње“, Земљорадничка задруга „Невесиње“, „Превоз Невесиње“, затим „Фусол“, Фабрика алата,

Трговачко предузеће, као и новоформирана предузећа. Колико-толико, у складу са могућностима поправио се хотел „Невесинје, кино-сала, зграда општине Невесинје, зграда суда, гдје је било сједиште Основног суда формирано у току рата.

- уз помоћ Владе РС покрене се производња у Преради дрвета и Планинском добру, као и рад Грађевинског предузећа, а уз помоћ општине Даниловград и њеног предсједника Милорада Кадиха, адаптира градска пијаца.

- у том периоду огради и градско гробље, изгради капелу уз гробље, огради фудбалско игралиште и изгради дио трибина

- Поправљају се сви локални путеви, а неки и изнова изграђују, у чему су помогли Влада РС и Влада Црне Горе, која је непосредно по завршетку рата допремила велику хуманитарну помоћ када је општину Невесинје посјетио и тадашњи предсједник Црне Горе Момир Булатовић.

Упркос свим тешкоћама, народ Невесиња, заједно са народом из долине Неретве, који се задржао на овим просторима, организован у двије бригаде: Невесињску бригаду и Другу лаку бригаду, у саставу Херцеговачког корпуса, показао је и овога пута, као и више пута у прошлости када је било најтеже, да је Невесиње бедем српства, кров српства, симбол слободарског духа, које је успјело да одоли свим искушењима од почетка 1992. године па све до краја 1995. године, да сачува нашу територију, а тиме и територију Источне Херцеговине, спаси народ Херцеговине од поновног припремљеног погрома и уништења и да да немјерљив допринос у очувању Републике Српске.

На крају, може се констатовати да је руководство општине Невесинје, тј. њена цивилна власт у овим ратним условима, упркос многим тешкоћама, успјело је да обезбиједи нужне предуслове за колико-толико нормално функционисање општине и њених органа, привредних капацитета и установа и на тај начин било поуздан ослонац командама бригада, као и Корпуса, на заједничком задатку одбране Невесиња и очувања Републике Српске.

САДЕЈСТВО СТАНИЦЕ ЈАВНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ НЕВЕСИЊЕ СА НЕВЕСИЊСКОМ БРИГАДОМ У СЛАМАЊУ НЕПРИЈАТЕЉСКИХ ОФАНЗИВА

Славенко Лучић, мајор и садашњи Командир ПС Невесиње

Увод

По ријечима нашег првог архиепископа Светога Саве Немањића, земља Срба је у исти мах и Исток Запада и Запад Истока, па се миленијумска борба ислама и Ватикана водила преко нас и наше територије. Ислам је настојао да своје границе прошири што дубље у Запад, док је истовремено Ватикан настојао да продре што даље на Исток.

Срби, који никада никоме нису пријетили, који никада никога нису угрожавали, који нису никада освајали туђе територије и поробљавали друге народе имали су само један циљ и једну жељу, да на својој земљи опстану као народ у једној држави која би им гарантовала опстанак. У том циљу, за Југославију су жртвовали своје двије државе, Србију и Црну Гору, дајући у обје Југославије исту слободу и исту равноправност и другим народима, да би, пред почетак режираног раздруживања са тим народима добили епитет „свјетског жандара“ који је, наводно на силу држао у Југославији друге народе.

Још свјезих сјећања на покоље и јаме, на Јадовно и Јасеновац, Срби су морали да се припремају за нови рат, рат за одбрану становништва и стварање своје државе у неравноправним условима, с обзиром на противнике и њихове помагаче са циљем да, без обзира на цијену, не допустимо да на крају двадесетог вијека

будемо робови исламског фундаментализма.

Та генерација српског народа, довољно млада да ратује и довољно зрела да има свијест о нужности стварања своје државе, дочекала је вијести о ратним дејствима у Словенији и Хрватској. Окуражени овим вијестима, међу муслиманским становништвом у Невесињу увелико су почели тајни разговори, о именима Срба које треба побити, о виталним објектима које прво треба заузети, о „јуначким подвизима“ Ханџар дивизије. Очекивало се и прижељкивало да опет дођу она времена када би по двојица усташа водили десеторицу, па и више Срба на клање, прижељкивало се да опет, као што је чињено 1941. године, у сред Невесиња, шака усташа маљем побије 192 Србина, да се усташка снага мјери јачином ударца, ко ће више Срба једним ударцем побити...

Идеја водилца, свакако је била „Исламска декларација“, Алије Изетбеговића, гдје се каже : „Исламски покрет мора преузети власт и када постане толико морално и бројчано јак да може, не само да уништи постојећу не-исламску власт, већ и да створи нову, исламску“¹

Занешени сулудим Изетбеговићевим идејама, његови сљедбеници међу невесињским муслиманским становништвом су заборављали да су Срби у Невесињу доминантно већински народ, па чак и са обећаном и историјски освједоченом подршком Хрвата, уједињени у злој намјери чинили су тек нешто више од 24 % од укупног становништва, јер је општина Невесиње, по пријератном попису имала 14,448 становника , од чега Срба 10,711 или 74,13%, Муслимана 3,313 или 22,93% и Хрвата 210 или 1,45%

Убрзо, са територије Хрватске, гдје је стање, како рекосмо, већ имало облике оружаног сукоба, на територију БиХ пренијеле су се ратне активности, најприје у форми провокација према припадницима ЈНА, као што су биле заустављање колоне оклопно-механизованог батаљона у мјесту Полог, ометање смјене војника у касарни у Чапљини, а у првим данима априла 1992 и експлозија цистерне код Сјеверног логора у Мостару као јасан знак рата. Рат је већ наступио, иако нико још није изговорио ту ријеч.

Остваривањем самосталности Словеније, Хрватске и Македоније, ће успиједити и други значајнији догађаји који ће бити пресудни за будућност народа бивше Југославије.

Организација СЈБ Невесиње у условима непосредне ратне опасности

Станица јавне безбједности Невесиње, пред сам почетак рата, у свом саставу бројала је 20 милиционара и била је организацијски дио Центра служби безбједности Мостар. МУП Српске Републике БиХ формиран је дана 01.04.1992. године, као одговор на организацију и провођење референдума муслиманско-хрватске коалиције који је одржан 29.02. и 01.03.1992. године, након чега је било потпуно јасно да је рат неизбјежан. Даном провођења поменутог референдума тадашње руководство СЈБ Невесиње прекида везу и са надређеним ЦСБ Мостар, а од момента формирања МУП Српске Републике, постаје саставни дио ЦСБ Требиње.

Услови које је наметао наступајући рат захтијевали су другачији приступ у организацији и начину рада, јер су се пред свим станицама јавне безбједности, поред редовних послова личне безбједности грађана, њихове економске, социјалне, саобраћајне безбједности, наметали и подједнако важни и подједнако тешки задаци испомоћи војсци у одбрани од непријатеља, задаци спречавања диверзија, борби са убаченим диверзантско-терористичким снагама, те задаци учешћа у изградњи новог уставног поретка, новог политичког система и општих вриједности нове државе по мјери Српског народа.

Нагли прилив невољника из долине Неретве, који су бјежећи од усташке каме нашли своју сигурност у Невесињу, преко ноћи је дуплирао број становника Невесиња. Поред овог становништва, у Невесиње је пристигао велики број бораца са статусом добровољаца, међу којима је било и оних чије понашање није служило на част српском роду. Дужина фронта према непријатељу од готово цијелих 100 километара, чинила је безбједносну проблематику у граду још сложенијом и Станица јавне безбједности се морала прилагођавати новонасталој ситуацији и кадровски и организационо. Крајем 1992. године, извршен је одабир већег броја полицајаца из резервног састава који су по завршетку курса за полицијске службенике, преведени у активни састав, чиме је већ крајем 1992. године број активних полицајаца у СЈБ Невесиње нарастао на 60, што је са 60 полицајаца са статусом резервних чинило оптималан број полицајаца за извршење редовних задатака одржавања јавног реда и мира, безбједности саобраћаја и послова криминалитета,

али и истовремено, готово непрекидну испомоћ јединицама 708 мтбр и 2 лпбр на угроженим правцима.

Када су у питању интервенције на угроженим правцима окосницу снага СЈБ Невесиње чинила је интервентна једница из састава Посебних снага полиције. У релативно кратком времену ови младићи, најчешће предвођени покојним командиром станице, Зиројевић Драганом, стекли су велико искуство и вјештину у вођењу борби са непријатељем у непосредном контакту. Ширином цијелог фронта на територији општина Невесиње, Источни Мостар, али и даље пронио се глас о појединачној храбрости припадника ове јединице, али и јединице као цјелине. Ово искуство и овај ауторитет међу борцима и народом Невесиња, полицијској станици Невесиње омогућавао је да и најтеже ситуације у граду буду ријешене на најбезболнији могући начин и са најмање посљедица.

Убрзо, стигла су нова и тежа искушења.

Прва Митровданска офанзива

Током трајања Прве митровданске офанзиве полицијска станица Невесиње садејствовала је јединицама Невесињске бригаде у периоду од отпочињања, па све до коначног сламања непрјатељске офанзиве и до консолидације предњег краја одбране Невесињске бригаде ка непријателју и то :

- у рејону одбране 1. моторизованог батаљона-Доњи Брштаник од 08.11.1992. до 13.11.1992. са 16 припадника полиције,
- у рејону одбране 2. моторизованог батаљона-објекат Шиповац од 08.11.1992. до 12.11.1992. са 14 припадника полиције,
- у рејону одбране 4. моторизованог батаљона- од 08.11.1992. до 13.11.1992. са 16 припадника полиције,

Поред поменутог директног ангажовања на провој борбеној линији,које је на срећу завршено без рањених и погинулих, помињемо и ангажовање осталог састава полицијске станице на пословима непрекидног обезбјјења објеката од посебног значаја, претреси терена у дубини територије у циљу спречавања диверзија, обавезе у организовању мобилизације итд.

Друга Митровданска офанзива

Тек што су се припадници СЈБ Невесиње вратили са активно-сти враћања привремено изгубљених, а потом и држања повраћених положаја 2 лпбр на правцу Главатичево –Крупца- Лађаница, гдје суу периоду од 12.09.1994. године, па све до 02.11.1994. године, били ангажовани са 25 припадника полиције, кроз Невесиње се пронијела вијест да су припадници једнице из састава 2. моторизованог батаљона која се налазила размјештена у селу Кружањ у Подвележју, учили трагове кретања и боравка веће групе војника која је својим кретањем направила „пртину“ у непокошеној трави. Извршеним претресима терена, на више мјеста су пронађени исти овакви трагови.

Поступајући по процјени команде бригаде, да се према прикупљеним обавјештајним подацима у наредним сатима, а највјероватније у саму зору наредног дана, може очекивати напад убачених диверзантских група на цијелој дужини одбрамбене линије Невесињске бригаде, гдје би у првој фази напада мета напада била ИКМ бригаде, центри везе и артиљеријски положаји, у предвечерје 10.11.1994. године, на ИКМ бригаде, у помоћ стиже интервентни вод полицијске станице са 20 припадника, који су одмах упућени на претрес ширег рејона ИКМ бригаде у рејону Бакрачуше. И ту су пронађени трагови боравка диверзаната, у виду поваљане траве, празних конзерви и исцијеђених лимунова, што је јасно говорило да су диверзанти ту. Након извршених претреса, вод је смјештен у шатору везиста испод магистралног пута на ИКМ бригаде. Ноћ је протекла мирно, у 04,00 часова стигла је наредба да се дуплира број стражара на стражарским мјестима. У саму зору, тачно у 05,40 отпочео је напад на цијелој дужини фронта, па и напад на ИКМ. Заједно са првим рафалима, одјекнули су и повици „Алаху-екбер“ и „Предајте се четници“. Процјена непријатељских снага да је у једницама бригаде иза прве линије нема довољно бораца, да не влада довољна будност и да ће лако са изаћи на крај са везистима и куварима, врло брзо се показала као фатална грешка Рамиза Дрековића идејног творца ове офанзиве.

Стижу информације о нападима на цијелој дужини фронта. Стиже информација да је путна комуникација ка Невесињу пресјечена, да је у засједи на путу од Бишине ка Пријеким грмима, пресрет-

нута помоћ упућена из инжињеријског батаљона и да има погинулих, да се позадински вод 3. мтб налази у окружењу и да непрекидно води борбу, али да има рањених. Вођен оваквим и још страшнијим информацијама, одмах након неутралисања напада на самом ИКМ- у бригаде, командант бригаде, Зоран Пурковић, не могавши да издвоји више бораца, заједно са командиром полицијске станице покојним Драганом Зиројевићем и десетак полицајаца којима се придружио и борац 2. чете 3. мтб Паровић Жељко „Паки“, кренуо је ка позадинском воду 3. мтб, у намјери да се под борбом, ударањем са бока на непријатеља, пробије до позадинског вода. Остали дио полицајаца бива ангажован на даљој деблокади ИКМ-а и путног правца Пријека Грма- предњи крај одбране бригаде. Већ поменута лична храброст и значајна умјешност и вјештина у вођењу борби у блиском контакту и овдје је био основни фактор да релативно мали број бораца и полицајаца да значајан допринос у сламању ове офанзиве, јер су према заробљеној документацији само за напад на ИКМ и позадински вод 3. мтб биле одређене непријатељске снаге јачине ојачане чете из састава 4. Корпуса А БиХ, а за засједу на путу кроз Бишину јединица јачине једног вода. Према истим документима, касније ће сазнати, да је иза леђа било убачено од 700 до 900 диверзаната и њихових старјешина.

Обруч око позадинског вода брзо је пробијен, а напад одбијен. Иста група полицајаца, одмах потом креће ка Бишини, гдје су, према информацијама, борци из састава инжињеријског батаљона упућени на испомоћ на ИКМ налетјели на засједу и да су том приликом у борби животе изгубили Драго Аћимовић и Спасо Шијак, а неколико бораца је рањено. Док трају борбе са непријатељском јединицом задуженом за пресјек путне комуникације Невесиње-Пријека грма, из Невесиња стиже тенк, али и вијести да је у борбама на тенку погинуо и Јовица Шакота, командант оклопног батаљона.

Ускоро, пјешке из Невесиња стижу борци и још полицајаца, који се спајају са борцима и полицајцима ангажованим на деблокади пута. Брдима око Бакрачуше све је мање повика „Алаху –екбер“. Из Билеће стижу и Радовићеви добровољци који су били на одсуству, који одмах крећу у ослобађање Рабине. Креће се и на испомоћ на Гњило брдо. Креће се у претресе терена да се и посљедњи непријатељ истјера иза леђа јединица предњег краја одбране. Са више страна одјекују позиви рањених диверзаната и сви дозивају

некога Цека: „Цеко помози ми, не остављај ме, рањен сам“. Јавља се и Цеко : „, Оћу ти јебати матер, убиј се!“

Дана 13. 11.1994. у емисији Радио Мостара, коју са задовољством слушају борци Невесињске бригаде на првим линијама, генерал Рамиз Дрековић у директном обраћању слушаоцима обраћа се мајке погинулих диверзаната да су њихови синови живи и здрави , да се налазе на новоосвојеним положајима према Невесињу и да ће ускоро доћи....

И ова офанзива је сломљена.

Остала ангажовања у и ван зоне одбране Херцеговачког корпуса

Током свих ратних година траје готово непрекидно ангажовање полицајаца СЈБ Невесиње на одбрани положаја ВРС. Ангажовања на одбрани током Прве и Друге, као и ангажовање непосредно пред почетак Друге Митровданске офанзиве већ сам навео, али би неправедно било не поменути и друга ангажовања, како у зони одбране Невесиња, тако и на положајима ВРС широм Републике Српске

Ангажовање током 1992. године

- Сељани од 13.06. до 30.06. (нису пронађени подаци о броју ангажованих полицајаца)
- Сељани од 30.06. до 18.07. са ангажованих 20 полицајаца

Ангажовање током 1993. године

- Вишеградско ратиште од 21.05. до 05.06. (нису пронађени подаци о броју ангажованих полицајаца)
- Трново од 23.06. до 03.07. са ангажованих 12 полицајаца
- Игманско ратиште од 08.08. до 23.08. са ангажованих 14 полицајаца
- Игманско ратиште од 20.09. до 02.10. са ангажованих 14 полицајаца
- Мијатовића коса од 17.12. до 31.12.(нису пронађени подаци о броју ангажованих полицајаца)

Ангажовање током 1994. године

- Оловско ратиште од 05.03. до 19.03. (нису пронађени подаци о броју ангажованих полицајаца)
- Варешко ратиште, села Бргуле и Шикуље, од 24.04. до 01.05. (6 полицајаца)
- Горажде од 14.04. до 26.04. са ангажованих 12 полицајаца
- Горажде од 15.08. до 03.09. са ангажованих 12 полицајаца

Ангажовање током 1995. године

- Горажде од 01.02. до 20.02. 1995. године (нису пронађени подаци о броју ангажованих полицајаца)
- Борци од 01.02. до 20.02. (нису пронађени подаци о броју ангажованих полицајаца)
- Трескавица од 02.04. до 15.07. (нису пронађени подаци о броју ангажованих полицајаца)
- Зијемља од 04.06. до 08.06. (нису пронађени подаци о броју ангажованих полицајаца)
- Трескавица од 19.07. до 06.08. (20 ангажованих полицајаца)
- Кијево од 03.08. до 17.08. (нису пронађени подаци о броју ангажованих полицајаца)
- Трново од 27.09. до 11.10. (нису пронађени подаци о броју ангажованих полицајаца)
- Гуњетин До од 04.10. до 14.10. (20 полицајаца)
- Чичево од 07.12. до 21.12. (16 полицајаца)

Питање умјесто закључка

Вријеме ће показати да ли је ова генерација невесињског, мо-старског, коњичког, српског народа ангажовањем у Невесињској бригади и 2.хлпбр својим ратним и државотворним ангажовањем, својим заједништвом и слогом била, у новијој историји српског народа најсвјетлији примјер како се у ратним условима могу истовре-

мено постићи два циља : одбрани свој народ и створити своју државу. Из данашње перспективе, перспективе коју су дефинисале ријалити-емисије, негативни примјери јавног понашања личности, које би требало да буду носиоци просперитета српског народа, свакодневног и очигледног моралног посрнућа у темељима и носивим зидовима српског народа, изгледа да јесте. „ Удар нађе искру у камену“, писао је Његош, па би се и ове нове генерације браниле од нових усташа, али ипак, морамо рећи, не дај Боже да садшње генерације буду стављене пред она искушења која су не тако давно окончана и пред којим је била она генерација о којој говорим.

Вјерујемо дакле, да је та генерација Срба достигла максимум у својој државотворној зрелости, максимум у слози и личном пожртвовању који може да достигне један народ. Припадници полицијске станице Невесиње , такође. На том свијетлом и значајном задатку полицијска станица Невесиње изгубила је седам младих живота. Своје животе су дали: Драган Зиројевић, командир полицијске станице, Мишељић Марко, Зоран Лакета, Драган Антељ, Ненад Радуловић, Боро Рачић и Бабић Мирослав. Од њих седморице остала су четири сина. Када су сахрањивали очеве били су дјеца, данас су то своји људи који чине понос и радост не само своје породице него и свих нас сабораца њихових покојних очева. Морамо се запитати : Зашто од седам погинилух припадника станице само четири сина, зашто не четрнаест или још боље двадесет и један, зашто онда побједисмо у рату ако ћемо се изродити и нестати сами од себе у својој, толико жељеној држави.?

У овом реферату не поменух никога од живих, само помених погинуле припаднике полицијске станице. Не поменух ни оне најзаслужније, ни оне мање заслужне и нека ми због тога опросте. На тај начин сам желио да још једном укажем дужно поштовање Марку, Зорану, Драгану, Ненаду, Бору, Мирославу и Драгану.

Нека им је покој души и вјечнаја памјат.

ОРГАНИЗАЦИЈА САНИТЕТСКОГ ОБЕЗБЈЕЂЕЊА У НЕВЕСИЊСКОЈ БРИГАДИ И ЗНАЧАЈ РАТНЕ БОЛНИЦЕ НЕВЕСИЊЕ

Ђорђо Кљајић, др хирург

Санитетска служба Невесињске бригаде била је дио укупног санитетског (здравственог) система у Невесињу у тим, ратним временима.

Невесиње је ушло у рат са Домом здравља који је био темељ на који се ослањао цијели санитетски и здравствени систем чији развој су условљавале надолазеће ратне прилике. Тај систем је у наредном времену надрастао обим функције ове здравствене установе и имао свој развојни пут током рата, а трасирао је и даљи развој здравства у послеријатном периоду.

Доласком Ужичког корпуса тадашње ЈНА у јесен 1991.г, и припадајућег санитетског обезбјеђења које се лоцирало у Дому здравља, добијен је унапријеђени ниво здравствене заштите. Тиме је обезбијеђена могућност хирушког лијечења обољелих и повријеђених. Тих дана повучен је први хируршки рез у Невесињу од стране Ужичанина, др Радише Цвијовића... Материјална средства за функционисање санитета постојала су у касарни у Невесињу гдје се налазило складиште Савезних санитетских материјалних резерви у којем су се налазила средства за развој пољске болнице са операционом салом.....

Одласком Ужичког корпуса у марту 1992.год. у санитетском смислу Дом здравља у Невесињу ослањао се на санитетску службу

Подгоричког корпуса који је такође оставио дубок траг у здравственој и санитетској служби у Невесињу. У санитетској служби овог корпуса су били проф. др Боро Филиповић и др Давор Мусић хирурзи, кардиолог Јован Новосел, анестезиолог из Пљеваља др Лале Станковић,

Интензивирање ратних дејстава је онемогућило кориштење капацитета здравствене службе Мостара те је проф. Филоповић, који је представљао Санитет Подгоричког корпуса договорио са др Радом Вуковићем, тадашњим директором Дома здравља да се у просторијама Дома здравља организује санитетска служба која може да пружа здравствене услуге вишег нивоа у односу на дотадашње....

Тада се улагао напор да се организују службе које у постојећем Дому здравља нису постојале нити биле неопходне за његово функционисање, а за установу неког болничког типа су биле неопходне.

У тадашњој порођајној сали Дома здравља која је до тада кориштена само за породе за које се није могао организовати правовремени транспорт до породилишта у Мостару, формирана је операциона сала са опремом из санитетских војних резерви допуњавана са опремом набављаном из других извора,

Формирано је пријемно и тријажно одјељење, амбуланта за реанимацију,

Неке службе које су постојале морале су да се подигну на виши ниво ради повећаних потреба нове установе: кухиња, вешерај,

Када је почетком априла (03.04.1992.год.) извршена диверзија, експлодирала цистерна поред Сјеверног логора, здравствена – санитетска служба у Невесињу била је у пуној приправности. Очекивали смо прилив великог броја рањеника. На срећу, и поред велике материјалне штете на објектима логора, губици и повреде су били мали. Јавио се један број повријеђених цивила. Повреде су били махом задобили од уломака прозорског стакла. Ту ноћ сам дежурао у Дому здравља....

У том периоду долази до интензивирања напетости и знатан број љекара српске националности са породицама је избјегао и задржао се у Невесињу.

Из Мостара је избегао у Невесиње и др Миро Чавалуга, хирург, тадашњи директор Медицинског центра у Мостару који потписује одлуку којом се Дома здравља преименује у Регионалну ратну болницу Невесиње. Први директор ове установе је био проф. др Боро Филиповић хирург, најстарији лекар тада у болници.....

Тада су, у Невесињу били лекари из Дома здравља: Радослав – Раде Вуковић, интерниста, Борика Кешел, специјалиста школске медицине, Трипо Скочајић пнеумофтизиолог, Боро Васиљевић специјализант педијатрије, те лекари опште праксе: Неда Ђоговић, Милосава Чоловић, Ђорђо Кљајић, Ранко Кокотовић, Мићо Вуковић те доктори стоматологије: Мирјана Самарцић, Милан Капор и Здравко Пикула.

Из Мостара су дошли: др Миро Чавалуга хирург, др Саво Бјелогрлић неуропсихијатар, др Милорад Црногорчић анестезиолог, др Љиљана Кандић анестезиолог, др Смиљка Митриновић интерниста, др Мијат Савић педијатар, др Госпава Црногорчић неуропсихијатар, Прим.др Васо Влачић ортопед, др Миливоје Граховац гинеколог, др Трифко Брењо спец.медицине рада, др Милосав Ивковић гинеколог и др Бранислав Граховац.

Из Сарајева су дошли: др Момчило Радовић специјализант урологије, др Драгица Тодоровић и др.стоматологије Стоја Ковачевић.

Велики број другог медицинског особља се задржао у Невесињу и прикључио се раду Ратне болнице, од искусних професионалаца до тек пристиглих из ђачких клупа.....

Повлачењем јединица ЈНА са ових простора, у прољеће 1992. год., повучена је и санитетска служба која им је припадала што је произвело велики недостатак кадра. Неки од тих људи су остали, одређено вријеме или се повремено враћали добровољно на помоћ и тиме давали непосредну стручну и моралну подршку нама осталима...

Тада дужност директора Ратне болнице преузима др Миро Чавалуга...

У том времену за начелника санитетске службе Херцеговачког корпуса отишао је из Невесиња др Милосав Ивковић....

Долази до формирања Невесињске бригаде и формирања санитетске службе бригаде у складу са процијењеним потребама и могућностима у тадашњим условима.

За начелника санитетске службе у Невесињској бригади постављен је др Трифко Брењо....

Доноси се одлука да се за директора Ратне болнице у Невесињу постави др Недељко Косјерина, дугогодишњи управник гарнизонске амбуланте у Мостару, пуковник у пензији. Тих дана др Косјерина је преминуо од посљедица срчаног удара, те др Чавалуга остаје на дужности директора болнице.....

Број рањеника у периоду од прољећа 1992.год. био је велики. Често су збрињавани уз велике напоре запослених у болници. Забиљежени су дани када је збрињавано преко 100 рањеника. Ова установа је пружала и здравствену заштиту цивилном становништву, што је у ратним врменима често било потиснуто у други план.....

Болница је постала врло значајна установа у Невесињу.

Не прекида се пракса да повремено, добровољно, долазе на испомоћ љекари из медицинских центара у Црној Гори и Србији, а неке од њих ћемо набројати касније.

Посредовањем владике Атанасија, директора Ратне болнице Невесиње је у Београду примио патријарх Српски Павле. Свети синод се заложиио и од тада помагао болницу у храни, опреми, лијековима и другим потрепштинама.

Ратна болница у Невесињу је цијело вријеме рата уживала посебну пажњу и љубав владике Атанасија који је својим залагањем обезбиједио више пута значајну материјалну помоћ овој установи. Дио тих донација долазио је из Грчке посредством њихове православне цркве.....

У августу 1992.године хируршко одјељење болнице постаје дио санитетског батаљона Херцеговачког корпуса као Друга хируршка чета (Прва хируршка чета је била у оквиру болнице у Требињу). Остали дио болнице и даље је функционисао формално као Санитетска чета Позадинског батаљона Невесињске бригаде.

Ради недостатка хирурга др Чавалуга се обратио за помоћ на Прву хируршку клинику Клиничког центра Србије. Као Резултат договора на мјесец дана, од 01. новембра 1992.год., у болници долазе проф.др Предраг Пешко и др Предраг Ковачевић. Проф. Пешко је рођен у Чапљини, а др Ковачевић корјене има у Гацку....

У наредном периоду на мјесец дана нам долазе двојица гинеколога из Новог Сада, проф.др Слободан Алексић и др Вукашин Вишњевац.

Крајем Фебруара 1993.год. др Миро Чавалуга дужност предаје др Миливоју Граховцу.

Наступа период смањења борбених дејстава те и обим посла у болници. У то вријеме пристизали су нам рањеници Хрватског вијећа обране из Коњица као и цивили Хрвати са тога подручја. Трудиле смо се да поступање са ратним непријатељима буде хумано и да се посебно искаже људскост, како нас је учила традиција српског народа....

У том периоду почињу радови на адаптирању дијела Дома здравља који је раније кориштен као стамбени простор. У том простору је направљена хируршка сала....

Током 1994.год. покренута је иницијатива да се поред болнице изгради црква са криптом и крстионицом. Темелји новог храма су освјештани 12. маја 1994.године на дан Светог Василија Тврдошког и Острошког. Завршетак цркве је помогао Михајло Лабало, човјек којег је претходни рат отргао од родног краја. Стигао је да стекне образовање, бави се бизнисом, стекне иметак и да се и иметком и животом врати у родни крај, и да се упокоји на родном огњишту у Лукавцу.....

Половином маја 1994.год. др Миливоје Граховац је дужност директора болнице предао др Обраду Савићу. Прије рата др Савић је радио у Војној болници у Сарајеву.

У томе периоду долази до интензивирања ратних сукоба што је захтијевало максимална напрезања запослених у болници и санитетској служби бригаде. У то вријеме највише рањеника је стигло из рејона Друге лаке бригаде са Борака и из рејона Зијемаља. У новембру је услиједила друга Митровданска офанзива што је

обољежило тај период у раду болнице....

Борба за опстанак болнице вођена је од овог периода и наставила се и после Дејтонског споразума.

Овај период обиљежава и осјетнији одлив становништа. И одређен број љекара тада одлази у потрази за бољим условима за живот, а од оних који су остали захтијева додатна напрезања.

Повремено јављање љекара, добровољаца, донекле је ублажавало хронични недостатак овога кадра.

Имали смо утисак да је требало дуго да надлежни закључе да је потребно и могуће основати Општу болницу у Невесињу и да је то природније и праведније решење у односу на то да се шачици људи обезбиједи лијечење негдје друго.....

Доктор Обрад Савић је имао част да сједне у приватно ауто и лично однесе захтјев за формирање Опште болнице на Пале и преда га на протокол у министарство.....

Борба за опстанак болнице је настављена све до 16. новембра 1996.године када је министар здравља у Влади Републике Српске донио Одлуку о оснивању Опште болнице Невесиње.

За вршиоца дужности директора је именован др Раде Вуковић.

Санитетска служба невесињске бригаде

Санитетска служба Невесињске бригаде била је дио укупног здравственог система у Невесињу.

Често је исти кадар био ангажован некада у Ратној болници, гарнизонској амбуланти, а потом у санитарској станици неке од јединица или у санитарском обезбјеђењу борбених група наше бригаде које су бивале ангажоване широм Републике Српске.....

Шема санитарског обезбјеђења бригаде је подразумијевала санитарску станицу у сваком моторизованом батаљону која је имала љекара, техничара или болничара, возача са возилима прикладним за службу у ратним условима, најчешће пинцгауер, негдје санитарско возило С-4. На неким пунктовима су била придодата цивилна санитарска возила којима се транспорт чинио бржим и

лакшим за рањенике. У повећаним потребама ангажована су и друга возила која нису била намјенска за санитарску службу.

Једна санитарска станица је била на истуреном командном мјесту бригаде.

МАП (Мјешовити артиљеријски пук - дио јединице који је био лоциран у рејону Невесињске бригаде) је имао своју санитарску станицу.

У Невесињу је функционисала Гарнизонска амбуланта која је у почетку била лоцирана у помоћном објекту код Средњошколског центра а потом је премјештена у приземље (пословни простор) стамбеног објекта у центру града.

Санитарске екипе које су обезбјеђивале борбене групе које су дјеловале ван рејона надлежности бригаде су формиране намјенски и привремено док би трајала борбена активност групе.

Сваки вод је имао носила...

Сваки војник је имао први завој....

Санитарске станице су посједовале одређену количину лијекова те опрему за клинички преглед и средства за збрињавање рањеника на терену (шине за имобилизацију, прве завој, абдоминалне завоје, троугле мараме, носила, упртаче, одређену количину инструмената, шприце, игле, инфузионе растворе,) те опремљена санитарска возила....

Ниво санитарског обезбјеђења у нашој бригади је био изнад минималних предвиђених формацијских стандарда.

Батаљонске санитарске екипе су прихватале рањеника на борбеној линији, или иза борбене линије и, по указиваној неопходној помоћи, транспортовале га до бригадне санитарске станице гдје је био прихваћен, по потрби додатно збринут и транспортован до Ратне болнице.

У периодима мање интензивних борбених дејстава некада се транспорт вршио директно до ратне болнице како би се избјегла потреба промјене санитарског аута и упознавање особља са специфичностима повреде....

Многи су заслужили да буду поменути по имену....

Нисам у могућности да их све набројим. Не могу а да неке не поменем. То ће бити људи из реда оних који су долазили овдје на испомоћ а да то нису морали. Морање је било жеља да се помогне сабраћи, људима у невољи, Они које је овдје везало битисање на овом терену или непосредни корјени неће бити поменути. Од оних које овдје не поменем, а били су добровољци, молим опрост

др Ђуро Мусић

Човјек који је заслужан што је у Невесињу опстала нека здравствена установа која се могла назвати болницом и на чијим је темељима касније израстала и данас израста установа која је сада много озбиљнија, комплетнија, препознатљивија, Омогућио је онима који су долазили послје њега да имају гдје да наставе и даље развијају установу. Имао је визију, имао је енергију, имао је вјеру да је то могуће. Задовољство је битисати и рдити у установи која има напредак, која иде узлазном путањом. Њему је, сигуран сам, најважнија награда да је свједок да су неки људи продужили тамо гдје је он створио услове за тако нешто.....

Рођен је 1929.год. у Херцег Новом. Медицински факултет је завршио у Београду. Каријеру је почео у Игалу, потом радио у Мељинама и Никшићу када је положио специјалистички испит из Хирургије и остао до 1969.год. Потом прелази у Подгорицу гдје је радио и пензионисан. Наставља потом да ради у Невесињу гдје остаје непрекидно до 2000 године, а и послје тога се враћао у Невесиње

Учесник је Другог свјетског рата. Било је суђено да најнепосредније, добровољно, као хирург, учествује у Грађанском рату на просторима Херцеговине. Један од људи који су претурили у животу два рата, није сам у томе на овим теренима.....

Живи у Херцег Новом.

Академик професор др Предраг Пешко

Херцеговац поријеклом и рођењем. Медицински факултет завршио у Београду гдје је и остао да живи и ради. Завршио специјализацију из хирургије. Докторирао. Усавршавао се из об-

ласти хирургије једњака и спада у најужи круг стручњака из ове области у свијету.... Био директор КЦ Србије у Београду. Члан многих свјетских удружења хирурга. Академик САНУ.....

Да не би било празнине у животном и професионалном путу, као хирург, учествовао је у рату као добровољац у Ратној болници Невесиње 1992.год. Само провиђење га је довело да буде ту за Митровданску битку 1992.год., да буде учесник једне од најжешћих битака Отаџбинског рата на просторима Восне и Херцеговине.....

Др Радиша Цвијовић

Ужичанин, хирург. Човјек који је у Невесиње први пут дошао са Ужичким корпусом у јесен 1991.год. Урадио је прву операцију у Невесињу у историји.....

Потом у више наврата долазио као добровољац на испомоћ у Ратну болницу.

Др Анка Цвијовић гинеколог

Добровољац у Ратној болници Невесиње.

Свједок сам да је своје двоје нејаке дјеце остављала у Ужицу да би у Невесињу помагала да на свијет безбједно долазе нека друга дјеца..... Једина је жена, љекар, добровољац, која је из других крајева долазила у Ратну болницу Невесиње колико ја знам....

Др Слободан Дука

Херцеговац рођењем. Живио и радио у Крушевцу као хирург.

Он би се појавио у Ратној болници однекуд, неочекивано, ту боравио док је био неопходан и престајао да буде ту када би се бојиште донекле смирило, поново неочекивано и ненајављено.....

Правило је било да би долазио сваки пут када је било најпотребније.

Носио је неку допадљиву посебност са собом. Догађаји би га ставили у ситуацију када би било „бити или не бити“. Увијек би имао добру одлуку. Умијеће, игра случаја, сплет околности, провиђење, или све помало би га навело да одабере прави пут.....

Проф.др Боро Филиповић

Живио и радио у Подгорици. Доашао је са санитетом Подгоричког корпуса у почетним преиодима ратних дешавања на ове терене. Са њим смо прошли збрињавање првих рањеника, испратили прве погинуле борце..... Са њим смо били сигурни да ћемо све да добро ријешимо. Видно је било искуство, знање, самоувјереност и то је све преносио на околину....

др Давор Мусић

Ради и живи у Подгорици сада као Васкуларни хирург.

Ваљда је требало да дође, као млад лџкар, у почетку ратних дешавања, да би касније његов отац, др Ђуро Мусић, можда и подстакнут свједочењима сина о размјерама ратне несреће, наставио да долази, а касније и скоро непрекидно борави као хирург у Невестињу дужи низ година.....

др Владе Стојадиновић

Радио и живио у Ужицу.

Човјек који ме је задужио , као што су мене научили старији, тако ми остаје у обавези да ја научим,у неко вријеме оне који ће остајати иза мене... Објаснио ми је да је то принцип којег се треба држати у овом еснафу....

др Чедомир Газдић

Рођењем Пљевљак. Већи дио радног вијека провео у Ужицу. Био један од стубова Ужичке хирургије у своје вријеме. Говорио је врло мало, а казивао доста и о хирургији и о животу.....

др Радомир Поповић

Радио у Ужицу до пензије, сада живи на Златибору. Човјек невјероватне енергије. Изузетан професионалац. Маркантна људска и професионална фигура. Човјек који није дозвољавао просјечност ни другима око себе, а себи посебно. Био је неисцрпан извог братске љубави према свима..... Дијелио је нештедице и знање и остало..... Човјек код којег нисам био најдуже у периоду свог учења, али сам највише научио од њега....

Др Предраг Ковачевић, хирург

Ради и живи у Београду.

Као добровољац био у Ратној болници у Невесињу за Митровданску битку 1992.год. заједно са проф. Пешком. Обојица раде на Првој хируршкој клиници.

др Микић гинеколог

др Миломир Крстић

др Милан Докић

др Ивица Маринковић

проф.др Слободан Алексић гинеколог

др Вукашин Вишњевац гинеколог

Пук.др Мелентијевић

Слободан Вукотић, медицински техничар, добровољац, био на Шћепан Крсту за Митровданску битку.....

УЛОГА МЕДИЈА У ОДБРАМБЕНО-ОТАЏБИНСКОМ РАТУ И ЊИХОВЕ ЗАСЛУГЕ ЗА ПРЕДСТАВЉАЊЕ ПРАВЕДНЕ БОРБЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ И ВОЈСКЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

проф. др МИЛОШ ШОЛАЈА,
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА Бања Лука

Сажетак: Ратови на простору бивше Југославије поставили су питање организације система информисања намијењеног старјешинама и војницима у војскама насталим након распада ЈНА. Све нове постјугословенске државе дефинисале су своју спољну и одбрамбену политику. По истом моделу функционисале су и територијално успостављене и државно обликоване националне цјелине у Босни и Херцеговини. Дезинтеграција Југославије дошла је у вријеме дефинисања новог свјетског поретка успостављеног према принципима либералне демократије чији је интегрални дио било успостављање новог глобалног комуникационог поретка који ће се показати као амбијент погодан за развијање новог приступа ратовању, чак и новим врстама рата и вођења ратних операција. Рат је Србе и њихове институције затекао неспремним у области масовних комуникација. Показало се да су сепаратистички политички ентитети много прије дезинтеграције Југославије припремали рат у свим сферама друштвеног живота, посебно медија. Почетно несналажење било је потребно превазићи „у ходу“. Иако није било системског изучавања ратних

искустава у области информисања и медија, примјер Прес центра Првог крајишког корпуса као водеће институције Војске Републике Српске у тој области, може да буде индикативан за иницијална изучавања у сфери медија масовних комуникација и информисања у војсци и рату.

Кључне ријечи: медији, масовне комуникације, војска, Република Српска, информације, комуникација, технологија

Увод

Глобализација као процес након хладног рата огледао се у бројним сферама, па тако и у оружаним сукобима тог времена. Тај процес временски се преклопио с ратовима између бивших југословенских република које су највећим дијелом постале међународно опризнате новостворене државе. Неке нису добиле међународно признање, попут Републике Српске, неке су чак и нестале као Република Српска Крајина и Аутономна покрајина Западна Босна, али исто тако имају посебну позицију у области изучавања комуницирања. Токови информација, медији и начин формирања и обликовања јавног мњења након завршетка тих ратова нису касније посебно изучавани иако би уопштавање и теоријско обликовање искустава имало теоријску, научну и практичну вриједност. Проучавања би требала да се односе на међународне политичке односе, ниво и могућности примјене међународног права, процес доношења одлука на међународном и унутардржавном нивоу, обликовање система масовних комуникација и токова информација, креирање, обликовање, функционисање и дјеловање јавности и јавног мњења у ратним условима. Дијелом због недостатка планских и организационих претпоставки, дијелом усљед недостатка средстава и мотивисаних истраживача, значајан дио праксеолошких искустава и употребе елемената система информисања у постјугословенским ратовима неће вјероватно бити адекватно анализиран.

Процеси у сфери комуникација у вријеме ратова у Југославији почетком деведесетих година 20. вијека вриједносно су оцијењени изразито као „антисрпске“ активности медија у свијету. Будући да су садржаји комуникационих поља били апсолутно супротстављени сукоб и информативној сфери назван је „медијски рат“. У домањој јавности познатији је као „сатанизација Срба“, јер се радило

о антисрпској усмјерености међународних медија.

Термин „медијски рат“ доста је дискутабилан, јер поставља питање да је то био рат који се водио медијима као средствима ратовања. Тих елемената јесте било, али се рат водио и политичким средствима, а прави рат оружјем тако да се сукоб испољавао у свим димензијама - на земљи, у ваздуху и на води. Друго је питање да ли је то био рат у медијима или једноставно коришћење медија у политичко-пропагандне сврхе и да ли су дио тих сукоба били сви елементи у процесу комуникација – од информисаности до доношења одлука.

Токови информација у вријеме ратова на простору бивше Југославије, посебно Босне и Херцеговине, успостављали и одржавали су се с оизразитим нагласком на процес комуницирања у оквирима Војске Републике Српске. То има и своје разлоге, јер је већина радно способног становништва била директно ангажова у Војсци или била везана за Војску, односно све је било подређено рату и трпило утицаје рата. То је одређивало токове инфомрисања и процесе масовног комуницирања у условима када је с њих био скинут идеолошки и једнпартисјки оклоп. У вријеме избијања ратова у Југославији и савремено информационо-комуникационо доба и савремене технологије у области безбједности и одбране, политичка и професионална пракса у информационо-комуникационој сфери тек је тражила свој систем и адекватне концепте и стратегије.

Обавјештавање и рат

Савремени ратови доказали су да једну од кључних улога у вођењу оружане борбе и реализацији постављених циљева имају употреба и коришћење информација. На то подсјећа примјер из античких времена и Филипидеса који је без одмора трчао послје битке на Маратонском пољу да би јавио да су Атињани победили Персијанце жртвујући и сопствени живот падајући мртав на атинском главном тргу. У старом Риму су постојале својеврсне новине клесане у камену, чувене римске таблице „Акта диурна“ путем којих је јавност обавјештавана о великим побједама римских легија чиме се обезбјеђивао и учвршћивао положај власти и стварали основни политички услови за припрему и реализацију нових освајања. Начини информисања мијењали су се у скла-

ду с друштвеним технолошким развојем. У 19. вијеку појављују се штампане новине као средство масовног комуницирања које омогућавају релативно јефтин приступ информација и њихово ширење, али што је још важније омогућавају масовну употребу информација и доступност великој публици као и просторну распрострањеност. Потпуноје логично да таква промјена у масовном комуницирању уноси и промјене у употреби информације у случајевима рата и вођења борбених дејстава. Средства масовних комуникација постају основа за обликовање јавног мњења и мобилизацију маса за прихватање ратних циљева и ратних политика. Током 19. и почетком 20.вијека у новинама се појављују репортаже из ратова, посебно оних из новооткривених и непознатих дијелова Африке као што је случај „бурског рата“, затим мароканске кризе и сличних. Појављује се и ратна фотографија, прве се односе на сцене из Кримског рата 1854 – 1856. године.

Велику новину представља појава телеграфа чиме се увелико повећава брзина преноса информација што ће унијети знатне промјене у командовање и руковођење током ратова, али и обавјештавање становника о политичким оквирима, стању на ратишту, позицијама непријатеља, као и ставовима становништва. Обавјештавање, средства масовног комуницирања и дисеминација информација постају саставни дио живота у рату али и дио ратних операција и средство ратне вјештине. Тако настаје основа за обликовање јавног мњења што се непосредно изражава кроз уређивачке политике медијских менаџмента, то у основи значи преношење и реализацију политика група и појединаца на власти. Јавно мњење постаје основа за мотивацију јавности и доношење политичких одлука.

Коришћење информација у 20. вијеку дефинитивно постаје неизоставни дио рата. Новине, радио, а почетно и телевизија за вријеме Другог свјетског рата у рукама главног нацистичког пропагандисте Хермана Гебелса прерастају у средства неограничене пропаганде и уз помоћ тих средстава у потпуности се усмјерава свијест маса и појединаца омогућавајући тако нацистичким лидерима да држе под контролом сво њемачко становништво и јавно мњење Њемачке. Средства масовног комуницирања постају и важан канал за обавјештавање становништва и војске на противничкој страни. Зарађене стране редовно су слале поруке којима су циљне

групе били противничко становништво и војска укључујући и органе командовања. У токовима информација уградиле су се поруке пропагандистичког стила намијењене непријатељским коадама, војним јединицама и појединицама – војницима и противничком становништву. С друге стране огроман је био интерес за масовним информисањем циљних група у сопственом окружењу. Један од примјера значаја информација у рату јесте покретање Новинске агенције Таннјуг у слободном Јајцу 5. новембра 1943. године која је одиграла једну од кључних улога за прихватање партизанског покрета као савезничког у борби против фашизма. Истовремено, Агенција је служила за информативно повезивање партизанских јединица и стварање идентиета партизанског блока на простору цијеле окупиране Југославије.

Неки теоретичари склони су прихватању теорије да је револуција у информационо – комуникационим технологијама у знатној мјери утицала на промјену природе ратовања. Ратови на простору бивше Југославије омогућили су испољавање нових карактеристика ратовања и средстава масовног комуникарања. Утицај медија постаје пресудан, а сами медији важна средства вођења рата са специфичним стратегијама, средствима и очекивањима. За вријеме краткотрајног рата у Словенији 1991. године готово сви медији били су обавјештвени путем Прес-центра под руководством каснијег министра одбране и евро-парламентарца Јелка Качина, који је течно говорио неколико страних кезика, за којег се тврди да је неколико година прије распада Југославије био припреман управо за такву улогу. У том моделу, информације су се сливале у словеначки државни прес центар одакле су као филтриране биле дистрибуиране медијима што укључује саопштења, изјаве, ратне билтене, али и фотографије и видео снимке, као и средства везе која су давана новинарима на располагање. А новинарима се ишло на руку у сваком погледу, па и давањем погодности као што су услуга комуникација, билтени, обезбјеђења функционера и других учесника за изјаве и интервјуе, давањем прес-клипинга, па чак услугама с тако балним стварима као што су превоз, сендвичи, ручкови, приједи и све друго што би навело новинаре да пишу у корист организатора. „Манипулативни односи с јавношћу, пак насупрот томе, експлицитно су вођени намјером да се створи крива свијест како би се агитовало независно од реално-

сти. Ти облици односа с јавношћу могу довести до медијатизираних спољних политика. Државе се очигледно прилагођавају притисцима медија и истовремено их покушавају инструментализовати. ПР-ом држава мијења се ток догађаја спољних политика од ‘намјера – радња – дјеловање – медији’ у редослијед ‘намјера – медији – дјеловање – радња’.¹ Медији су постали подлога за креирање политичког јавног мњења како у појединим државама, тако у међународним релацијама. Тако створено јавно мњење постајало је подлога за доношење политичких одлука.

Иако су одлуке доношене у складу с вољом политичких елита и егзекутивних овлашћења лидера у појединим државама, поступком на принципима повратне спреге – од креирања догађаја и потицања мотивације преко дириговања информацијом и креирања јавног мњења креирао се утисак о демократском усвајању одлука. Управо због тога било је неопходно контролисати медије да би се одлукама донесеним у политичким врховима могла дати карактеристика „демократских“. Илустрација овог принципа јесте и анегдота о онима који су током ратова у бившој Југославији тврдили да Савјет безбједности Уједињених нација има седамнаест чланова – пет држава сталних чланица с правом вета, десет несталних без права вета, али додатно и CNN и New York Times као два медија који су имали кључни утицај на доношење одлука. Ту су, наравно, били и други амерички, али и западноевропски медији који су давали добро „филтриране“ информације показујући да нису независни. Чињеница је да су они обликовали јавно мњење својих држава што је у складу с принципом повратне спреге доводило до политичких одлука које су формално утемељење имали у либерално- демократским ставовима јавног мњења који су затим импутирани доносиоцима политичких одлука. То значи да се потреба за оправдавањем политичких одлука оправдавала потреб унутрашње јавности које су служиле да поједине политичке елите задрже или освоје власт. То је, крајњој линији, мотив политичара и политичких елита и у томе је било врло мало мјеста за разумијевање националних питања и националних проблема Срба као и проблема српских држава и српских заједница. Будући да су на простору бивше Југославије избили ратови у које су

¹ Michael Kunczik (1989), *Public Relations for Staaten, Massen-kommunikation-Theorien, Methoden, Befunde*, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, pp. 180

се интентивно укључиле друге државе и међународне организације чије су водеће гарнитуре преко ратова на простору бивше Југославије рјешавале неке своје унутрашње интересе, сасвим логична постаје изрека која се односи на комуницирање и рат“ „у рату прва страда истина“!

То тврди и Марк Томсон кад каже да „Извјештавање домаћих и међународних медија имале је, дакле, стратешку важност и то не само зарађене стране“.² Из истих разлога британски потпуковник Боб Стјуарт тврди да су „медији кадикад врло корисно послужили када је требало регистровати споразуме (између зарађених страна) – понекад друго записа није ни било. Кад свјетско јавно мњење неког држи одговорним то каткад може бити моћно средство увјеравања, а споразуме који су приказани телевизијском камером теже је прекршити“³

Рат у Босни и Херцеговини био је засићен медијима. Постављало се питање у каквом су односу медији и рат, односно медији и војне снаге, па у крајњој линији медији и власт. Због тога се и одвија специфична битка за контролу медија. Багдикин наводи на пресудну моћ медија кад каже да „медији представљају моћ већ признату у већини земаља. На више или мање признате начине власти у бројним земљама се боре с простором те моћи у социјалне, економске и политичке ефекте њихове моћи“.⁴ Посљедично „онај ко контролише националне медије контролише и њихов политички, културни и социјални живот“.⁵

Информациона и комуникациона сфера данас се означавају оним простором који се у геополитичком смислу дефинише као простор реализације политичких циљева и интереса и познат је као „геополитика постмодерне“ односно геополитика информационог друштва што се у геополитичком погледу разликује од традиционал-

² Thompson, Mark (1995), *Kovanje rata – mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Zagreb, XI član 19 Hrvatski helsinški odbor Građanska inicijativa za slobodu javne riječi, str. 1.

³ Stewart, Bob (1993), *Broken Lives. A personal View of the Bosnian Conflict*, London, Harper Collins, pp. 180.

⁴ Bagdikian, Ben, H. (1992), *The Media Monoply*, pp. 250.

⁵ Исто 252.

них појмова класичне геополитике простора или геополитике модерне односно геополитике потрошачког друштва. Објашњење тих геополитичких промјена може да се нађе у тврдњи да је „наша погодна и уобичајена геополитичка имагинација фиксираних идентитета, не одговара више свијету у којем се простор оставља ‘поред пута’ гдје је умјесто класичних политика територијалности успостављена телеметрија и гдје су дефинисани идентитети једноставно замагљени мрежама новоуспостављених хибридности“.⁶ Измијењена перцепција геополитике потпуно потискује територијалност и наглашава моћ и значај електронске сфере у којој се одвијају кључни савремени геополитички процеси. Информациони простор тако добија кључну важност за остваривање политичких циљева. „Ова ‘информациона оштрина’ може да помогне одвраћању и отклањању војних пријетњи на основу веома ниских трошкова. То представља интелетуални линк између спољне политике САД и њене војне моћи у смислу понуде задржавања њиховог вођства и утврђивања савезништва“.⁷ Управо информација и комуникација постају основа реализације политичке доминације и надмоћи над противником кроз примјену и развијање концепте – интелигенција, прикупљање, надгледање (ISR) и C4I2 – комадовање, контрола, комуникација и компјутерско процесирање као као и обавјештавање и интер-операбилност (command, control, communication, computer processing, intelligence, inter-operability).

Информација постаје средство ратовања, а инфомрационо поље неодвојиви дио ратишта. Операције се са земљишне пребацују у информациону сферу у намјери да се постигне што значајнији резултат са што мање губитака и трошкова. Та врста вођења операција постаје и дио нераздвојних стратешких планова. Ратовање и ратна вјештина постају неодвојиви дијелови „информационог друштва. „Иницијално је фокус био на информационим токовима у оквирима одрживих стандардних војних операција што је омогућавало брже доношење одлука и остваривање значајнијих прецизних војних ефеката“⁸.

⁶ Tuathail, Gearoid O (1998), „Postmodern Geopolitics? The modern Geopolitical Imagination“, (1998), *Rethinking Geopolitics* 16 - 39, Tuathail, Gearoid London O; Dalby, Simon, London Routlage, pp. 16.

⁷ Ibid, 30.

⁸ Freedman, Lawrence (2013), *Strategy: a History*, New York, Oxfoed University Press pp. 231.

У времену непосредно пред распад Југославије почела је и ‘децентрализација’ југословенског инфо-мативног простора оснивањем републичко-покрајинских ТВ станица. Дозовљавање приватне својине у економији Југославије омогућило је и приватизацију медија – прво је покренуто много независних дневних и периодичних штампаних издања, а касније се тај тренд преселио и у сферу електронских медија. У почетку је било интензивније оснивање радио станица, а касније се та иницијатива окренула и према телевизијским каналима. Развој политика које су ишле ка издвајању појединих република из Југославије имао је једно од најснажнијих упоришта у стварању сопствених система медија и система масовних комуникација и утицај на информативну сферу. У тренуцима проглашавања независности свака од новонасталих држава имала је новинску агенцију и јавни радио-телевизијски канал у државном власништву. Слично се дешавало и у Босни и Херцеговини гдје је од почетка унутрашњих борби свака од три националне заједнице имала одвојен и заокружен медијски систем чију су окосницу чинили информативна агенција и јавни телевизијски канал. Ти медији су имали одговарајуће механизме за креирање јавног мњења, утицај на доносиоце политичких и војних одлука као и на мобилизацију својих националних заједница у намјери да их обједине око заједничког политичког циља.

Будући да је рат ‘свију против свих’ у БиХ већ увелико био у току та средства масовних комуникација имала су истовремено и улогу средстава информисања важних за одржавање и функционисање одговарајућег система одбране и војних система. То је било посебно важно за Републику Српску која је оснивањем Војске Републике Српске у потпуно заокружила карактер државе која није била међународно призната, али је захваљујући чињеници да је посједовала ефикасан легитимизован монопол физичке силе са оствареним унутрашњим суверенитетом у преговорима о мировном рјешењу у Босни и Херцеговини функционисала као држава.⁹

⁹ Шолаја, Милош (2011), „Војска Републике Српске у међународним односима: између новог свјетског поретка и унутрашњег конфликта 1990 – 1992. године”, *Војска Републике Српске у одбрамбено-отаџбинском рату: аспекти – организација – операције*, Јанко Велимировић (ур), Бања Лука, Влада Републике Српске – Републички центар за истраживање ратних злочина, стр. 39 – 86. (Шолаја, Милош (2011), “Army of the Republic of Srpska in International Relations: Between the new

То јој је омогућило да у преговорима о мировном рјешењу учествује као прихваћена активна ‘страна у сукобу’.

Колико год су ратне прилике доводиле у везу цјелокупан друштвени систем информисања у Републици Српској с информативним системом Војске Републике Српске на основу чињенице да су рат, догађаји у рату, информације везане за одбрану и рат као и цјелокупно јавно мњење, било је неопходно дефинисати улогу информативних токова и информисања у ВРС. Гледано уназад, на саме почетке оружаних борби у БиХ може се са сигурношћу тврдити да није постојао јасан и дефинисан систем нити су биле јасне концепција и стратегија Војске Републике Српске у сфери медија масовних комуникација и информисања. Ратови у бившој Југославији затекли су Југословенску народну армију прилично неспремном и неразвивјеном у погледу медија и система масовног комуницирања. Овдје је потребно нагласити разлику појмова ‘масовно комуницирање’ и ‘информисање’. Док је први термин одражавао двосмјерност која је подразумијевала емитовање информисања, али и постојање повратне спреге, дакле повратног утицаја од примаоца информација према изворима информисања, други појам ‘информисања’ подразумијевао је једносмјерност и идеолошку једностраност која је била карактеристична за идеолошки став друштва у вријеме једнопартијске власти и идеологије социјалистичких односа која није била толерантна према различитим мишљењима. То се поготово није могло видјети у ВРС која је захваљујући чињеници да је настала на принципима функционисања ЈНА, у којој су окосницу старјешинског кадра чиниле старјешине образоване и ЈНА и да је приступ организацији информисања био по моделу ЈНА.

О том начину организације токова информација довољно јасно говори „Упутство за информативну и психолошко-пропагандну дјелатност Војске Српске Републике Босне и Херцеговине“¹⁰ од 1. августа 1992. Упутство је апсолутно уопштено, обојено једностраним идеолошким усмјерењем и методолошки усмјерено

World Order and Internal Conflict 1990 – 1992, *Army of the Republic of Srpska in the Homeland War: aspects – organization – operations*, Government of the Republic of Srpska - Republic center for War Crimes Investigation Banja Luka, pp. 41 – 86.)

¹⁰ Главни штаб Војске Српске Републике Босне и Херцеговине – сектор за морал и правне послове (1992) *Упутство за информативну и психолошко-пропагандну дјелатност Војске Српске Републике Босне и Херцеговине*

на директивно управљање информацијама. Друга карактеристика Упутства је повезивање информисања с пропагандом и психолошким дејствима. Примјер уопштености јесте став из тачке 4. О „Унутарармијском информисању“ по којем је „Обезбјеђивањем непрекидности и квалитетне конкретне информисаности припадника Војске стварају се претпоставке за реализацију дугорочних циљева информативне дјелатности. Информативним дјеловањем у оквиру руковођења и командовања, а у складу са сопственим психолошко-пропагандним дјеловањем доприноси се успостављању квалитетних међуљудских и субординацијских односа повећању мотивисаности појединаца и и војних колектива за изршавање борбених задатака и подизања борбене готовости Војске, а тиме и укупних одбрамбених способности Српске Републике БиХ“. Судећи о називу поглавља о „унутарармијском информисању“ као и по стилу и приступу питања информисаности видљиво је да се ради о упутству изворно насталом у ЈНА. Сличан потпуно начелан и непрактичан начин доминира цијелим Упутством. Овакав приступ није давао адекватан одговор на глобалне промјене и глобалне токове у сфери масовних комуникација чији се утицај преливао и на простор Балкана, дакле и бивше Југославије и њене зарађене републике. Глобални медији представљају ударну моћ у хибридном ратовању као средство за доношење коначне побједи употребом јавног мњења и политичког одлучивања, а с друге стране ради се о ‘малом’ грађанском рату гдје се моћ посматра искључиво на бази конвенционалног оружја медији и информације користе се као помоћно средство за пропаганду и психолошка дејства.

Организација информисања морала је из тих разлога се де прилагођава „у ходу“. Показало се брзо да раније створена упутства нису могла да одговоре ситуацији и да окосницу система информисања представља друштвени систем масовних комуникација и информисања, дакле у медијима. Послијератна комуникација показала је да су одвојене – сепаратистичке југословенске републике још много раније биле спремне и спремне за оно што се називало ‘медијски рат’. Много прије почетка формалног процеса одвајања њихови представници изучавали су бројне аспекте политичког живота, укључујући тако и медије као и ‘цивилно друштво’. Та предност у припремама показала се кроз припремљеност ме-

дија у организационо-системском смислу, руковођење медијским системом, техничку опремљеност, припремљеност новинара и планове за усмјеравање јавног мњења. „Ситуација у медијима, гдје је непријатељ био много оспособљенији наметала је задатак – како одговорити и како постићи одговарајуће ефекте? Пионирску улогу у томе, може се слободно тврдити, одиграо је Прес центар Петог односно Бањалучког, напослетку Првог крајишког корпуса... Иако је било веома важно супротставити се предрасудама које су циркулисачле свјетском медијима на много снажнијој основи, концепција ангажовања новинара из Бања Луке, а који су радили за конкретне редакције, у Прес центру Корпуса показала се потпуно исправном из више разлога: било је то стимулативно за борце на фронту који су, практично, били добровољци, а представљало је праву информацију и подизало морал становништва.“¹¹ У Закључцима са Савјетовања наглашено је да није било утврђеног концепта функционисања масовних медија због чега је Прес центар Првог крајишког корпуса морао самоиницијативно да попуни празнину и на систематски начин у постојећим условима супротстави се надмоћнијем непријатељу. То се видјело било да се радило се о медијским извјештајима или односу према страним новинарима који су долазили у Прес центар и све то у условима недовољне кадровске попуњености, јер се радило с оним кадровима који су се задесили у Бања Луци у почетку ратних операција. Оно што за Прес центар Првог крајишког корпуса није био проблем – кадрови – показивало се као проблем у бригаама и другим формацијским јединицама. Тај проблем превазилазио се тако да су ангажовани образовани људи који су имали искуства с било каквим обликом писања. Уз помоћ и новинара Прес центра, уз подршку опргана за политички рад, листови и други медији у дивизијама, бригаама другим јединицама били су у потпуности доведени до сврхе и остваривали су своје елементарне задатке.

Да би се постигли циљеви информисања односно да би информативна дјелатност дала одговарајуће ефекте било је потребно дефинисати и одговарајуће циљне групе у оквиру публике која је у

¹¹ Шолаја, Милош (1995), *Информисање бораца, старјешина и становника у рату путем средстава масовног комуницирања – Уводно излагање*, Савјетовање „Стање информисању у Првом крајишком корпусу Војске Републике Српске“

рату користила средства масовног комуницирања односно била реципијент емитованих информација. Публику у рату у БиХ у принципу су обликовали електронички медији, јер су били бржи и упечатљивији, а посебно информативнији и што ја најважније бржи, од класичних штампаних новина. Њихово ширење обезбјеђивало је масовнију публику и било продорније од новина, посебно када је ријеч о супротној страни као публици. У циљу јаснијег дефинисања политике и организације ширења информација било је потребно дефинисати различите циљне групе с циљем прилагођавања врсте, обима и количине информација. Пажљива анализа различитих публика, различитица јавности и јавног мњења које се обликује може да се диференцира неколико циљних група од којих је свака тражила посебан приступ:

Прва циљна група представља сопствено становништво као највећи конзумент информација којем су се окретали медији масовних комуникација. Ова група одређује централну моћ и суштину јавног мњења и његов однос према рату и циљевима оружане борбе. Зато медији највећим обимом својих активности морају да буду окренути према становништву да би објаснили циљеве борбе, да свакодневно преносе ситуацију на фронтима, али и у дубини територије и „цивилном дијелу“ живота, да преносе ситуацију на ратишту и на тај начин дижу морал и становништву, али и припадницима војске који су у ствари нераздвојни дио укупне популације. С друге стране, на основу информација о непријатељу успијевало се у напорима да се умање резултати његове пропаганде и да се створи утисак о његовој немоћи пред снагама Војске Републике Српске, као и утисак да је његова борба у потпуности неправедна, нецивизацијска и промашена.

Друга група су припадници Војске Републике Српске који траже посебну пажњу, јер њих уз претходне информације на специфичан начин занимају информације о борбеним дјествима, затим специфична проблематика војске и рата која им помажу да се лакше одређују према питањима која постављају ратна ситуација и учешће у њему. То су, прије свега, питања бораца – инавалида, стање рата и породица бораца, социјална проблематика учесника у рату, али и живот далеко „иза линија фронта“, услови у којима живе њихове породице и све друго што обиљежава живот у рату.

Трећа група била је публика у тадашњој СР Југославији, дакле Србији и Црној Гори. Тамо су живјели југословенски држављани, али и избјеглице из других дијелова Југославије, међу њима и неки који су побјегли од патриотске обавезе учешћа у рату. Требало је представити да људи у рату гину, да су рањени, избјегли, расељени и они који представљају дио истог народа који имају подршку од браће „преко Дрине“ и морају да пруже помоћ бар у некој мјери донекле равну жртвама које подносе њихову сународници у рату.

Четврта циљна група је инострана јавност која је с предрасудама о Србима, Србији и Републици Српској пришла рату на простору бивше Југославије што су одредили политички ставови западних сила, а чему је допринијело и дјеловање плаћених лобиста и америчких компанија за односе с јавношћу које су вјештачки производиле догађаје и вијести. То је било осјетљиво подручје које тражи заједничко ангажовање људских, политичких, информативних, дипломатских и материјалних потенцијала из свих српских земаља с циљем преобраћања слике о Србима у свијету и олакшања политичко-дипломатско-војних напора за постизање мирног рјешења ратног сукоба у чијем доношењу Срби неће бити потјењивани.

Пета циљна група јесте становништво односно јавност на непријатељској страни. Кроз давање информација и откривање истине о противнику и његовој немоћи и неуспјеху као и приказивање сопствене одлучности и способности да се у рату иде до краја у остваривању циљева потребно је обесхрабрити противничку јавност која може да утиче на противникову неодлучност за даљи наставак рата. Овај приступ на извјестан начин граничи с психолошко-пропагандним дјеловањем иако се заснива на тачној и објективној информацији. Карактеристика ратова на простору бивше Југославије јесте и сличност и потпуна разумљивост језика чиме је ова врста комуникације и омогућена.

Шеста група су припадници противничких војних јединица који се у случају емитовања тачних информација о успјесима ВРС деморалишу и демотивишу, постају обесхрабрени и поколебани у жељама својих политичара и команданата да остваре политичке и војне циљеве оружаним путем.

Седму групу представљају непријатељске команде која пажљиво прате, прикупљају и анализирају информације путем средстава масовног комуницирања, прије свега радија и телевизије. Из тог разлога је и селективан и опрезан приступ овој циљној групи је веома важан, јер информације, упркос потреби тачног и објективног информисања, не смију да буду контрапродуктивне.

Дефинисање циљних група помогло је да се одреде информативне и вриједносне карактеристике дисеминираних информација, јер је било потребно да се за сваку од циљних група „пропусте“ кроз јединствен и недјелјив систем масовних комуникација, дакле радио, телевизију и штампу. У то вријеме није се користио интернет и нису постојале друштвене мреже као својеврстан облика масовних медија. То је наметало потребу јасног одређења и профилисања уређивачких политика. Да би се те политике у потпуности уредиле било је неопходно дефинисати однос институција законодавне и извршне власти и Војске Републике Српске, јер ВРС није имала сопствене медије одвојене од државе и друштва. У појединим периодима рата у БиХ било је фаза када су усљед односа власти и Војске рат и оружана борба били занемаривани, па готово и избрисани из медија и да није било специфичних емисија припреманих у ВРС посвећених питањима војске и вођења оружане борб могло би се десити да се рат у медијима готово и не спомиње.

Централни дио, система информисања представљале су „дневне информације“, односно саопштења са свих дијелова ратишта Првог крајишког корпуса којом су снабдијеване све радио и телевизијске станице у зони одговорности Корпуса. Суштина те концепције је била да се саопштава искључиво истина, па и онда када није била баш пријатна. Тиме се стекло велико повјерењу и информације Прес центра Првог крајишког корпуса што је омогућавало лакши и систематизован приступ пласирању информација из ВРС у масовним медијима и већње повјерење у те информације. Тако је сама истинита информација постајаланајбоља пропаганда. „Дневне извјештаје током рата (а и у миру), углавном су састављали дежурни органи, без учешћа носилаца појединих елемената, односно питања борбене готовости. Зато су врло често површни“.¹²

¹² Блажановић, Јово (1999), *Морал у српском отаџбинском рату*, Бања Лука, Народна и универзитетска библиотека „Петар Кочић“, стр. 86.

Блажановић даље наводи да јен недовољна ажурност носилаца одговорности по појединим елементима и питањима порбене готовости. „Присутна је тенденција „прикривања“ стварног стања. Занемарује се или не разумије значај информација за претпостављену команду, која на основу прикупљених информација свих потчињених јединица аналитичком обрадом уочава опште карактеристике и токове. Тражи се од одговрних појединаца и институција да обавјештава о ономе што је за самог старјешину односно команду битно као случај или појава односно што под знак питања доводи способност јединице дан изврши задатак и све што сигнализира да би јединица била неспособна или би јој способност за извршавање задатка била умањена.“¹³

Закључак

Токови процеса у информационо-комуникационој области чине као нераздвојиви дио међународних политичких односа и самим тим односе се и на геополитичке утицаја великих сила. Хибридно ратовање у значајној мјери напредовало је технолошки, али и стратешки помјерајући границе ратне вјештине и показујући да се политике држава све више ослањају на софистицирана средства и методе ратовања умјесто конвенционалног, још више и нуклеарног, оружја. Хибридни рат између великих сила перманентно траје, а да при томе нису прекинути ни „заступнички“ хибридни ни „заступнички“ конвенционални ратови у којима су средње, мале и микро државе најчешће политички полигон и колатерална штета. Велики дио тог ратовања одвија су сфери медија и инфомационих токова. У данашње вријеме које не памти тако изразите оружане сукобе софистицирани приступ медијима и употреба медија представљају полигон за сукобе који су истовремено и преглед њихове припремљености за случај поновниог избијања конфликта на бази класичног оружја. За државе које немају глобалну моћ једно од рјешења је максимално економско јачање што подразумева развој јаким индустрија и јачање пласмана роба, услуга и радне снаге односно економске коњунктуре на глобалним тржиштима. То претпоставља и јачање образовања, способности за стицање и примјену знања, али и развој међународних односа користећи глобал-

¹³ Исто, стр. 86.

не комуникационе мреже и друге могућности које одражава геополитика информационо-комуникационог друштва. То долази до изражаја у софистицираној сфери производње и преноса информација, развоју комуникационих технологија и система масовних комуникација које стварају потенцијале и способност држава, па и других субјеката међународних односа, да партиципирају у глобалној размјени информација и креирању свјетског јавног мњења. Сагледавајући историјско искуство из вреена распада Југославије почетком посљедње деценије 20. вијека, Срби као народ као и њихови државно-политички ентитети, морају да донесу адекватне процјене стања и односа у међународној заједници у постојећем међународном поретку и да успоставе такав политички систем систем који ће амортизовати евентуалне нападе у медијској сфери, поготов ако се такви напади упријед припремају. На основу искуства из грађанског рата у Босни и Херцеговину у којем је Република Српска стекла висок ниво суверенитета, способности да колективно партиципира како у унутрашњим односима између народа и друштвено-политичких цјелоина у Босни и Херцеговини, тако и у међународним релацијама, потребно је развити знање и политичке системе спремне да утичу на креирање међународног јавног мњења у непосредном окружењу, у регионланој сфери, у Европи па и шире које може да искористи могућности које даје Дејтонски мировни споразум, али и геополитичке и све друге предности актуелног положаја Републике Српске. Зато су потребне исправне процјене стања и односа у међународној заједници као и оспствених могућности и организован систематски напор да би се избјегла погубна ситуација слична оној с почетка пољедње деценије прошлог вијека. Систем масовних комуникација може да буде и добра подршка и ефикасно средство за евентуалну мобилизацију за случај поновног избијања грађанског рата будући да Република Српска од 2007. године и довршетка процеса реформе одбрамбениг система у Босни и Херцеговини нема ни систем одбране ни војску под својом контролом. Разлог за оваква размишљања су реалтивно честа упозорења или пријетње који указују на могућност поновног избијања рата и коришћење оружја за постизање политичких циљева. У том правцу показује се као неопходно донијети реалне процјене актуелних процеса и радити на реалним плановима активности у сфери информационо-комуникационих технологија и медија масовних комуникација, као и цјелокупног система информисања. То захтијева избор и припрему људства за нове медије, како

припрему њихов способности, тако и садржаја и технике, али и организацију и функционисање система за случај било каквог поремећаја и међународном поретку што укључује и појединачна дјеловања држава или других субјеката у међународним односима. С обзиром на актуелне активности у области хибридног и асиметричног ратовања конфликти електронских, па и штампаних медија, посебно на веб-у и на друштвеним мрежама односно у медијској сфери увелико трају. Савремени изазаови захтијевају адекватне одговоре засноване на дефинисаним концепцијама и стратегијама, техничкој опремљености, политичкој организованисти и знању, а све то мора да буде резултат ранијих припрема које нису усмјерене само за случај евентуалних сукоба и конфликта већ морају да буду дио свакодневних дјелатности.

Литература:

1. Блажановић, Јово (1999), *Морал у српском отаџбинском рату*, Бања Лука, Народна и универзитетска библиотека „Петар Кочић“
2. Шолаја, Милош (1995), *Информисање бораца, старјкешина и становника у рату путем средстава масовног комуницирања – Уводно излагање*, Савјетовање „Стање информисању уПрвом крајишком кропурсу Војске Републике Српске“
3. Шолаја, Милош (2011), „Војска републике Српске у међународним односима: између новог свјетског поретка и унутрашњег конфликта 1990 – 1992. године“, *Војска Републике Српске у одбрамбено-отаџбинском рату: аспекти – организација – операције*, Јанко Велимировић (ур), Бања Лука, Влада Републике Српске – Републички центар за истраживање ратних злочина, стр. 39 – 86. (Шолаја, Милош (2011), “Army of the Republic of Srpska in International Relations: Between the new World Order and Internal Conflict 1990 – 1992, *Army of the Republic of Srpska in the Homeland War: aspects – organization – operations*, Government of the Republic of Srpska - Republic center for War Crimes Investigation Banja Luka, pp. 41 – 86.)
4. Главни штаб Војске Српске Републике Босне и Херцеговине – сектор за морал и правне послове (1992) *Упутство за информативну и психолошко-пропагандну дјелатност Војске*

Српске Републике Босне и Херцеговине

5. Bagdikian, Ben, H. (1992), *The Media Monoply*.
6. Freedman, Lawrence (2013), *Strategy: a History*, New York, Oxfoed University Press.
7. Kunczik, Michael (1989), *Public Relations for Staaten, Massenkommunikation-Theorien, Methoden, Befunde*, Wiesbaden: Westdeutsher Verlag.
8. Thompson, Mark (19995), *Kovanje rata – mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Zagreb, XI član 19 Hrvatski helsinški odbor Građanska inicijativa za slobodu javne riječi.
9. Stewart, Bob (1993), *Broken Lives. A personal View of the Bosnian Conflict*, London, Harper Collins.
10. Tuathail, Gearoid O (1998), „Postmodern Geopolitics? The modern Geopolitical Imagination“, (1998), *Rethinking Geopolitics* 16 - 39, Tuathail, Gearoid London O; Dalby, Simon, London Routlage.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

355.486(497.6 Невесиње)"1992/1995"

МИТРОВДАНСКЕ битке Невесињске бригаде -
симбол одбране Источне Херцеговине и Републике
Српске : зборник радова / [уредник Радован
Радојичић]. - [Бања Лука] : Организација старјешина
Војске Републике Српске, 2019 (Невесиње : График). -
265 стр. : илустр. ; 24 cm

Према предговору, у зборнику су објављени радови са
Округлог стола на тему "Митровданске битке-симбол
одбране Републике Српске и Источне Херцеговине". -
На насл. стр. мјесто издавања: Невесиње. - Тираж
300. - Стр. 9-12: Предговор / Радован Радојичић. -
Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија уз сваки рад.

ISBN 978-99976-737-3-2

Република Српска. Војска. Херцеговачки корпус.
Невесењска бригада -- 1992-1996

COBISS.RS-ID 8448792

